

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPIJSJE

III ČZN

Review for History and Ethnography

VABIMO VAS
NA
LITERARNO SREČANJE

S PISATELJEM

MIŠKOM KRANJCEM

POGOVOR S KNJIŽEVNIKOM BO VODIL
PROF. ŠTEFAN SEDONJA

4

ČASOPIS
ZA ZGODOVINO
IN NARODOPIJSJE

LETNIK 86
NOVA VRSTA 51

STR.
1-156

2015

Na naslovnici je gradivo iz Zbirke drobnih tiskov Enote za domoznanstvo in posebne zbirke Univerzitetne knjižnice Maribor (izbor Gabrijela Kolbič):

Murska Sobota, 1 razglednica, ZDT RZ 6051

Kranjec Miško: Študijska knjižnica, Murska Sobota,
Literarno srečanje z Miškom Kranjcem, 1974, 1 vabilo, ZDT DT VI-7

Revija je v polnem besedilu dostopna – *Full text sources availability*.
Sistory (<http://www.sistory.si>), EBSCOhost Historical Abstracts with Full Text, ProQuest

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPIJSJE

Letnik 86 – Nova vrsta 51
4. zvezek 2015

Review for History and Ethnography

Year 86 – New Series 51
Volume 4, 2015

Maribor
2015

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*

Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru – *University of Maribor
and Historical Society of Maribor*

ISSN 0590-5966

Uredniški odbor – *Editorial Board*

Izr. prof. dr. Marjeta Ciglenečki

Red. prof. dr. Darko Darovec

Dr. Jerneja Ferlež

Miroslava Grašič, prof.

Red. prof. dr. Marko Jesenšek

Doc. dr. Tone Ravnikar

Red. prof. dr. Franc Rozman

Dr. Vlasta Stavbar

Doc. dr. Igor Žiberna

Dr. Marjan Žnidarič

Mag. dr. Theodor Domej, Avstrija

Prof. dr. Dragutin Feletar, Hrvaška

Dr. Peter Wiesflecker, Avstrija

Glavna in odgovorna urednica – *Chief and Responsible Editor*

Dr. Vlasta Stavbar

Univerza v Mariboru

Univerzitetna knjižnica Maribor

Gospeljna 10

SI – 2000 Maribor

vlasta.stavbar@um.si

Pomočnica urednice – *Editor's Assistant*

Urška Zupan

zupanur@gmail.com

Za znanstveno vsebino odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Prispevki so recenzirani. – *Authors are responsible for the scientific contents of their articles. Reprint of articles and pictures is possible only with editor's permission and source quotation. The articles have been reviewed.*

Izdano z denarno pomočjo Mestne občine Maribor in Agencije za raziskovalno dejavnost RS.
Published with financial help of the Maribor Municipality and the Slovenian Research Agency.

Kazalo – Contents

RAZPRAVE – STUDIES

- Marko Jesenšek, *(Mali) katekizem – kranjski in prekmurski prvotisk* (The /Small/ Catechism – the Carniola and Prekmurje First Prints) 5
- Mihaela Koletnik, *Prekmursko narečje kot identitetni dejavnik v popularni kulturi* (The Prekmurje Dialect as a Pop Culture Identity Factor) 25
- Alenka Valh Lopert, *Narečje kot izraz identitete na radijskih postajah v severovzhodni Sloveniji* (*Radio Ptuj, Radio Murski val, Radio Slovenske gorice*) (Dialect as an Identity Feature on Radio Stations in North-Eeast Slovenia /Radio Ptuj, Radio Murski val, Radio Slovenske gorice/) 46
- Franci Just, »Pripovedávke i veršuši vsakom broji bodo«. *Poezija in pripovedna proza v prekmurskem periodičnem tisku do 1919* ("Pripovedávke i veršuši vsakom broji bodo". Poetry and Narrative Prose in the Prekmurje Periodicals until 1919) 60
- Dragica Haramija, *Mladinska besedila v prekmurskem periodičnem tisku do začetka 2. svetovne vojne* (Children's Literature Texts in the Prekmurje Periodicals before World War II) 86
- Melita Zemljak Jontes, Simona Pulko, *Narečno in osebna identiteta* (The Dialectal and the Personal Identity) 112

 OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

- Maja Budin, *Variiranje racionalnih kriterijev in spontanosti. (Miran Štuhec: Žive besede in prodorne misli. Antologija slovenske esejistike prve polovice 20. stoletja)* 127
- Silvija Borovnik, *Kličič me po imenu. Izbor iz krajše proze slovenskih avtoric. Izbor in spremna beseda Silvija Borovnik* 129
- Laura Mohorko, *Branka Jurca: Pot v svobodo. Izbor in spremna beseda Jožica Čeh Steger* 130
- Branislava Vičar, *Medmeti: Univerzalna besedna vrsta, a pogosto na robu jezikoslovnega diskurza (Irena Stramljič Breznik: Medmeti v slovenskem jeziku)* 132
- Veronika Ciglar, *Irena Stramljič Breznik, Ljubica Podboršek: Medmeti na presečišču slovenskega besednega in znakovnega jezika* 135
- Alenka Valh Lopert, *Melita Zemljak Jontes: Jezikovna kultura v teoriji in (šolski) praksi* 137
- Silvija Borovnik, *Blanka Bošnjak: Med sodobnostjo in tradicijo* 140
- Tilka Jamnik, *Dragica Haramija: Vloga živali v mladinski književnosti* 141
- Peter Weiss, *Mihaela Koletnik: Medjezikovni stiki v besedju iz pomenskega polja kmetija v slovenskogoriškem narečju* 144
- Franci Just, *Prebivati v narečju – narodnostna in identitetna vloga narečja in narečne književnosti. Znanstveni simpozij na Dialekti 2015* 148
- Klaudija Sedar, *Zapisana beseda ostane – Littera scripta manet. Mednarodni znanstveni simpozij ob tristoletnici prve ohranjene prekmurske knjige* 151

(Mali) katekizem – kranjski in prekmurski prvotisk

Marko Jesenšek*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 811.163.6-112

Marko Jesenšek: (Mali) katekizem – kranjski in prekmurski prvotisk. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 86=51(2015), 4, str. 5–24

V razpravi sta prikazana Trubarjev Catechismus iz leta 1550 in Temlinov Mali katechismus iz leta 1715 kot prvotiska osrednje- in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika – začetki kranjskega in prekmurskega knjižnega jezika so povezani s protestantsko književnostjo in z željo, da vsak vernik lahko sam bere Sveto pismo v svojem maternem jeziku. Oba slovenska katekizma sta pri tem opravila cerkveno in posvetno vlogo, saj sta ob sporočanju glavnih naukov vere prevzela tudi vlogo prvih slovenskih učbenikov. Temlin je pri tem ostal v slovenskem prostoru manj znan in prepoznaven – v razpravi so predstavljeni drobcji iz njegovega življenja in dela, ki pomagajo sestavljati Temlinovo podobo tristo let po izidu prve prekmurske knjige.

Ključne besede: Ferenc Temlin, Primož Trubar, katekizem, zgodovina jezika, osrednje- in vzhodnoslovenski knjižni jezik, kranjščina, prekmurščina

1.01 Original Scientific Article
UDC 811.163.6-112

Marko Jesenšek: The (Small) Catechism – the Carniola and Prekmurje First Prints. Review for History and Ethnography, Maribor 86=51(2015), 4, pp. 5–24

The treatise presents Trubar's *Catechismus* from 1550 and Temlin's *Mali katechismus* from 1715 as the first two prints in the central and eastern Slovenian standard language. The beginnings of the Carniola and Prekmurje standard language are connected with the protestant literature and with the wish that each religious persons would be

* Red. prof. dr. Marko Jesenšek, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, marko.jesensek@um.si

able to read the Bible in his/her mother tongue. Both Slovenian catechisms played a religious and secular role, for next to presenting the basic religious teachings they also took over the role of the first Slovenian textbooks. Temlin is in Slovenia unfortunately less known and recognisable, so the treatise presents fragments of his life and work, which can help with putting together Temlin's image three hundred years after the first Prekmurje book was published.

Key word: Ferenc Temlin, Primož Trubar, catechism, language history, central and eastern Slovenian standard language, Carniola dialect, Prekmurje dialect

0 UVOD

Kranjski in prekmurski knjižni jezik sta se sredi 19. stoletja poenotila in oblikovala v enotno slovensko knjižno normo, t. i. novoslovenščino ali enotni slovenski knjižni jezik. »Dogovorjeno« izhodišče za poenotenje so bile nove oblike,¹ ki jih je Luka Svetec objavil leta 1850 v časopisu Slovenija, uveljavile pa so se v Miklošičevem prevodu Občedržavlanskega zakonika, normativno pa v Janežičevih slovnicaх leta 1854 in 1863, tj. prvih slovnicaх enotnega slovenskega knjižnega jezika. »/T/a navidez skromna sprememba« (Pogorelec 2011: 126) je odločilno vplivala na nadaljnji razvoj slovenščine, saj je zaključila njen dvojnični razvoj (Jesenšek 2011) in uzakonila novo podobo slovenskega knjižnega jezika, t. i. novoslovenščino ali enotni slovenski knjižni jezik – spremembe se lepo vidijo iz primerjave Prešernovih *Poezij*: prva izdaja leta 1846 je značilno osrednjeslovenska oz. kranjska, druga, ki jo je leta 1866 »popravil« Levstik, pa je novoslovenska.

Pred tem smo imeli v alpskem in panonskem jezikovnem prostoru dvojnični razvoj slovenskega jezika in več knjižnih različic: kranjsko (v njenih okvirih tudi koroške in primorske poskuse), vzhodnoštajersko (prleško) in prekmursko knjižno normo – osrednjeslovenska kranjska knjižna različica je nekritično postala kar sopomenka za slovenski knjižni jezik, vzhodnoslovenska vzhodnoštajerska različica je bila »prepoznana« za jezikovni partikularizem (Toporišič 1992: 76), prekmurski knjižni jezik 18. stoletja pa je bil v osredju sploh neznan in povsem spregledan. Breznik (1916: 336) je tako še leta 1916 zapisal, da smo:

¹ (1) soglasniški sklop -šč-, npr. *kršanstvo* → *krščanstvo*, (2) členek *naj*, npr. *narlepši* → *najlepši*, (3) vezniki *in, da, ker, inu* → *in, de* → *da, kir* → *ker*, (4) zapis zlogotvornega *r*, npr. *vert* → *vrt*; v oblikoslovju so bile pri samostalniku »izpogajane«, (5) mestniški sklanjatveni končnici m. sp. ed. -*om* in dv. -*oma*, npr. *bratam* → *bratom* in *bratama* → *bratoma*, (6) pridevniški končnici -*emu, -ega*, npr. *dobrimu* → *dobremu, dobriga* → *dobrega* (ne uveljavi pa se prvotno predlagana panonska oblika -*oga*, npr. *dobroga*), (7) ujemanje samostalnika in pridevnika v spolu, sklonu in številu, npr. *lepši njiva* → *lepša njiva, lepši polje* → *lepše polje, ljubeče srca* → *ljubeča srca*, (8) glagolska medpona -*ni-*, npr. *dvignuti* → *dvigniti*.

.../ do Svetca imeli Kranjce (katerim so se pridružili tudi Primorci), Korošce, Štajerce, ki so pisali vsak svoje narečje – povsod pa Ilirce, ki so pisali umeten južnoslovanski jezik – a enotnega slovenskega literarnega jezika še nismo imeli. Da se je ustvaril le-ta, je zasluga Podgorskega, ki je napravil kompromis med vsemi štirimi borečimi se elementi in začel pisati leta 1849, nove oblike.

Torej: vodilni slovenski slovničar na začetku 20. stoletja ni upošteval prekmurskega knjižnega jezika (po analogiji bi ga verjetno lahko imenoval prekmurski literarni jezik), ampak je enotni slovenski knjižni jezik prepoznal le kot »kompromis« med kranjščino, koroščino in štajerščino ter zavrnitvijo ilirščine.

Spregledana dejstva iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika so danes popravljena (Jesenšek 2015). Vemo, da se je v panonskem jezikovnem prostoru med Muro in Rabo v 18. stoletju oblikoval prekmurski knjižni jezik (Jesenšek 2013), ki se je potrdil v vseh funkcijskih zvrsteh, nato pa je sredi 19. stoletja, zaradi prebujajočih se želja o zedinjeni Sloveniji v pomladi narodov in romantične ideje, da je jezikovna enotnost pogoj za narodnostno združitev in državotvornost Slovencev, s kranjščino oblikoval enotni slovenski jezikovni standard (Orožen 1996).

1 KATEKIZEM IN ZAČETKI KRANJSKEGA TER PREKMURSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

1.1 Na začetku slovenske besede so bili Brižinski spomeniki. Narečna razcepjenost, geografske posebnosti in upravno-politična razdelitev Slovencev v alpskem in panonskem prostoru (cerkvene meje, zlasti pa nemška in madžarska nadoblast) so povzročile dvojnični razvoj slovenskega knjižnega jezika in delitev na dve normi: osrednje- in vzhodnoslovensko, tj. na kranjščino in vzhodnoštajerščino ter prekmurščino.

Na začetku slovenske tiskane besede so katekizmi. Trubarjev Catechismus iz leta 1550 je prva kranjska tiskana knjiga, Temlinov Mali katechismus, ki je bil natisnjen v »Saxonii v meszti Halla imenüvanom« leta 1715, je prva prekmurska tiskana knjiga; začetki vzhodnoštajerskega knjižnega jezika so prav tako povezani z izdajami Parhamerjevega katekizma (1758, 1764, 1777, 1783), enako se prvi tisk pojavi s katekizmom v Videmski nadškofiji (Jesenšek 1998).

1.2 Leta 1550 je v Catechismusu prvič zapisan osrednjeslovenski knjižni jezik ali »gospod Trubarjeva kranjščina«, kot je ta jezik imenoval Krelj, ali »der windischen sprache«, kot je Trubar imenoval svoj jezik v nemškem predgovoru, ali »naš jezik«, kot ga je imenoval v slovenskem predgovoru. Gre za »stranski produkt protestantizma«, za nadnarečno tvorbo dolenjščine,

gorenjščine in nastajajočega ljubljanskega mestnega govora, za umetni jezik, ki je bil razumljiv čim širšemu krogu Slovencev, za kranjščino, za začetek osrednjeslovenskega knjižnega jezika.

Leta 1715 je v Malem katechismusu prvič zapisan vzhodnoslovenski knjižni jezik »zdaj pak na slovenski jezik preloženi«, kot je Temlin imenoval svoj jezik že v naslovu katekizma. Gre za »stranski produkt protestantizma«, za slovenski jezik, ki ga je odločno razmejil od kajkavščine (do takrat nadomestnega knjižnega jezika v prekmurski cerkvi) in je to pokazal tudi z jasno razlikovalnim poimenovanjem, da je katekizem iz madžarščine v »čisti slovenski jezik preložo«, tj. v knjižni jezik Slovencev, prebivajočih med Muro in Rabo, ne v »slovenski jezik«, kot so takrat imenovali kajkavščino; gre za knjižno novotvorbo, naslonjeno na dolinsko narečje ter ravensko-goričke govore, a presejajočo ljudski jezik, torej tako kot pri Trubarju za nadnarečje, ki je razumljivo na najširšem slovenskem panonskem govornem področju; gre za prekmurščino, za začetek vzhodnoslovenskega knjižnega jezika.

Trubarjev katekizem obsega 244 strani v pisavi gotici in je t. i. veliki katekizem, liturgična knjiga za odrasle, ki je po vzoru Lutrovega velikega katekizma iz leta 1529 napisan v obliki razprave. Temlinov katekizem obsega 48 strani v pisavi ogrici in je t. i. mali katekizem, knjižica za otroke (kratki krščanski nauk za »drouvne decze volo spiszani«) v obliki vprašanj in odgovorov, ki je prirejen po madžarski predlogi (Győrri Katechismus, Halle 1709).

Trubarjev in Temlinov katekizem sta jezikovno »stranski produkt protestantizma« zato, ker sta osrednje- in vzhodnoslovenski prevod nastala kot zahteva protestantov, da morajo verniki brati Sveto pismo v svojem jeziku in da pri razumevanju le-tega ne potrebujejo posrednikov. Ta zahteva je v evropskem literarnem prostoru odprla prostor za novo cerkvenoknjiževno zvrst, za cerkveno slovstvo v maternem jeziku, to pa je spodbudilo tudi nastanek in normiranje slovenskega jezikovnega standarda – najprej kranjskega, nato prekmurskega, kasneje za krajši čas še koroškega, vzhodnoštajerskega in pogojno tudi primorskega/videmskega. V izhodišču je šlo za gibanje/trenje znotraj zahodne cerkve, za vprašanje »prave vere« in za vračanje h krščanskim izhodiščem, tj. k Svetemu pismu in »depolitizaciji« cerkve. Katekizem prinaša glavne nauke vere, zato na začetku (slovenskega) protestantskega slovstva stojita Trubarjev in Temlinov katekizem, ki oznanjata novo versko in cerkveno kulturo v ljudem razumljivem jeziku, s tem pa sta »nehote« tudi začetnika knjižne norme med »avstrijskimi« in »madžarskimi« Slovenci, ali večkrat neupravičeno in povsem nestrokovno imenovanih »avstrijske« in »ogrske« slovenščine, ali kranjskega in prekmurskega knjižnega jezika. Njuni jezikovni normi so sodobniki in nadaljevalci dopolnjevali in izboljševali, tako da so jima dajali izrazit nadnarečni značaj ter tako na enak način standardizirali dve različici slovenskega knjiženega jezika kot izrazito »umetni tvorbi«.

Kultiviranje »gospod Trubarjeve kranjščine« in Temlinove »čiste slovenščine« je potekalo hitro, uspešno in brez odpora naslovnikov, tako da sta se oba jezika že kmalu razvila v urejen knjižni sestav, sposoben za najzahtevnejši podvig protestantizma, tj. za prevod Svetega pisma – od kranjskega prvotiska do Dalmatinove Biblije je minilo štiriintrideset let, od prekmurskega prvotiska do Kuzmičevega Novega zakona pa šestinpetdeset. Kranjski in prekmurski prevod Svetega pisma imata začetke v jeziku Trubarjevega in Temlinovega katekizma. Za oba je tudi značilno, da sta ob jezikovni normi določila tudi črkopis, ki je (z nekaterimi izboljšavami in popravki) ostal v rabi (skoraj) do poenotenja slovenske knjižne norme sredi 19. stoletja – na Kranjskem je bila Trubarjeva bohoričica v rabi do sredine tridesetih let 19. stoletja (slovenska abecedna vojna, 1833), v Prekmurju pa so katoliški pisci sprejeli pisavo slovenico z novoslovenščino, v nekaterih protestantskih tiskih pa je bila ogrica v rabi še celo do priključitve Prekmurja matičnemu slovenskemu ozemlju po koncu prve svetovne vojne.

2 TEMLINOV MALI KATECHISMUS – PRESLABO ZNANI ZAČETEK PREKMURSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

2.1 Temlin je »začetnik slovstvenega dela v prekmurščini« (Novak 1976: 41). O njegovem življenju ne vemo veliko, na kar kaže tudi zapis v Slovenskem biografskem leksikonu, ki Temlina označuje za »prekmursk/ega/ protestantsk/ega/ pis/ca/«, rojenega »neznano kdaj na Krajni v Prekmurju«,² prav tako pa nista znana kraj in letnica njegove smrti. »O njeg. življenju vemo le, da je bil 15. okt. 1714 imatrikuliran na univ. v Halle kot 'Muray szombathiensis Hungarus'.« Mihael Kuzmič (1986: VI) sklepa, da se je Temlin rodil »v drugi polovici 17. stoletja, verjetno proti koncu stoletja«, sicer pa so biografski podatki o njem »zelo skopi«, prav tako pa »vemo bore malo« tudi o njegovem delu. Ohranjeno je Temlinovo latinsko pismo nemškim pietistom,³ v katerem jih prosi za finančno pomoč pri natisu Malega katechismusa, ki ga je »nepopačeno in osebno« prevedel iz »nemškega, ogrskega in latinskega jezika«. Rupel (1956: 110) je »verjel« Temlinu, ki je v Predgovoru zapisal, da je

² Rupel (1956: 105) dodaja: »Franc Temlin, doma iz Krajne blizu Gederovec.«

³ Pismo ni datirano, verjetno pa je nastalo leta 1714 ali celo v letu, ko je bil natisnjen Mali katechismus. Tako je sklepal tudi Novak (1970: 253): »Da ni navedel kraja, je tem bolj čudno, ker so sopod pisani 'patriciji' nekega kraja verjetno v Prekmurju. Napisano pa je bilo pismo zelo verjetno v letu 1714 ali 1715, ko je bilo delo v Halleju tudi natisnjeno. Mogoče ga je napisal za bivanja v Halleju, za kar bi govorilo to, da kraj ni naveden in tudi čas, ko je moralo biti napisano.« Leta 1989 je obe letnici potrdil Mihael Kuzmič (1989: 494).

»katechismus nemski na nass szlovenszki jezik oberno«, Novak (1970: 254) pa je ob poznavanju madžarske predloge dokazal, da je Temlin »v glavnem prevajal dobesedno« gjurski katekizem, »vendar je marsikaj izpustil, pa tudi dodal« (Novak 1976: 42), slovensko besedilo pa je dopolnjeval tudi z Lutrovim nemškim:

Ob današnjem poznavanju madžarskega Györszkega katekizmusu lahko dopolnimo Ruplova ugibanja tako, da je Temlin v glavnem prevedel madžarsko verzijo Malega katekizma, toda nekoliko jo je priredil po Luthrovem izvorniku – o tem bo treba natančneje govoriti ob drugi priliki –, dodal pa je kaj tudi po kakih latinskih besedilih. (Novak 1970: 254)

Franc Kuzmič, poznavalec prekmurskega slovstva, se na spletni strani Pomurskega muzeja prav tako zaveda, da veliko iz Temlinovega življenja še ni znanega, zato pa navaja obsežno bibliografijo o njegovem delu.

2.2 Po zelo skopih podatkih v nemški in angleški spletni enciklopediji naj bi bil Temlin »nemškega rodu« (Er war deutscher Abstammung / He was of German descent):

Ferenc Temlin (slowenisch: Franc Temlin) (* in Krajna bei Tišina, ehemals Teil von Ungarn, jetzt Slowenien; † in der 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts) war ein lutherischer Pastor in der Region Prekmurje. Er war deutscher Abstammung. Temlin schrieb das erste Buch der slowenischen Mundart Prekmursko (gesprochen in Ungarn und in Prekmurje). (<http://www.enzyklo.de/Begriff/Ferenc%20Temlin>)

Ferenc Temlin (Slovenian: Francesco Temlin) (* in Krajna at Tišina, formerly part of Hungary, now Slovenia, † in the first half of the 18th century) was a Lutheran pastor in the Prekmurje region. He was of German descent. Temlin wrote the first book of the Slovenian dialect Prekmursko (spoken in Hungary and in Prekmurje). It involves the Small Catechism (Mali katechizmus. Hall 1715). (<http://memim.com/ferenc-temlin.html>)

Podatek o »nemškem rodu« je nedokazljiv, saj o Temlinu in njegovih prednikih ne vemo veliko. Novak (1976: 41) je zapisal, da je bil oče Ferenca Temlina mogoče Blaž Temlin, upravitelj gradu v Rakičanu, »ali vsaj njegov sorodnik«, torej plemič, saj je bil študij v tujini za »navadnega kmečkega sina« takrat skoraj nemogoč. Novak je v zapisu uporabil prekmursko besedo *nemešnják* v pomenu *plemič* (npr.: *kak ednoga prôsztoĝa nemesnyáka* /=plemiča/ *odvêk*), kar bi lahko prevajalec v nemščino ali angleščino napačno razumel kot *Nemec*, še zlasti, ker v prekmurščini obstaja tudi kolektivno ime *nemêštvo* za *plemstvo* (npr.: *Kregarje szo od krala Ladislava V. z nemestvom (plemenistvom) obdarüvani bili.*) oz. iz tega izpeljani pridevnik *nemêški*, tj. *plemiški* (npr.: *Nemeski* /=plemiški/ *cslovik szam tou mi vörte sztálno.*). Primeri so iz Agostičevega časopisa *Priatel* (*nemešnják*), Košičevih *Starin* (*nemêštvo*) in svatbene knjižice neznanega avtorja *Starišinstvo i zvačinstvo* (*nemêški*). Prim. Novak (2006: 316). Samostalnik *nemešnják* (in njegove izpeljanke) je prevzet

iz madžarščine (*nemes*) v pomenu *svobodnjak*, *plemič*, prim. France Novak (1985: 61); Mukics (1993: 314) navaja: *nemesi címet/rangot adományoz vkinek – podeliti komu plemiški naslov in nemesi vér folyik az ereiben – plemenite krvi je*. O svobodnjakih iz vrst prekmurskih Slovencev v prvi polovici 18. stoletja poroča tudi Šebjanič (1983: 23). Razmišljanje, da je bil prevajalec Malega katekizma plemiškega rodu iz znane prekmurske Temlinove družine, potrjuje tudi vedenje o prvi znani štipendijski ustanovi za prekmurske Slovence, ki jo je 23. 4. 1743 ustanovil Matjaž Temlin – leta 1729 je bil vpisan kot prekmurski slovenski (krajan Železne županije) študent medicine v Wittenbergu, od 1730 na univerzi Halle, nato pa je bil od leta 1735 do smrti leta 1746 zdravnik. Če je bil njegov oče Blaž Temlin, potem bi lahko bil Ferenc Temlin brat zdravnika Matjaža, tj. Blažev sin ali vsaj sorodnik:

Na temelju teh podatkov in življenjepisov slovenskih luteranskih izobražencev v prvi polovici 18. stoletja je moč sklepati, da pripada Matjaž Temlin rodbinski veji prekmurskih Temlinov, katere člani so bili od začetka 17. stoletja nosilci pomembnih gospodarsko-upravnih in šolniško-cerkvenih funkcij v Prekmurju in drugih zahodnogorskih krajih. Vse kaže, da je bil njegov oče ali bližnji sorodnik pastor Blaž Temlin, doma iz Sobote, starejši brat ali prav tako sorodnik pa Franc Temlin, tudi slušatelj wittenberske univerze in znan prireditelj »Malega katehismusa« iz leta 1715. Po končanih študijah se je udomil v Wittenbergu in si v desetletnem obdobju – bržkone zavoljo samskega stanu – pridobil znatnejše premoženje, katerega del je potem oporočno vključil v svojo štipendijsko ustanovo, pozneje znano kot Temliano. (Šebjanič 1983: 23)

Šebjanič (1983: 26) domneva, da so štipendijo Temliane prejemale le trije prekmurski Slovenci, študenti teologije v Wittenbergu, in sicer Jurij Lepoša(i) iz Hodoša, Mikloš Temlin (Ratkovski) iz Kermendina in Blaž Berke iz Kančevca, vendar ta podatek ni zanesljiv, saj je štipendijo lahko koristil le Berke,⁴ ki je študiral v letih 1780 do 1783 in je postal prvi puconski duhovnik,⁵ med tem ko sta bila Lepoša(i) (od leta 1724 do leta 1726) in Temlin (Ratkovski) (med letoma 1732–1735) wittenberška študenta pred ustanovitvijo Temliane (Šebjanič 1983: 228). Janoš Flisar je leta 1933 napisal dve pesmi: *Na stopetdesetletnico in Spominanje z-1783 oktobra 12-ga*; v njih opeva 150-letnico prve evangeličanske maše v Puconcih, ki je potekala na vrtu Ferenca Kuharja, ter

⁴ Klaudija Sedar (2013: 321) navaja tudi njegovo rokopisno slovnico Szlovenszke Dühovne peszmi pizsane po Berke Balázi v Nemes Csobi iz 18. stoletja.

⁵ Berke je v času od 11. 10. do 8. 12. 1783 opravljal prvo bogoslužje v Puconcih. Ob 150-letnici tega dogodka so leta 1933 pripravili v Puconcih veliko proslavo in ob odkritju tri metre visokega spominskega obeležja (stebra) so nanj zapisali: »Pred 200 letmi so na porob protireformacije spadnole cvetече evang. Gmâne krajine naše. Po dügi 50 létaj je Düh Gospóda na žitek pözvo Puconsko správišče cerkveno i od 1783. okt. 12-ga do 1784. dec. 8-ga je na etom prestori vu gümlü Kühar Ferenc Jákoaba držao evang. Božo slüžbo Berke Baláz prvi Puconski dühovnik prerodnikom vernikov vezdášnje Puconske, Bodonske, Lendavske, Moravske, Sobotške i Radgonske fare.«

postavitev spominskega stebra in napis na njem, ki imenuje Berkeja za prvega puconskega duhovnika – to je posredni dokaz o Berkejevem študiju teologije v Wittenbergu v času, ko bi lahko koristil štipendijo Temliano, in vrnitev v domače okolje leta 1783. Odlomka daljših pesmi navajam iz časopisa *Düševni list*:

Na stopetdesetletnico (odlomek)

Tak je v-krajini Prekmurja
 Tá naša püconska gmajna,
 Križevska ino hodoška
 V-ednom leti nastávljena.
 Vu jezerosedemstô i
 Osemdeséttrétjem leti
 Oktobra dvanájstom dnévi,
 Pred stôpétdesétmi lêti:
 Je držána v *etom* mesti,
 Vu Kühar Ferenca gjümni,
 Kak se tó i dnesdén právi
 Na Jákovovom funduši,
 Prva boža svéta slůžba
 Po Bakoš Mihálj križevskom
 I Berke Baláz püconskom
 Dühovniki spélavana.
 Tú so dičili vu srdci
 Naši dragi star' očáci,
 Tú so vu Dúhi spêvali:
 V-stôosenájstom žoltári
 V-štiridvajsetom veršuši:
 »Tô je te dén, šteroga je
 Spravo nam Bôg, radüjmo se«!
 (*Düševni list*, 20. 11. 1933, letnik 11, št. 12, str. 123)

Spominanje z-1783 oktobra 12-ga (odlomek)

Ščiščena vera je têlo dobíla,
 Kô sta eti v-prvoj Božoj slůžbi
 Na Kühar Ferenc Jákoba funduši
 Bakoš Mihály, Berke Baláz glásila.
 Pred nami stojí steber gor' postávljen,
 Dični vrêmenov spômenek večni,
 Šteri glási i gláso bode vrêmen,
 Gda je cvela vera v srdcáj verni.
 Evang. vera ino njé slobodščina,
 Kak példa áldovov gotovnosti
 Vu verníkov srdcáj krepka močina
 I jedinstvo ládalo v-občinstvi.
 (*Düševni list*, 20. 11. 1933, letnik 11, št. 12, str. 119)

3 FERENC TEMLIN ZKRÁJNE ZLEŽENJÀ (PO ROJSTVU S KRAJNE)

3.1 Sliko o Ferencu Temlinu in času, v katerem je živel in prevedel ter natisnil prvo prekmursko knjigo, je potrebno zlagati po drobcih. Števan Küzmič je v Predgovoru svoje knjige Vöre krsztsánszke krátki návuk (V Halli 1754) zapisal kratek podatek o prevajalcu gjurskega katekizma: »Geto so nám naši stariši, zvün Temlin Ferenca *a*, i Vanečaj Mihála *b*, nikši stopájov svoje gje-drnosti nej neháli,« in ga je dopolnil še z biografsko opombo: »*a*) Zkrájne zleženjà. Od toga je vö dáni zvogrszokoga Gjörski Katekizmus štámpani v Halli 1715. kákšiva sem jaz li dvà moje dní vido.« (cit. po Novak 1976: 116)

Podatek, da je bil Temlinov Mali katechismus že štirideset let po natisu redek in so ga poznali le še posamezniki, kaže, da so naslov prve prekmurske knjige dolgo časa navajali po Küzmiču, dokler je nista predstavila Rupel (1956) in v več razpravah Novak (npr. 1969, 1970, 1976). Rupel (1956: 105) je to potrdil dobesedno: »Že Čop je ni poznal, pa je sprejel v svoj slovstveni pregled naslov v obliki, kakor ga je sporočil Küzmič,« saj poznamo iz slovenske zgodovine podobne navedke, ki so povzemali Čopov napačen zapis v Šafarikovi zgodovini, npr. pri Marnu (1884: 5):

Ferez Temlin, z Krajne z Lézenya, prvi med Slovenci zapadne Ogerske, je spisal »Katekizmus Gyoerszki, z vogrszokoga« v Halli 1715. Naslov tej knjigi je zaznamnjan v bukvah: Voere krsztánszke krátki navuki, v Halli 1754. (Šafařik, Slow. S. 21.116)

3.2 V Marnovem zapisu, ki je sledil Čopu oz. Šafariku, zbode v oči na novo »odkrit« Temlinov rojstni kraj Lézenya, ki pa ne obstaja ne v tišinski župniji ne kje drugje v Prekmurju. Čop je Küzmiča napačno razumel (bral) in je njegovo krajevno besedno zvezo *Zkrájne zleženjà* napačno »prevedel« v dve krajevni imeni z *Krajne z Lézenya* – Temlin naj bi se rodil v kraju Lézenya, Krajna pa je bila verjetno napačno razumljena kot Kraj(i)na, tj. *pokrajina*, *dežela*, kot sinonim za Prekmurje in Porabje. Geografski prostor med Muro in Rabo v Železni in Zalski županiji, na katerem so živeli »ogrski Slovenci«, se je vse do sklenitve trianonske pogodbe leta 1920 imenoval tudi Slovenska krajina ali Slovenska okroglina. Temlinov rojstni kraj je Krájna, vas, ki leži v Občini Tišina med Cankovo in Mursko Soboto, *zleženjé* v Küzmičevi besedni zvezi *Zkrájne zleženjà* pa pomeni *rojstni kraj*, *rojstvo*.⁶ Küzmič je pravilno zapisal, da je Temlin po rojstvu /z/ /K/rájne, Čop pa je to napačno razvezal

⁶ Prim. tudi Š. Küzmičev enak/podoben zapis v protestantskem prevodu Biblije leta 1771: *Nouvi Zákon* (npr.: Apollos, zle'enyá Alexandrinecz; Titus more biti na zle'zenyé Korint-husánecz) in M. Küzmičevem katoliškem prevodu Biblije leta 1796: *Sztároga i novovoga testamentoma szvéte histórie kratka summa* (Odked je bio z-le'jenyá Eliás) ter v Košičevih *Starinah* (Z steroga je eden horvatskoga zle'senyá). (Novak 2006: 913)

in preuredil z zamenjavo velikih začetnic v neobstoječi kraj /z/ /K/rájne /z/ /L/ézenya – na Krajni sta se rodila tudi Jožef Klekl st. (1874–1948) in Jožef Klekl ml. (1879–1936). Jožef Klekl st. je o Slovenski krajini spesnil tudi pesem, ki se danes prepeva v Prekmurju in je zelo priljubljena med ljudskimi pevci:⁷

Slovenska krajina

Slovenska krajina, najlepša milina,
lúblena Ravenska, Gorička, Dolenska.
Ne poznam jas lepšga sveta,
vsa sladkost si mojga srca.

Slovenska krajina, mili moj dom,
pozabo te nigdar, nigdi ne bom.

Pogled moj z daljave pošijla pozdrave
hižički domačoj in cerkvici farnoj.
Obimam v lübezni obe,
pozabit vaj srce ne ve.

Slovenska krajina, mili moj dom,
pozabo te nigdar, nigdi ne bom.

Poslala si sine in hčere v tujine,
Oznanjajo vero, kriüj slüžijo verno.
Je v britkosti njüvo srce,
pa vendar le bije za te.

Slovenska krajina, mili moj dom,
pozabo te nigdar, nigdi ne bom.

Bregovje, doline Slovenske krajine,
gorice, ravnine ste meni lúblene.
Slovenske ste zemle sijaj,
nebeške dobrote migljaj.

Slovenska krajina, mili moj dom,
pozabo te nigdar, nigdi ne bom.

3.3 Na napačen zapis Temlinovega rojstnega kraja v Šafarikovi zgodovini je opozoril tudi Trstenjak (1901: 241): »Šafarik piše, da je Franc Temlin »z Kraj-

⁷ »Pesem Slovenska krajina je bila objavljena v Marijinem listu, uglasbil jo je rojak, prav tako duhovnik in skladatelj, Franc Cigan iz Žižkov. Pesem je cerkveni pevski zbor iz Črenšovcev prvič zapel na Košičevih dnevih v Bogojini okrog leta 1992, prepevanja le-te je pevce naučil takratni črenšovski kantor, Franc Kolenko. Ljudje pri nas so jo vzeli za svojo in je postala neke vrste himna. Ljudske pevke upokojenke so jo v posebni oddaji na Radiu Murski val okrog leta 1998 učile prepevati poslušalce in odziv je bil izjemen, mnogi so se želeli naučiti prepevanja pesmi. Marjeta Lutar se spomni, da so jo v okviru ene same radijske oddaje zapele okrog 20-krat.« (Sever 2014: 18)

ne z Le'zenya«, was ich wegen der unsicheren Schreibart nicht zu bestimmen weiss,« in pojasnil, da je Krajna vas blizu Cankove v tišinski župniji, beseda *zleženjá* pa pomeni »rodom«. Novih podatkov o Temlinu ni navedel, ampak je zapisal, da »o njem vemo malo« oz. »ničesar več« kot da je bil prvi »izmed slovenskih pisateljev na Ogrskem«. Povzel je skope podatke o Temlinu po Š. Küzmiču, za tiskarno v mestu Halle je dodal, da so se tam »tiskale sploh prve slovenske knjige«, književnost prekmurskih Slovencev, ki se začinja leta 1715 s Temlinom, pa je imenoval za nabožno, saj v prvi prekmurski tiskani knjigi še ni prepoznal njenega drugega pomena, tj. vloge, ki jo je opravljal katekizem kot učna knjiga (Trstenjak 1901: 240).

3.4 Trstenjakov popravek je sprejel tudi Škafar (1969: 21), ki je pojasnil, da »ne Šafárik ne Čop ne znata določiti«, da v prekmurščini »pomeni namreč *zleženjá* 'po rojstvu, doma'«. Čop je opozoril Šafarika na razliko med kranjščino in prekmurščino, tako da je prekmurski jezik označil za težko razumljiv: »Jezik teh knjig je sicer za nas Kranjce dovolj težko umljiv.« (Škafar 1969: 39) Vir za Temlina in prekmursko slovstvo je bil Jožef Košič, »prvi vidni posvetni pisatelj v prekmurski književnosti, saj je njeno področje razširil z raznovrstno vsebino« (F. Kuzmič, <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/bibliografije/osebne-bibliografije/kosic>), čeprav je iz Čopovega dopisovanja s Šafarikom razvidno, da tega nista vedela in sta kot informatorja navajala Čaploviča:⁸

Tudi Čaplovičevih »Croaten und Wenden in Ungarn« nisem pozabil. Bom pa med tem knjižico, upam, prejel z Dunaja. Opombe o ogrsko-slovenskih knjigah itd. bi mi vsekakor prav prišle – namreč popolni naslovi Küzmičevih spisov, tako kot (del) ogrsko-slovenskih protestantov. Ogr.-slov. knjigo, katere naslov, kakor vam ga je sporočil neki Srb, ste mi navedli, sem našel pred dnevi pri g. Zupanu. Naslov se glasi (nekoliko pravilneje) torej dobesedno: Vöre krsztsanszke (sic) kratki návuki etc. V Halli MDCCLIV. 12° 275 str. poleg naslovnega lista in 10 str. »Predgovora«, ki je podpisan »V. J.« Tej je privezan: Réd Zvelicsánsztva etc. V Halli 1747. 96 str. 12°. Slovenski prevajalec te knjige je (po pripombi v predgovoru v prvi knjigi) »Szever Miháo Zvanecsa«. V besedilu predgovora je rečeno: »geto szo nam nassi sztarisi, zvün Temlin Ferencza, i Vanecsai Mihala etc.« Kako je to razliko v imenu Vanecsaj in Zvanecsa? madžarski? Jezik teh knjig je sicer za nas Kranjce dovolj težko umljiv. (Cit. po Škafar 1969: 39)

Čaplovič je *Croaten und Wenden in Ungarn* objavil leta 1829, Čop jo je po posredovanju Šafarika dobil leta 1931, ni pa še vedel, da je pisec madžarske predloge, ki jo je Čaplovič objavil leta 1828 v reviji *Tudományos Gyűjtemény*

⁸ »V uvodu Šafárikove Zgodovine je Čaplovič omenjen kot vir s pripombo: 'Poglavje Jezik in slovstvo, str. 80–84, je skrajno pomanjkljivo in nezadovoljivo' (n. m. IV). Vendar si je Šafárik z njegovimi podatki le pomagal in tako dopolnil Čopov rokopis.« (Škafar 1969: 39)

pod naslovom *A Magyar országi Vendus Tótokról*, dolnjeseeniški župnik Jožef Košič, ki je to delo o »življenju in kulturi njegovih rojakov« napisal leta 1924 v madžarščini (Novak 1976: 75). Čaplovič je Košiča kot avtorja madžarsko pisanega besedila zamolčal in ga je v uvodu k nemški objavi imenoval le »neki duhovnik« (Škafar 1969: 39).

4 TEMLINOV KATEKIZEM MED NAREČJEM IN KNJIŽNIM JEZIKOM

Temlinov prekmurski prvotisk so v osrednjeslovenskem prostoru slabo poznali še konec 19. stoletja. Fekonja (1892: 173) je skoraj podcenjevalno zapisal, da se v Prekmurju »nahaja nekaj piscev in knjižic o ogrskih Slovencih« in da je Temlin napisal »neki Katekizmus«:

Najstareji prekmurski knjižnik nam je znan po imenu Temlin Ferenec iz Krajine v župniji Tišini, kateri je na svetlo dal neki »Katekizmus Gyoerszki, z vogrszkoga ... v Halli 1715«.

Pozitivno pa je, da je popravil Čopovo in Šafarikovo napako glede rojstnega kraja (pravilno je navedel rojstni kraj *Temlin Ferenec iz Krajine v župniji Tišini*), ki jo je nekaj let pred njim še ponavljal Marn (1884). Precej površno je predstavil tudi jezikovne razmere v pokrajini med Muro in Rabo. Čeprav je omenil poenotenje slovenske knjižne norme, pa ni vedel, da je v Prekmurju in Porabju nastal razkorak med protestantskimi in katoliškimi pisci – prvi so še vedno uporabljali stari slovenski jezik, knjižno prekmurščino, ki jo je prvi zapisal Ferenc Temlin, drugi pa so sprejeli enotni slovenski knjižni jezik. Zaradi močne madžarske raznarodovalne politike je bil v skrbeh za prekmurske Slovence, ki so po njegovem mnenju le še »životarili« v okviru ogrske države:

Dočim imamo namreč vsaj v takoiimenovani Notranji Avstriji sedaj isto pismo in isti književni jezik, ločeni so še od nas istorodni bratje naši – ne samo v tuji državi Italiji umirajoči beneški Slovenci, nego tudi v domači onostranski državni polovici le še životareči Slovenci ogrski.

Poseben pojav v književnosti ogrskih Slovencev je, da se tako delijo v knjigah, kakor so ločeni po veroizpovedanju: *katoličani*, ali kakor se sami imenujejo »papinci«, imajo svoje »slovstvo«, in *protestanti*, ki se sami zovejo luterani, zopet svoje. Obe pismenstvi se razvijata drugo poleg drugega ter se še dandanašnji tiskajo knjige zlasti nabožne vsebine za katoličane, katerih je nekaj nad 50.000, in za protestante, katerih pa ni 17.000. Pravopis je v obojih ponajveč madjarski: cz = c, cs = č, sz = s, s = š, zs = ž, ny – nj, ss = š, gy = dj – dž, fz = s, 'z = ž, ou = o; ü, ö. Najnoveji čas so začeli prekmurski pisci rabiti po nekoliko pač tudi naš slovenski pravopis, a samo v neuradnem delu; zakaj od ogrske vlade je zaukazan madjarski način tudi slovenskim kraljevčanom. Književno delovanje, pisanje in tiskanje knjig se začenja v ogrskih Slovencih v početku XVIII. stoletja. (Fekonja 1892: 173)

Na začetku 20. stoletja so se tudi prekmurski pisci zavedali težkega položaja znotraj ogrskih državnih meja. Lenaršič (1910: 49) je prekmursko knji-

ževnost imenoval za lepo, vendar pa je tako kot Fekonja čutil, da so zanj napočili težki časi, saj je vedno manj knjig v prekmurskem jeziku:

Szlovenszki narod poprek ma' bogato, razsirjeno knizsevoszt. Mi, vogrszki szlovensci szmo le mali tao velikoga szlovenszkoga plemena. Nasza knizsevoszt je lepa. Ali denok sze mamó zrok szramotiti ar prve, gda je scse ne teliko sol ne teliko tiszkaró bilo, denok vecs knjig bilo, kak denesnji den. (Lenaršič 1910: 49)

Gjurski katekizem »z vogrskoga. Izdao Temlin Ferenc iz Krajne pri Radgoni. V Halli 1715« je Lenaršič (1910: 50) prepoznal za nabožno in »podvucno« knjigo, Fliszár (1925: 36) pa je Temlinov katekizem sicer prepoznal za prvo prekmursko knjigo, napisano v »starem vend slovenskem jeziku«, vendar je dopuščal možnost, da mogoče obstajajo tudi starejše knjige, ki pa so izgubljene:

Gda sze je narôdo? gde je prebivao? tô nevemo Tô imé je szpizsano v-1715-tom lêti vödani i v-Halle várasi (v Neniskoni) stampani na tak zváni Gyórszki katekizmus, steri je ponyem dojobrnyeni z-vogrszkoga jezika na nas sztári vend szlovenszki jezik. Póleg vezdásnyega znányá szo tô prve knjige bilé, stere szo v-nasem jeziki stampane. Mogócse jesztejo od té sztarése tüdi, od steri nevémo.

Za vse, ki so pisali o prekmurski književnosti in Temlinu, je značilno, da so njegovo delo navajali po Števanu Küzmiču, praviloma pa so zamolčali, da je izgubljeno ali nedosegljivo – sklicevali so se na dva izvoda, o katerih je poročal Küzmič. Vratuša (1939: 11) pa je jasno zapisal, da »p/rvo do zdaj znano tiskano delo v prekmurščini je Temlinov iz madžarščine prevedeni »Gvorski katekizmus« (1715), prvo ohranjeno pa »Abecedariuni Slovensko« (1725)«. Prekmurci so začeli tiskati svoje knjige iz enakih nagibov kot Kranjci, tj. z željo, da se širi vero v razumljivem jeziku in da je potrebno »domačo besedo zapisati«. Vratuša torej prepozna rojstvo prekmurskega knjižnega jezika kot »stranski produkt protestantizma« in ga utemeljuje z željo prekmurske duhovščine, da ima »pripomočke za versko delo v narečju«. Na tem mestu Temlinov jezik napačno razume za narečnega in v njegovem pisanju še ne prepozna začetkov prekmurskega knjižnega jezika, tako kot je slovenska jezikoslovna stroka razumela jezik Trubarjevega katekizma za nadnarečni, tj. knjižno urejeni sestav. Vratuša je celo prepričan, da je v primerjavi s prvo kranjsko Trubarjevo knjigo izšla Temlinova prekmurska »prav pozno« in da je za porazno kulturno in jezikovno omikanje prekmurskih Slovencev krivo »zmenkanje slovenskoga duševnoga pisma«:

Kriva pa je bila tega vrsta ovir, ki v onem okolišu ni dala možnosti za podjetje Trubarjeve zamisli, ali pa ga je vsaj ovirala: madžarska miselnost izobraženstva, šolanega pač v tujini; občevalni jezik med izobraženci, ki je bil pretežno madžarski; raznarodovalni vpliv Győra in Veszprena; pomanjkanje sredstev; oddaljenost tiskarne. (Vratuša 1939: 11)

5 TEMLIN IN ZGODBA O NASTANKU IN RAZVOJU PREKMURSKEGA JEZIKA

5.1 V Železni županiji je v Temlinovem času vladala velika nepismenost. Leta 1769 je bil le redko kateri kmet pismen – podpisati se je znal le redko kdo, npr. v takrat obstoječih 356 vaseh se je le v 25 vaseh našel po en pismen kmet in le v 6 vaseh so bili pismeni trije kmetje ali več. Med Slovenci, ki so prebivali na ozemlju gospostva cistercijanskega opatije Monošter, je bila nepismenost še posebno visoka. Iz podpisov oseb, ki so bile priče pri spovedi, se vidi, da se v letih od 1650 do 1848 nihče iz slovenskih vasi ni znal podpisati, ampak je naredil le križec. Gre za prebivalce takrat slovenskih vasi Otkovci, Števanovci, Andovci, Verica, Sakalovci in Slovenska ves. Šol takrat ni bilo veliko, če pa so že bile, jih otroci niso obiskovali – od 20 otrok je v povprečju le eden obiskoval šolo, pisati pa so skoraj praviloma pozabili, saj niso mogli nikjer uporabljati pridobljenega znanja (Tóth 1988: 402–403). Pismenost je bila med kmeti nizka, vendar je šlo za prestižno vrlino. Redki slovenski izobraženci, protestanti, ki so se šolali v tujini, so si zato še toliko bolj prizadevali, da bi izobrazili preprosto slovensko ljudstvo. Branje svetega pisma v lastnem in vsakemu razumljivem jeziku je bil visoko postavljeni cilj, ki ga je bilo moč doseči le z omikanjem množic. Prevajanje cerkvenih besedil v ljudem razumljiv jezik je imelo smisel le, če so ti znali knjige sami brati. »Lube Slovence« in »drouno deco« je bilo potrebno naučiti brati in pisati in pred to nalogo sta se znašla tako Trubar kot Temlin. Trubar je veliki katekizem namenil odraslim, Temlin pa malega za vzgojo in izobraževanje otrok.

»Iz verske vneme in ljubezni do svojih preganjanih rojakov« so slovenski protestanti želeli, da jih rojaki razumejo, in tako so najprej Trubar in Temlin, nato pa Krelj, Bohorič in Dalmatin ter Sever, Küzmič in Bakoš oblikovali knjižni različici jezika za Slovence na Kranjskem in v Prekmurju. Na začetku rojstva slovenskega kranjskega in prekmurskega knjižnega jezika zato stojita katekizma: Trubarjev (1550) in Temlinov (1715) – prinašata glavne nauke »nove vere« in s pomočjo abecednika učita brati in pisati. Tako nista le »navadna« prvotiska, ampak tudi prva slovenska učbenika. Brez zadržkov lahko pritrdimo Mihaelu Kuzmiču (1986: 492), da je »izhajal Temlin iz istih izhodišč kakor poldrugo stoletje pred njim Primož Trubar«. Pri tem je odigral posebno vlogo tudi petanjski grad, v katerem so dobili zatočišče številni pregnani protestanti iz Kranjske. Zelko (1974: 28) pušča odprto vprašanje, ali so pregnani evangeličanski duhovniki »prinesli na Petanjce tudi Trubarjeve in Dalmatinove knjige«, dejstvo pa je, da je Števan Küzmič poznal Dalmatinovo Biblijo in »nekatera glavna dela slovenskih protestantov«. In če je Košič v rokopisnih *Starinah železnih in salaskih Slovenov* (nastajale so v tridesetih in štiridesetih letih 19. stoletja) še poročal o kranjskih kramarjih, ki so po prekmurskih vaseh od 16. stoletja naprej ponujali Trubarjeve in Dalmatinove kranjske knjige,

je vendar moral ugotoviti, da zanje v Prekmurju ni bilo velikega zanimanja, ker je bil kranjski jezik »težje umljiv« (tako se je Čop izrazil za prekmurski jezik), predvsem pa še niso znali brati. Počakati so morali na svoj katekizem in abecednik ter šole, v katerih so se naučili brati in pisati.

Tako je razmišljal tudi Peter Kozler (1849), ki je bil prepričan, da se je do sredine 19. stoletja naredilo premalo za jezik ogrskih Slovencev, za normo in predpis prekmurskega knjižnega jezika in skoraj nič za izobrazbo Slovencev med Muro in Rabo, predvsem pa je bil zaskrbljen zaradi tega, ker ni bilo dovolj tiskanih knjig v njihovem jeziku – stoletja so morali v cerkvi poslušati nadomestni kajkavski jezik, vse dokler niso šele na začetku 18. stoletja dobili svoje prve tiskane knjige:

V duhovnem omikanju in jeziku ogrskih Slovencev se je še malo, skoro celo nič storilo. /.../ Duhovnike so zaradi nedostatka naobraženih Slovencev volili sedaj iz Hrvatov, sedaj iz Slovakov, v najnoveji dobi celo iz Madjarjev, ki še niso znali čisto slovenski propovedati. Stoletja je moralo ljudstvo biti brez tiskanih knjig; duhovnik je bil primoran prevajati si evangelje iz latinskega ali hrvatskega, predno je stopil na propovedalnico; kako se je tu gledalo na čistoto jezika, vsakdo si lahko misli. (Cit. po Fekonja 1892: 193)

5.2 Temlinov prekmurski prvotisk začenja zgodbo o nastanku, prostorskih okvirih in razvoju prekmurskega knjižnega jezika od Temlina 1715 do poenotenja slovenske knjižne norme sredi 19. stoletja oz. še dlje do priključitve dela prekmurskega ozemlja matičnemu slovenskemu prostoru. Šlo je za knjižni jezik, za različico slovenskega jezika (ob središčnem kranjskem), ki se je v panonskem prostoru tako uspešno razvijal od prihoda Cirila in Metoda v Panonijo in se je uveljavil v protestantskih in katoliških tiskih, doživel svoj vrhunec v prvi polovici 19. stoletja in se potrdil tudi v leposlovju z vrhunskimi prevodi npr. madžarskih romantikov (npr. Pötefija, Vöresmartya in drugih ...). Imel je tudi svojo publicistiko (prvi časopis *Prijatelj*, *Novine*, *Marijin list*, *Kalendar*, *Dober pajdas* ...). Slovniško izrazoslovje se je oblikovalo že v Košičevi madžarski slovnici in Kardoševih priročnikih, (rokopisno) slovnico pa je v madžarščini napisal šele Pavel – v knjižni obliki in prevedeno v slovenski jezik smo jo dobili šele leta 2013, in sicer kot prepotreben dokument, ki priča o razvitosti in obstoju prekmurskega knjižnega jezika od Temlina naprej, in vpogled v čase, ko je bil prekmurski jezik knjižni. Slovnica kaže, da je bil prekmurski jezik v nekem obdobju razvoja ob osrednjeslovenskem kranjskem prav tako knjižni oz. da smo imeli Slovenci dve knjižni različici (osrednjeslovensko kranjsko in vzhodnoslovensko prekmursko), ki sta se šele sredi 19. st. združili v enotni slovenski knjižni jezik). Temlinov gjurski katekizem predstavlja začetno normo in predpis jezika, ki smo ga upravičeno imenovali za knjižnega. Andoljšek (1978: 37) na njegov začetek postavlja cerkveni tisk, v katerem pa prepozna tudi že oblikovanje strokovnega jezika,

saj je Mali katechismus prvega prekmurskega protestantskega pisatelja tudi »prva šolska knjiga v prekmurščini za evangeličanske šole«. Gre za slovenski jezik, tako ga je imenoval Temlin sam, ki pa se je razlikoval od kranjskega in kajkavskega. Do sredine 19. stoletja smo imeli Slovenci dve knjižni normi – osrednjeslovenski kranjski in vzhodnoslovenski prekmurski knjižni jezik. Za začetnika slovenskega knjižnega jezika (kranjska različica) velja Primož Trubar s prvima slovenskima tiskanima knjigama Katekizmom in Abecednikom (1550), v prekmurskem prostoru pa je njegovo vlogo uspešno odigral Ferenc Temlin s prvo tiskano knjigo v slovenski prekmurski knjižni jezikovni različici (Mali katechismus, 1715).

6 ZAKLJUČEK

6.1 Ob 300-letnici izida Temlinovega Malega katekizma je bilo vedenje o njegovem življenju in delu pomembno dopolnjeno na dveh simpozijih. Prvi je potekal 29. maja 2015 v Kulturnem domu v Veliki Polani v okviru Dialekte 2015 na temo nacionalne in identitetne vloge narečja in narečne književnosti, drugi pa 8. oktobra 2015 v Murski Soboti v okviru obletnice izdaje Malega katekizma na temo Zapisana beseda ostane – Littera scripta manet. Mednarodni znanstveni simpozij, ki je potekal v Pokrajinski in študijski knjižnici v Murski Soboti, je prinesel nova spoznanja o Ferencu Temlinu, dvanajst referentov pa je osvetlilo jezikovne, kulturne, cerkvene in zgodovinske značilnosti časa, v katerem je prekmurski protestant Ferenc Temlin pripravil Mali Katekizem. Geza Erniša je na simpoziju povedal, da so med snemanjem filma o Temlinu v Bratislavski licejski knjižnici našli še en izvod Malega katechismusa in da potekajo dogovori o tem, da bi ta original prišel v slovenski prostor. Dokumentarni film *Mali katekizem velikega človeka – Franc Temlin* je zbral vse doslej znane podatke o prvem prekmurskem piscu, prikazal je njegove znane življenjske postaje od rojstne slovenske Krajne in Tišine, slovaške Banske Bistrice in nemških mest Halle ter Wittenberg in poudaril pomen Temlinovega dela za slovenski kulturni prostor.

6.2 Ko danes beremo dva slovenska prvotiska, Trubarjevega kranjskega in Temlinovega prekmurskega, se lahko prepričamo, da knjižna norma ni dana enkrat za večno. Jezik in z njim jezikovna normativnost se spreminjata, zato se meja med knjižnim in narečnim v slovenskem jeziku nenehno spreminja in rahlja. Danes je knjižni standard spet bolj odprt in sprejemljiv za vplive iz okolij (narečij), tako kot je bil v Trubarjevih in Temlinovih časih, tudi za vplive iz jezikovnih obrobij, torej tudi za narečne vplive iz severovzhodne Slovenije, iz prostora med Muro in Rabo, ki se danes jezikovno, turistično

in ekonomsko uspešno odpira v svet, s tem pa omogoča dodatno kulturno, jezikovno in literarno uveljavljanje prekmurskega jezika in številnih prekmurskih govorov.

LITERATURA

Ivan ANDOLJŠEK, 1978: *Naš začetni bralni pouk in učbeniki zanj*. Maribor: Dopolna delavska univerza Univerzum.

Anton BREZNIK, 1916: Svetčeva devetdesetletnica. *Dom in svet* 29/11–12, 335–336.

Düševni liszt (20. 11. 1933), letnik 11, številka 12. URN:NBN:SI:DOC-36LSGWY from <http://www.dlib.si>

Andrej FEKONJA, 1892: Književnost ogrskih Slovencev. *Dom in svet* 5/4, 172–176.

FLISZÁR János, 1925: Temlin Ferenc (Prekmurja znameniti ev. možje). *Düševni list* 3, 36.

Marko JESENŠEK, 1998: Katekizmi za Slovence videmske nadškofije. *Primorska srečanja*, 22, št. 208/209, 583–588.

Marko JESENŠEK, 2011: Dvojnični razvoj slovenskega jezika v alpskem in panonskem jezikovnem okolju = The Slovene language duality development in the Alpine and Pannonian linguistic environment. *Studia slavica* 15, 193–201.

Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. (Zora 90). Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru, 390.

Marko JESENŠEK, 2015: Kształtowanie się jednolitej słoweńskiej normy języka literackiego w XIX wieku. V: Mieczkowska, Halina (ur.). *Tradycja i wyzwania: metodologia badań slawistycznych XX i XXI wieku*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 103–110.

Franc KUZMIČ: Bibliografija Franca Temlina. <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/bibliografije/osebne-bibliografije/temlin>

Mihael KUZMIČ, 1986: Franc Temlin in Lutrov Mali katekizem. *Mali katechismus dr. Martina Luthra*. Faksimile po izvodu iz Hauptbibliothek der Frankeschen Stiftungen in Halle. Murska Sobota: Pomurska založba.

Mihael KUZMIČ, 1989: Temlinov Predgovor v prekmurski Lutrov Mali katekizem leta 1715. *Znamenje* (Maribor) 19/5, 492–500.

Mirko LENARŠIČ, 1910: Naša književnost. *Nájszvetejšega Szrca Jezusovoga veliki kalendar za ľudstvo Kalendar srca Jezušovoga* 7, 49–51.

Mali katekizem velikega človeka – Franc Temlin. Dokumentarni film. 300 let prve prekmurske knjige: <https://www.youtube.com/watch?v=nHacQXG628g>. Dokumentarni film je bi na sporedu 30. 10. 2015 ob 20.55 na RTV SLO 2.

MUKICS Ferenc, 1993: *Magyar-szlovén frazeológiai szótár*. Madžarsko-slovenski frazeološki slovar. Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem.

Josip MARN, 1884: Knjiga Slovenska v XVIII. veku. *Jezičnik* 22, 1–82.

- Franc NOVAK, 1986: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Uredil in dopolnil Vilko Novak. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Vilko NOVAK, 1969: O slogu prve prekmurske knjige. *Slavistična revija* 17/2, 227–232.
- Vilko NOVAK 1970: Temlinovo pismo nemškim pietistom. *Slavistična revija* 18/3–4, 249–256.
- Vilko NOVAK, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
- Vilko NOVAK, 2006: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Martina OROŽEN, 1996: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Avgust PAVEL, 2013: *Prekmurska slovenska slovnica/Vend nyelvtan*. (Zora 100) Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.
- Breda POGORELEC, 2011: *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika*. Jezikoslovni spisi I. (red. Kozma Ahačič). (Lingua Slovenica Fontes). Ljubljana: Založba ZRC, Filozofska fakulteta.
- Mirko RUPEL, 1956: Prva prekmurska knjiga – Temlinov Mali katekizem. *Razprave II., 2. razr.* SAZU. Ljubljana: SAZU, 103–114.
- Klaudija SEDAR, 2013: *Kulturna podoba JV Prekmurja v 17. in 18. stoletju*. Disertacija. Mentor Stane Granda. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici, Fakulteta za podiplomski študij.
- Andreja SEVER (ur.), 2014: *Slovenska krajina, mili moj dom*. *Slovenske domoljubne pesmi*. Zbrala Marjeta Lutar. Uredila in spremno besedo napisala Andreja Sever. Črenšovci: Kulturno-turistično društvo.
- Franc ŠEBJANIČ, 1983: Tri štipendijske ustanove prekmurskih luteranov. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 31/1, 22–26.
- Franc ŠEBJANIČ, 1984: Idejna vplivnost nemških univerz na dejavnost prekmurskih luteranskih izobražencev v 18. stoletju. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 55/2, 226–232.
- Ivan ŠKAFAR, 1969: Prekmurski pisatelji v Šafárikovi Zgodovini južnoslovanskega slovstva. *Jezik in slovstvo* 14/2, 38–44.
- Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Anton TRSTENJAK, 1901: Ogrski Slovenci. *Ljubljanski zvon* 21, 241–242.
- István György TÓTH, 1988: Znanje branja in pisanja v Železni županiji 1600–1800. *Zgodovinski časopis* 32/3, 399–411.
- Anton VRATUŠA, 1939: Razvoj prekmurske književnosti do Ivanocija. *Trgovski list* 22, št. 68 (16. VI. 1939), 11.

THE (SMALL) CATECHISM – THE CARNIOLA AND PREKMURJE FIRST PRINTS

Summary

The Slovene standard language had a double development until the middle of the 19th century and it starts with two catechisms: (1) Trubar's *Catechismus* from 1550 is the first Carniola printed book, and (2) Temlin's *Mali katechismus* from 1715, which is the first Prekmurje printed book (the beginnings of the east Styria standard language are connected with editions of the Parhamer's catechism from 1758, 1764, 1777 and 1783). The central Slovene standard language, or "gospod Trubarjeva kranjščina" ("Mr. Trubar's Carniola language") as Krelj used to name it, or "der windischen sprache" ("the Styrian language") as Trubar called it in his German preface, or "our language" as it is stated in the Slovene preface, was written in *Cathechismus* for the very first time. The east Slovene standard language was written for the first time in the *Mali katechismus*, where it was "zdaj pak na slovenski jezik preloženi" ("now translated into Slovene language"), as Temlin has called his language in the title of his catechism. It was a standard neologism based on the valley dialect and the lowland and Goričko dialect, but it also exceeded the folk language, so it was just like in Trubar a regional colloquial language, which is understood in the widest Slovene Pannonia region; it was the Prekmurje dialect, it was the beginning of the east Slovene standard language.

Trubar's catechism is 244 pages long, it is written in the Gothic alphabet, and it is the so-called large catechism, a liturgical book for adults and it is just like Luther's large catechism from 1529 written as a treatise. Temlin's catechism is 48 pages long and is written in the "ogrica" alphabet; it is the so-called small catechism, a booklet for children (a short Christian moral for "drouvne decze volo spiszani") written in form of questions and answers and it was based upon the Hungarian source material (Győrri Katechismus, Halle 1709). Both catechism have, next to the language norm, set also the alphabet, which has, with some improvements and corrections, been used (almost) until the unification of the Slovene standard norm in the middle of the 19th century.

DER (KLEINE) KATECHISMUS – DIE KRAIN UND PREKMURJE/ÜBERMURGEBIET ERSTDRUCKE

Zusammenfassung

Die slowenische Standardsprache, die bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts eine zweigleisige Entwicklung hatte, beginnt mit zwei Katechismen: (1) Trubars *Catechismus* aus dem Jahr 1550 war das erste in Krain gedruckte Buch, und mit (2) Temlins *Mali katechismus* (Kleiner Katechismus) aus dem Jahr 1715. Das war das erste im Prekmurje/Übermurgebiet gedruckte Buch (auch der Beginn der oststeirischen Standardsprache ist mit den Ausgaben von Parhamers Katechismus aus den Jahren 1758, 1764, 1777 und 1783 verbunden). Im *Cathechismus* wurde die zentralslowenische Standardsprache, oder „gospod Trubarjeva kranjščina“ (des Herrn Trubar Krain Dialekt), wie Krelj diese Sprache nannte, oder „der windischen sprache“, wie Trubar seine Sprache im deutschen Vorwort bezeichnete, oder „naš jezik“ („unsere Sprache“) wie es im slowenischen Vorwort stand, zum ersten Mal niedergeschrieben. Im *Mali katechismus* (Kleinen Katechismus) wurde die ostslowenische Standardsprache „zdaj pak na slovenski jezik preloženi“ („jetzt in die slowenische Sprache übersetzt“), wie Temlin diese Sprache schon im Titel des Katechismus bezeichnete. Es handelt sich um ein Standardneologismus, dass auf dem Taldialekt und dem Flachland

und Goričko Sprachen beruht, das aber gleichzeitig die Volkssprache übersteigt. Ähnlich wie bei Trubar handelt es sich auch hier von einem Landesdialekt, der im breitesten slowenischen pannonischen Sprachgebiet verständlich ist; es handelt sich um den Prekmurje/Übermurgebiet Dialekt, um den Beginn der ostslowenischen Standardsprache.

Trubars Katechismus beinhaltet 244 Seiten in gotischer Schrift und ist der sogenannte Große Katechismus, ein liturgisches Buch für Erwachsene, das nach dem Vorbild von Luthers Großem Katechismus aus dem Jahr 1529 als eine Abhandlung geschrieben wurde. Temlins Katechismus beinhaltet 48 Seiten in „ogrica“ Schrift und ist der sogenannte Kleine Katechismus, ein Büchlein für Kinder (eine kurze Christenlehre für „drouvne decze volo spizani“) in Form von Fragen und Antworten, das nach der ungarischen Vorlage (Győrri Katechismus, Halle 1709) bearbeitet wurde. Für beide Katechismen ist typisch, dass sie neben der Sprachnorm auch das Alphabet bestimmten, das mit einigen Verbesserungen und Korrekturen (fast) bis zur Vereinheitlichung der slowenischen Standardnorm Mitte des 19. Jahrhunderts benutzt wurde.

Prekmursko narečje kot identitetni dejavnik v popularni kulturi

Mihaela Koletnik *

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 811.163.6'28(497.411+439)

Mihaela Koletnik: Prekmursko narečje kot identitetni dejavnik v popularni kulturi. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 86=51(2015), 4, str. 25–45

V prispevku osvetljujemo vlogo prekmurskega narečja kot enega najbolj prepoznavnih znakov prekmurske identitete v popularni kulturi (glasba, film) in v manjšinskih medijih v Porabju na Madžarskem, kjer se manjšinska materinščina in etničnost pri slovenski manjšini zaradi zgodovinskih in sociokulturnih razlogov že izgubljata.

Ključne besede: prekmursko narečje, identiteta, slovenska manjšina, Porabje, popularna kultura.

1.01 Original Scientific Article
UDC 811.163.6'28(497.411+439)

Mihaela Koletnik: The Prekmurje Dialect as a Pop Culture Identity Factor. Review for History and Ethnography, Maribor 86=51(2015), 4, pp. 25–45

The treatise highlights the role of the Prekmurje dialect as one of the most recognisable features of the Prekmurje pop culture identity (music, movie), and as one of the minority mediums in the Raba valley in Hungary, where the minority's mother tongue and ethnicity of the Slovene minority are slowly vanishing because of the historical and socio-cultural factors.

Key words: Prekmurje dialect, identity, Slovene minority, Raba valley, pop culture

* Prof. dr. Mihaela Koletnik, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, mihaela.koletnik@um.si

1 UVOD

V sodobni družbi globalizacije, ko so v znanosti in raziskovanju, politiki ter posameznih strokah, tudi v šolstvu, opazne vedno večje težnje po nadomeščanju nacionalnih jezikov z globalnim angleškim, kar neizogibno vodi k negativni jezikovni asimilaciji, ima jezik, pa naj bo to knjižni jezik, idiolekt, sociolekt ali dialekt, za nacionalne entitete, kakršna je tudi slovenska, temeljno identitetno vlogo. Ta se enako kot narečna zavest pri narečnem govorniku še krepi tudi z uporabo narečij. Dialektologi opažamo, da narečna in pokrajinska pogovorna zvrst vse bolj prevzemata vloge, sicer namenjene knjižnemu jeziku. Do zamenjave knjižnega jezika z narečnim ali pogovornim v določenem obsegu prihaja na področju umetnosti (glasba, film, gledališče, leposlovje), v javnih medijih (zlasti govornih), na javnih prireditvah, v javnih nastopih politikov in celo v šoli (Smole 2009: 559). V prispevku se bomo osredotočili na področje umetnosti, natančneje na prekmursko narečje v popularni glasbi in filmu, ki ju kulturologi ob svetu medijev, reklam, športa, mode uvrščajo na področje t. i. popularne kulture (Stankovič 2002: 12), osvetlili pa bomo tudi vlogo prekmurskega narečja v medijih kot dejavnika ohranjanja narodnostne identitete pri pripadnikih slovenske manjšine v Porabju na Madžarskem.

2 NAREČNA PODOBA PREKMURJA¹

Prekmurje je pokrajina, ki je zemljepisno, kulturno in zgodovinsko vpeta med tri v več pogledih zelo različne narode. Z vseh strani so na ta del slovenskega etničnega prostora skozi zgodovino dotekali različno močni kulturni ter posledično tudi jezikovni vplivi, kar se danes kaže v jezikovni razčlenjenosti tega prostora. Glede na prvotno delitev slovenskega jezikovnega prostora, ki je odraz dveh naselitvenih valov, pripada prekmursko narečje jugovzhodni skupini, torej tistemu delu, ki so ga naselili Slovani z območja južnoslovenske jezikovne skupine ob Savi in Dravi navzgor. Kot najvzhodnejše slovensko narečje ohranja prekmurščina prvine, ki so v drugih narečjih že izgubljene, tu pa so se ohranile zaradi tisočletne izoliranosti od matičnega naroda.

Prekmursko narečje se govori v Prekmurju, ob zgornji Rabi v okolici Monoštra ter v nekaj vaseh ob madžarsko-avstrijski meji v Avstriji. Zaradi številnih in ostrih razdelitev Prekmurja vse do 18. stoletja so se na tem območju oblikovala tri temeljna podnarečja: severno – goričko (ob zgornji Ledavi in v Porabju), osrednje – ravensko (od Cankove prek Murske Sobote do Filovcev in Kobilja) in južno – dolinsko (vzdolž Mure). Zinka Zorko (1998: 42) ugotavlja,

¹ Prirejeno po Koletnik (2008a: 9–16).

da se med seboj razlikujejo po mlajših prekmurskih razvojih, ki se kažejo zlasti v (1) različnih odrazih za dolgi in kratki *a*; v goričkem in ravenskem podnarečju se kratki in nenaglašeni *a* zaokrožujeta, v dolinskem pa se pod vplivom prleškega narečja zaokrožuje dolgi *a* v *o:/â:*, kratki naglašeni in nenaglašeni *a* pa ostajata odprta vokala; (2) v razvoju končnega *-l* v *-o* v goričkem in ravenskem podnarečju ter *-u* v dolinskem, (3) v izgovoru zvočnika *j*, ki se v dolinskem in delu vzhodnega ravenskega podnarečja izgovarja kot *j*, sicer kot *dj*, *g*, *k* ali *dž*. Starejši glasoslovni in oblikoslovni razvoji so dokaj enotni.

Prekmursko narečje nima tonemskih nasprotij, ima pa kolikostna; naglašeni samoglasniki so dolgi ali kratki, nenaglašeni samo kratki. Dolgi in kratki naglašeni zlogi so možni v vseh besednih zlogih večzložnih besed. Izvedena sta bila oba splošnoslovenska naglasna premika (*zlâto* → *zlatô*, *ôko* → *okô*; *dûšà* → *dúša*), naglašeni so *e*, *o* in *ə* pred nekdanjimi kratkimi zadnjimi naglašeni zlogi: *'žena*, *'noga*, *'megla*, po terciarnem premiku so v posameznih primerih naglašeni samoglasniki v odprtih zlogih: *'vüja*, naglašeni so samoglasniki (tudi v predponah in predlogih) po umiku naglasa s kratkega odprtega zloga: *'bogat*, *'otpren*, *p'rinas* ter samoglasniki v besednih oblikah, analogičnih po osnovni: *'kü:ipitj*, *'pi:isati*, *po'košena*. V sedanjiški glagolski spregatvi naglasnega vzorca tipa *nesem* in *berem* ter v im. ed. srednjega spola je ohranjeno končniško naglaševanje: *ne'se:n*, *be'rë:n*, *zo'vë:n*; *koren'je:*, *pošten'je:*. Ohranitev dolgega tematskega samoglasnika *-e* v sedanjiku kaže na zveze z zahodnoslovanskimi jeziki, posebno s slovaščino (Zorko 2003b: 74).

V nadaljevanju so podani vokalni sistemi govora Gornjega Senika, ki predstavlja goričko podnarečje, govora Cankove, ki predstavlja ravensko podnarečje, in govora Črenšovcev, ki predstavlja dolinsko podnarečje.²

Fonološki sistem gornjeseniškega govora je opisal Tine Logar (1981: 213–218). Sistem dolgih samoglasnikov sestavljajo *i:*, *ü:*, *u:*, *e:*, *o:*, *e:i*, *o:u*, *a:*, *ɣ:*,³ sistem kratkih: *i*, *ü*, *u*, *e*, (*ö*), *o*, *e*, *â*, *ɣ*, kratki nenaglašeni samoglasniki pa so *i*, *u*, *e*, *o*, *a* in *ɣ*.

Izvor: *i* ← *î* (*'di:vd'i*, *'li:stke*), *ü* ← *û* (*'dü:ša*, *g'rü:ška*), *u* ← *ŭ* (*'vu:k*, *'žu:tj*), *e:* ← *ê*, *ê*, *ê* (*'pe:č*; *'ge:tre*; *'dë:n*), *o:* ← položajna različica *o:* pred istozložnim *m*, *n*, *r*, *j* (*'dɔ:m*, *g'rɔ:m*, *'tɔ:r*, *'lɔ:j*), *e:i* ← *ê* (*'le:js*, *'se:ikam*), *o:u* ← *ô*, *ô* (*'no:uč*; *'go:us*), *a:* ← *â* (*'ča:ka*, *t'ra:va*), *ɣ:* ← *ɣ̃* (*'čr:f*); *i* ← *í* (*'lipa*, *f'tič*), *ü* ← *ú* (*'küšker*, *'küp*), položajna različica *i:* pred istozložnim *-u* iz *-l* in pred zlogom *z lo/* (*za'šüu*, *'tüma* 'tihoma'), *u* ← *ŭ* (*s'kuza*, *'žuna*), *e* ← *ě* (*'sëkatj*, *'dët*), *ö* ← položajna različica *e* za *v* ali *ü* pred *r* (*'vöter*, *'vöra*), *o* ← *ó*, *ò*, *õ* (*'goba*; *'gonin*, *k'rop*; *'košec*), *e* ← *é*, *è*,

² Glej še Greenberg (1993: 465–487).

³ Novejše raziskave kažejo (Koletnik 2004: 261; 2007: 349–350), da so se dolgi *i*, *ü*, *u* in ozki *e* v goričkem podnarečju tostran državne meje že (tudi) diftongirali v *i:i*, *ü:ü*, *u:u* in *e:i*.

à, ê, ð (ta'leče, 'žetj; pri'neso, k'met; 'meša, 'deš; 'zemla; 'megla), â ← á (s'lâma, b'rât), ʀ ← ʁ ('grča).

Govor Cankove, katerega glasoslovni oris je podala Zinka Zorko (2003a: 74–77), spada v prekmursko ravensko podnarečje. Razlikuje dolge naglašene: *i:/i:ĩ, ü:/ü:ĩ, u:/u:ũ, e:, (ö):, o:, e:ĩ, o:ũ, a:, ʀ:*, kratke naglašene: *i, ü, u, e, (ö), o, e, ä, ʀ* in kratke nenaglašene samoglasnike: *i/ĩ, u, e, o, ä* in *ʀ*.

Izvor: *i:/i:ĩ* ← *î* ('vi:ĩdin, 'zi:ma), *ü:/ü:ĩ* ← *û* (b'rü:ĩs, 'kü:ĩpitĩ), *u:/u:ũ* ← *ŭ* ('ku:čtĩ, 'vu:ũk), *e:* ← *ê, ê, ð* ('pɛ:č; 'pɛ:tek; 'dɛ:n), *ö:* ← *û* ('kô:jatĩ), *o:* ← *-l* (cv'ro:, m'ro:), *e:ĩ* ← *ê* ('be:ĩli, 's've:ĩt), *o:ũ* ← *ô, ô* (me'so:ũ; 'po:ũt), *a:* ← *â* (g'la.va; t'ra.va), *ʀ:* ← *ʀ* ('gr:m, 'mʀ:złca); *i* ← *í* ('lipa, 'miš), *ü* ← *ú* (k'lün, 'küšçar), *u* ← *ŭ* ('pun), *e* ← *ě* ('čɛsta, st'reja), *ö* ← *ě*, *u* v položaju za ustničnikom (d'vöma, 'džöu, 'vöter, 'vöra), *o* ← *ó, ò, õ* ('goba; p'rošj, 'noš; 'voda), *e* ← *é, è, ð, ê, ð* (te'leta, 'zet; 'zeldže, k'met; 'meša, 'pes; 'ženam, 'peklj; 'megla), *â* ← *á* (k'ráva, b'rât), *ʀ* ← *ʁ* ('bʀf, 'vʀba).

Govor Črenšovcev uvrščamo v prekmursko dolinsko podnarečje. Sistem dolgih samoglasnikov črenšovskega govora sestavljajo: *i:/i:ĩ, ü:/ü:ĩ, u:/u:ũ, i:ɛ, (ö):, e:ĩ, o:ũ, a:, ʀ:*, sistem kratkih: *i, ü, u, e, (ö), o, ä, ä, ʀ*, nenaglašeni samoglasniki pa so: *i/ĩ, u, o, ä, a* in *ʀ*.

Izvor: *i:/i:ĩ* ← *î* (gu'či:n, 'li:ĩst), *ü:/ü:ĩ* ← *û* ('lü:nek, 'lü:ĩplen), *u:/u:ũ* ← *ŭ* ('pu:nin, 'vu:ũk), *i:ɛ:* ← *ê, ê, ð* ('ši:ɛst; 'vi:ɛžen; 'vi:ɛs), *ö:* ← položajna različica *ü* pred *r* ('kô:ritĩ), *e:ĩ* ← *ê* (s've:ĩča, ži've:ĩla), *o:ũ* ← *ô, ô* ('no:ũč; k'lo:ũp), *a:* ← *â* (ku'vač, 'va:pno), *ʀ:* ← *ʀ* ('kʀ:f, 'pʀ:st); *i* ← *í* (žila, f'tič), *ü* ← *ú* ('küpa, k'rüj), *u* ← *ŭ* ('vuna, 'pun), *e* ← *ě* (pu'vedatĩ, 'dɛt), *ö* ← položajna različica *u* in *i* (naglašene po mlajšem naglasnem umiku) pred *r* ('vöra, 'šörki), *o* ← *ó, ò, õ* ('tôča; p'rošin, k'rop; 'kôsa), *ä* ← *é, è, ð, ê, ð* ('dätälca, 'zät; 'mäčän, k'mät; prä'mäknä, 'pä; 'čälo; 'mägla), *â* ← *á* (b'râta, 'näs), *ʀ* ← *ʁ* ('grča).

Razvoj nenaglašanih samoglasnikov je v vseh treh podnarečjih dokaj enoten. Nenaglašeni *i*, ki je tudi iz nenaglašene *u* (di'sitĩ, liš'čänja 'lupina', si'sitĩ, vi'si, 'pa:zdija 'pazduha) in *jata* (bi'lica, li'po:ũ, č'lövik, 'gorik, 'veditĩ), se izgovarja manj napeto, nekoliko nižje od naglašene *i*. Nenaglašeni *u* je tudi iz nenaglašene *zlogotvorne* *ŭ* (gu'či:n, ku'či:ɛn, zaku'nɛ:n, 'jábuka), v dolinskem podnarečju tudi *o* (u'či:ĩ, jab'la:nuf), nenaglašeni *o* iz skupin *-ač, -il, -ěl* in *-əl* ('kopo, 'gono, 'ži:vo, 'ra:so), samo v porabščini pa nenaglašeni *a* iz *e, ɛ, ě* in *ə*: za'lenj, la'dina, ma'ji:r, laž'li:vj. Nenaglašeni *ʀ*, ki je nastal tudi po samoglasniškem upadu (dʀ'žina, tʀ'ge:, tʀ'be:ĩ), se v vzglasju besede izgovarja skupaj s polglasnikom (ɔr'dža:va). Nenaglašeni samoglasniki v prekmurščini oslabijo ali onemijo le ob zvočnikih.

Dokaj enotno so se v Prekmurju razvijali tudi samoglasniki. Velarnega pri-pornika *x* prekmurščina ne pozna; navadno je onemel – 'iža, 'la:pec, 'läče, 'orj

‘oreh’, v položaju med samoglasnikoma ali za samoglasnikom pred premorom pa je prešel v *j* – *no'je:t*, *st'reja*, *'süj*; *p'ra:j*, *'ženaj*, *st'ra:j/st'ra:*, v *'lü:iknjaj*. Samo v porabščini so zveneči soglasniki pred premorom ohranjeni, drugod v Prekmurju so prešli v ustrezne nezveneče soglasnike. Končni *-m*, ki se v prekmurščini zamenjuje z *-n* – *'dēlan*, *k'rāvan*, *'pi:išen*, *'tān*, je v porabščini ohranjen. V v položaju pred nezvenečim nezvočnikom ter na koncu besede pred premorom izgubi zven in se premenjuje s *f* – *f'küp*, *f'sa:kšj*, *'ojsa*, *'za:fca*; *'kr:f*, *p'rāf*, *'retkef*. Končni *-l* se v naglašenem položaju izgovarja kot *-u* – *'da:u*, *'bi:u*, v nenaglašenem kot *-o*, na Dolinskem tudi kot *-u/-u* – *'dēlo*, *p'roso*; *u'bēsu*, *k'lāpau*, *'rezaü*; palatalni *n'* je ohranjen, na Dolinskem že izgublja nazalnost in se izgovarja kot nosnjeni drsnik *ŋ* – *ka'mi:enje*, *n'jiva*, *'ro:umanje*; *kurä'ji:ē*, *'lü:ikja*, palatalni *l'* pa je otrdel – *'dāle*, *k'lü:uč*, *k'ra:l*, *'vōla*. Zvočnik *j*, ki se v položaju pred zadnjimi samoglasniki in včasih tudi pred *e* izgovarja kot *d'/dž* – *'d'āpka*, *'d'āslj*, *'d'o:uša*, *'d'jo:ukatj/džo:ukatj*, *'džo*, *'džufkati*; *'zeld'el'zeldže*, v položaju pred sprednjimi samoglasniki in včasih tudi pred *ü* pa kot *d'/g* – *'d'es/ges/ge'jaz*, *lon'ča:rd'el/lon'ča:rge*, *do'gi:*, *'gestj*, *'gedro*, *'ge:iš*, *pi'ge:m*; *'gü nec*, ali *k* (v položaju za nezvenečim soglasnikom) – *c've:itke*, *la'ke:rtke*, *'li:stke*, *vas'ke:*, se v vzhodnem ravnem in dolinskem podnarečju izgovarja kot *j*. V položaju pred sprednjimi samoglasniki se *g* izgovarja tudi kot *d'* – *'od'en*, *'vo:ud'eld'e*. Spremenjene so naslednje soglasniške skupine: *bn* > *vn* – *d'ro:üvno*; *dn* > *gn* – *g'nes*; *xč* > *šč* – *š'či:*; *kt* > *št* – *š'to*; *mn* > *ml* – *'gümla*, *'kāmla*, *'po:ümlitj*; *mn* > *vn* – *v'no:ügo*; *pt* > *ft* – *f'tič*; *tl* > *kl* – *k'lāčitj*, *'mekla*; *tm* > *km* – *k'mica*; *-vi-* > *-j-* *'ilojca*. Skupina *šč* je ohranjena: *'go:ušča*, na *'tešče*, *'pi:išče*. Samo v Porabju: *x* > *s* v položaju pred *t* – *s'te:ila*, *s'tetj* ‘hoteti’ in *št* > *šk* – *'eške*, *'iške*, *luš'kina*.

3 POPULARNA KULTURA IN PREKMURSKA (ETNIČNA) IDENTITETA

Slovenski etnološki leksikon pojem popularna kultura beleži pod geslom množična kultura, tj. sodobna kultura 20. stoletja, značilnost katere je možnost neskončne reprodukcije kulturnih dobrin, ki niso ne elitne in ne enotnega izvora, ter možnost njihove distribucije skozi množična občila (SEL 2004: 332). Pahorjeva ugotavlja (2011: spletni vir), da je bila popularna kultura doslej skorajda spregledana, saj so se strokovnjaki največkrat posvečali le raziskovanju t. i. visoke, elitne, klasične kulture. Zaradi spoznanja, da je popularna kultura prav tako del družbene resničnosti in jo tudi pomaga sooblikovati, poleg tega pa lahko ima še druge lastnosti, vredne pozornosti, kot so npr. izvornost, nenavadnost, neobičajnost, s katerimi presega ali izziva ustaljena družbena ali umetnostna pravila, se v zadnjih letih zanjo vse bolj zanimajo tudi družboslovne vede. Avtorica piše (prav tam), da popularna kultura zajema široko področje ustvarjalnosti, in to od filma, grafitov, stripov, literature, glasbe,

mode do različnih medijev, kot so tisk, radio ali televizija, kulturo zvezdnitva, reklame, oglaševanje in druge pojave, ki sooblikujejo in posredno ali neposredno vplivajo na način življenja in razmišljanja ljudi, pri čemer je eden od ključnih pojmov pri opredeljevanju popularne kulture možnost reprodukcije kulturnih dobrin. Po Ropoši (2006: 12) je morda najustreznejša definicija popularne kulture Bettsova, ki pravi, da je »sodobna popularna kultura /.../ skoraj brez definicije, tako vseobsegajoči so njeni subjekti, tako daleč sežejo njeni učinki«. V času, ko fragmentacija tako objektov kot subjektov doživlja svoj vrhunec, se popularna kultura kaže kot trdna univerzalija, ki navidezno večno in povsod z istim filmom ali TV-serijo privablja najrazličnejše ljudi z vseh koncev sveta. Po Bettsovi gre za masovno proizvodnjo sredstev za užitek in zabavo množic, za tržno usmerjene aktivnosti, ki nekoč niso bile globalno dostopne (prav tam).

V popularni kulturi, ki intenzivno vpliva na naše vsakdanje življenje in razumevanje sveta, v katerem živimo, narečna in pokrajinska pogovorna zvrst vse pogosteje prevzemata vloge, prej namenjene knjižnemu jeziku. Smoletova (2009: 557, 561) med vzroki za to izpostavlja (a) individualizacijo družbe ob siceršnji globalizaciji, (b) oddaljevanje knjižnega jezika od žive rabe z vse večjo rabo tujega, t. i. globalnega angleškega jezika, kar usmerja nosilce slovenskega jezika k iskanju novih načinov izražanja identitete – in sicer skozi materni jezik, (c) jezikovno modo, nastalo s sprejemom narečne zvrsti v medije.

Za večino Slovencev so prvi materni jezik narečja (in pokrajinske različice pogovornega jezika). Jezik je eden najpomembnejših elementov, na katerem je mogoče graditi zavest o jezikovni, kulturni in narodni pripadnosti,⁴ saj se z njim dokazuje obstoj naroda. Brovčeva piše (2003: 10), da je jezik eden konstitutivnih elementov narodne zavesti in instrument narodnega oblikovanja, ki ima posebno vlogo pri prehodu od etničnosti preko narodnosti do nacionalnosti, saj se običajno uveljavi enotno ime za jezik in pripadajoči narod. Slovenska nacionalna identiteta je tesno povezana s slovenskim jezikom, jezik pa je temeljna in univerzalna komponenta oblikovanja osebne identitete (Luckmann 1991: 796). Tivadar piše (2014: 275), da je govor izraz naše duše.

Prekmursko narečje je ob kulturnih značilnostih pokrajine (zgodovinski razvoj, kulturna, etnična in verska raznolikost, bogata tradicija), elementih naravne dediščine (zunanji videz pokrajine), elementih kulturne dediščine (sakralna in profana dediščina) in pokrajinskih simbolih (reka Mura, štokljaja, pšenični klas) eden najpomembnejših elementov identifikacije pokrajine oz. regionalne identitete Prekmurja (Vugrinec 2013: 27–42). V Prekmurju sta

⁴ Pri oblikovanju naroda in ohranjanju narodne identitete imajo ob jeziku pomembno vlogo še država, skupna kultura, zgodovina in religija (Južnič 1981: 145–178).

pripadnost in zavest oz. istovetenje prebivalstva s svojim prostorom močno izražena, kar po mnenju filozofa Štefana Smeja izvira predvsem iz prekmurskega človeka oz. njegove zgodovinske podvrženosti različnim oblastnikom, zaradi česar so se bili Prekmurci primorani naslanjati na lastno »dušo« in skromne vire, ki so jim omogočali preživetje (prav tam: 43). Albina Nečak Lük ugotavlja (2008: 51–73), da je prekmursko narečje pomagalo ohraniti slovenski značaj pokrajine ob Muri, saj je prekmurščina v obdobju reformacije in protireformacije, ko se je začela pojavljati kot pisani jezik v književnih delih takratnih prekmurskih intelektualcev, postala nadnarečni knjižni jezik, katerega nadaljnji razvoj je predstavljal pomemben korak k razločevalni (prekmursko narečje kot eden najmočnejših elementov regionalne identitete) oz. združevalni vlogi (ohranitev slovenskega značaja pokrajine oz. slovenskega jezika ob močnih asimilacijskih pritiskih Madžarov z vrhuncem v 19. stol.) v zavesti prekmurskega ljudstva (prim. tudi Vugrinec 2013: 29–30). Med ljudmi trdno zakoreninjeno prekmursko narečje je še danes najbolj prepoznaven znak prekmurske identitete, ki je v pokrajini ob Muri še kako živa.

3.1 Prekmursko narečje v glasbi

Po Kmeclu (1983: 262) je popevkarstvo, torej lirika, ki nastopa v tesni zvezi z vrsto zabavne glasbe, eno najbolj popularnih in množičnih področij lirskega pesnjenja. Čeprav je taka lirika pogosto zelo enostavna, saj streže skupaj s preprosto melodijo enako preprostim potrebam malo zahtevnega občinstva, lahko doseže tudi pomembno kakovostno raven – mnogi tekstopisci v popularni glasbi so tudi vrhunski pesniki. Da je besedilo pomemben element zabavne glasbe, priča tudi podeljevanje nagrad za najboljše besedilo na različnih zabavnoglasbenih festivalih.

V tem prispevku se osredotočamo na rabo prekmurskega narečja v (1) avtorskih in prirejenih ljudskih pesmih Vlada Kreslina, vodilnega slovenskega ustvarjalca etno rok glasbe, ki mu je uspelo na novo povezati ljudsko oz. etno izročilo in popularno glasbo; (2) uglasbeni izvirni prekmurski poeziji Ferija Lainščka, enega najboljših sodobnih slovenskih pisateljev, poznanega tudi kot pisca glasbenih besedil, ki sodeluje z mnogimi slovenskimi pevci in pop skupinami, in (3) v uglasbenih baladah in romancah z istoimenske zgoščenke.

Pri Kreslinu je zlitje avtorskega sporočila s tradicijo ljudskih pesmi iz Prekmurja najbolj opazno na albumih *Spominčice* (1992) in *Najlepša leta našega življenja* (1993). Vse Kreslinove pesmi v prekmurščini, na njegovih desetih albumih jih je 18, so zapisane v prekmurskem dolinskem podnarečju, Lainščkova besedila iz njegove prve v prekmurskem narečju pisane pesniške zbirke z naslovom *Nikdar neboš znala*, ki obsega 14 ljubezenskih pesmi, od katerih

jih je trinajst uglasbenih,⁵ ter vseh 22 ljubezenskih pesmi iz njegove druge v prekmurskem narečju pisane pesniške zbirke⁶ z naslovom *Lübezen* pa v prekmurskem goričkem podnarečju. Vsa prekmurska besedila so praviloma nena- glašena; mesto naglasa, kvaliteta in kvantiteta samoglasnikov niso označeni.⁷ Zapisana so z narečnima dvoglasnikoma *ej* za praslovanski dolgi jat: *mlejko* in *ou* za stalno dolga *o*: *nouč* in nosni *o*: *pout* ‘pot’; *ej* je v goričkem podnarečju nastal tudi po diftongizaciji dolgega ozkega *e*, nastalega iz praslovanskega dolgega *e*, nosnega *ę* in polglasnika, kar se dosledno zapisuje: *pejč*, *imej*, *vejs*; zapisani so narečni *ü*: *vüpan*, *ö*: *Böltinci*, *vöter* in *u* za samoglasniški *ĭ*: *sunce*, *žuti* ‘rumen’, z dvočrkjem *ij* in *üj* pa tudi praslovanska stalno dolga *i* in *u*, ki sta se v narečju diftongirala: *lijst*, *vijdin*, *düjša*, *poslüjšati*. Labializirani *a* se posebej ne označuje; pri Lainščku je trikrat zapisan z *o*, kar kaže na močno zaokroženost v govoru. Po izgovoru se zapisujeta *j* z *j* v dolinskem in z *g* v goričkem podnarečju. *H* onemeva ali pa ga zamenjuje *j*. Mehki *nj* je ohranjen in se zapisuje z *nj*: *njemi*, mehki *l’* pa je otrdel in je zapisan z *l*: *nedela*. *M* na koncu besede se dosledno zapisuje z *-n*, kot se govori, zapisovanje končnega *-v* ali *v* pred nezvenečim soglasnikom pa je neustaljeno: zapisuje se z *-v* ali s *-f*, kot se govori: *krf/krv*, *vsil/fsi*. V besedilih so opazne še naslednje soglasniške premene: *dn* → *gn*: *gnes*, *kt* → *št*: *štera*, *pt* → *ft*: *ftica*, *tl* → *kl*: *sveklou*, *tm* → *km*: *kmica*.

V oblikoslovju se orodnik ednine ženskega spola končuje na *-of/-ouf*: z *roužof*, z *rokouf*, mest. mn. na *-aj* (← *ah*): *v rokaj*, daj. in mest. ed. moškega spola pa na *-i*; v mest. ed. srednjepolskih samostalnikov ter v im. dv. kazalnega zaimka za ženski in srednji spol je ohranjeno izhodiščno praslovansko sklonilo *-ej*. Pridevnik ima v dvojini podaljšano osnovo z *-iv-*, pridevniška mestniška ženskospolska končnica se glasi *-oj*. V zvezah smernih prislovov z glagoli se pojavljajo kalki: *gor zbidijš*, med prislovi, členki in vezniki pa so opazni številni panonizmi: *kama* ‘kam’, *sigdar* ‘vedno, vselej’, *včasi* ‘kmalu’, *šče* ‘še’, *ar* ‘ker’.

⁵ Največ jih izvaja prekmurska romska glasbena skupina Halgato band, katere prva zgoščanka z naslovom *Komi de ravnica bejla* je izšla leta 2002, dve Lainščkovi pesmi najdemo na zgoščenci uglasbene prekmurske poezije z naslovom *Daleč je ...* (1999), pesem *Nikdar nèboš znala*, po kateri je naslovil tudi svojo pesniško zbirko, pa na istoimenski zgoščenci iz leta 2000.

⁶ Ta ob štirinajstih pesmih iz zbirke *Nikdar nèboš znala* in pesmi *Kmica* z zgoščanke *Daleč je ...* prinaša sedem novih narečnih besedil, od katerih je eno (*Goslar*) že uglasbil Halgato band.

⁷ Le posamezni leksemi v petih Kreslinovih pesmih so onaglašeni z ostrivcem, ki zaznamuje dolžino *a*-ja ter dolžino in ožino *e*-ja (*včasi*, *vijér* ‘vihar’), krativcem, ki zaznamuje kračino *a*-ja in *u*-ja (*pelāti*, *zacùmprala*) ter širino in kračino *e*-ja (*sènje*), in strešico, ki zaznamuje kračino in širino *e*-ja (*lějko* ‘lahko’).

Panonska leksika je sploh zelo bogata pri Lainščku: *broditi* 'misliti', *deca* 'otroci', *spitavati* 'spraševati', *šteti* 'brati', *znati* 'vedeti', *žmetno* 'težko', pri Kreslinu pa je ob panonskem besedju opaznih tudi nekaj besed, zgodaj prevzetih iz starovisokonemškega in srednjevisokonemškega jezika: *binškošti*, *peněz* 'denar'; *gvant* 'boljša obleka' ter iz madžarščine: *gäzoš* 'parna lokomotiva', *varaš* 'mesto'.

Zgoščenka z naslovom *Murske balade in romance*, ki prinaša 14 narečnih izvirnih uglasbenih balad in romanc, s katerimi so se pisatelji Feri Lainšček, Vlado Žabot, Milan Vincetič, Dušan Šarotar, Štefan Kardoš, prleški pesnik Marko Kočar ter glasbenika Vlado Kreslin in Vlado Poredoš poklonili Pomurju, pokrajini ob reki Muri, iz katere izhajajo in s katero so močno povezani, je nastala v okviru glasbeno-literarnega projekta *Murske balade in romance* v okviru Evropske prestolnice kulture 2012. Skladbe v prleškem in prekmurskem narečju, ki jih izvajajo člani instrumentalne zasedbe *Murska banda* ter pevci iz Pomurja, so bile prvič javno predstavljene na festivalu *Murških balad in romanc* v Murski Soboti 15. septembra 2012. Avtorji, navdihnjeni s tradicijo panonske glasbe, so projekt zasnovali kot odgovor na procese globalizacije s poudarjeno težnjo po ohranjanju identitete. Identiteto so izrazili skozi materni jezik, in sicer tisti pravi, prirojeni materni jezik, naučen od staršev in okolja, ki so si ga uzavestili kot otroci in ki je za izražanje najglobljih intimnih doživetij veliko primernejši kot naučeni knjižni jezik.

V *Murških baladah in romancah* se nam Vlado Žabot in Marko Kočar predstavljata s po tremi pesmimi, prvi z osebnoizpovednimi lirskimi (*K ciganici*, *V belom snegi bela* in *Murska romanca*), drugi s pripovednimi, epskimi (*Zacügjeni pajzl*, *Tan zadi za Moto* in *Meja sen dedeka*), ki ohranjajo vse značilnosti prleškega glasoslovja, oblikoslovja in leksike. Naglas, kvaliteta in kvantiteta glasov v besedilih niso označeni, zato jih lahko prozodijsko pravilno prebere le rodni govorec prleščine. Besedila so zapisana z narečnimi monoftongi, med katerimi še posebej izstopajo samoglasniki: *o* za praslovanski dolgi *a*: *dvo* 'dva', *glova* 'glava', *u* za praslovanski samoglasniški *l*: *duga* 'dolga', *dužen* 'dolžen', *e* za praslovanski polglasnik: *seje* 'sanje', *z meno* 'z mano' ter *i* za nenaglašeni *e*, nastal iz *jata*: *nasmijana* 'nasmejana'. Narečnega *ü* za praslovanski *u* Žabot ne zapisuje, Kočar pa: *Müra* 'Mura', *drügi* 'drugi', *tü* 'tu'. Narečno se zapisujejo soglasniki *nj* z *j*: *sadovjok* 'sadovnjak', *za jin* 'za njim', *lj* z *l*: *pole* 'polje', *poprovla* 'popravlja', opazni sta narečni premeni *tm* > *km*: *kmica* 'tema' in *pt* > *ft*: *ftič* 'ptič' ter protetični *j*: *nejšo* 'našel' in *v*: *vüra* 'ura', *vujša* 'ušel'. Končni *-m*, ki v narečju praviloma prehaja v *-n*, ter zvočnik *v*, ki se v položaju pred nezvenečim soglasnikom ali na koncu besede v narečju vedno izgovarja kot *f*, se v Žabotovem zapisu ohranjata, npr. *tam* 'tam', *v kmico* 'v temo', *prav* 'prav'; pri Kočarju je zapisovanje tega *v* neustaljeno – zapisuje se ali kot *v* ali po narečnem izgovoru kot *f*: *včosih* 'včasih', *v šumo* 'v gozd'; *fküpe*

‘skupaj’, *f kupici* ‘v kozarcu’, medtem ko končni *-m* ohranja narečno podobo: *tan* ‘tam’, *za Cvenon* ‘za Cvenom’.

Oblikospreminjevalni vzorci za sklanjanje in spreganje so zvesti narečnim oblikam; zapisuje se edninska moškospolska mestniška končnica *-i*: *v snegi* ‘v snegu’, *k šanki* ‘k šanku’, edninska pridevniška dajalniška in mestniška ženskospolska končnica *-oj*: *v mrzloj zimskoj* (noči), edninska moška pridevniška rodilniška končnica *-oga*: *drugoga* in mestniška *-om*: *v belom* (snegi), opazni so ponavljalni glagoli: *počivle* ‘počiva’, *popevle* ‘poje’, dolgi nedoločnik: *voziti* ‘voziti’ in oblika *nega* ‘ni’ za zanikanje osebka, narečni končaji *-ol/-al/-ja* za moškospolski deležnik: *nejšo* ‘našel’, *potegna* ‘potegnil’, *bija* ‘bil’, narečni zaimki (npr. *niše* ‘nihče’, *što* ‘kdo’), vezniki (*kak* ‘kot’), prislovi (*rano* ‘zgodaj’, *sigdar* ‘vedno’) in členki (*ve* ‘saj’).

V Žabotovi leksiki je opaziti prepletanje splošnoslovenskih leksemov z narečnimi, npr. *ciganica* ‘ciganka’, *gorica* ‘vinograd’, *pivnica* ‘vinska klet’, *žveгла* ‘piščal’, in s stališča sodobnega slovenskega knjižnega jezika časovno in ekspresivno zaznamovanimi izrazi, npr. *frleti* ‘ekspr. zibaje se lahkotno letati’, *samoča* ‘zastar. samota’, *snežec* ‘ekspr. manjšalnica od sneg’, *šlar* ‘zastar. tančica, pajčolan’, pri Kočarju pa je ob panonskoslovenskih leksemih, npr. *cecki* ‘dojke’, *kupica* ‘kozarec’, *nogača* ‘noga (pri stolu, mizi)’, *svaja* ‘prepir, spor’, opaziti tudi številne v panonsko leksiko prevzete germanizme, npr. *cajt* ‘čas’ < nem. Zeit, *flaša* ‘steklenica’ < nem. Flasche, *herbija* ‘dediščina’ < srvnem. erben ‘dedovati’, *pajzl* ‘zakoten, zanemarjen gostinski lokal’ < avstr. nem. Beis(e)l, *kurblati* ‘zaganjati motor’ < nem. kurbeln, *šank* ‘točilna miza’ < nem. Schank, *šker* ‘orodje’ < stvnem. giskirri, srvnem. geschirre, *špegel* ‘ogledalo’ < nem. Spiegel, *švoh* ‘šibek’ < nem. schwach, *troštati* ‘tolažiti’ < nem. trösten, *ziher* ‘(za)gotovo’ < nem. sicher. Romanske izposojenke, v panonski prostor največkrat sprejete preko nemščine, so redke, npr. *blanja* ‘deska’ < istr. rom. ali furl. iz dalm. rom. *plana, *biljard* ‘biljard’ < prek nem. Billard iz frc. billard, *čiki* ‘cigarete’ < prek avstr. nem. Tschick ‘cigaretni ogorek’ ali prek it. cica ‘cigaretni ogorek’ iz frc. chique ‘ogorek’.

Besedila prekmurskih avtorjev, ki se v *Murskih baladah in romancah* predstavljajo s po eno pesmijo, ohranjajo prekmursko narečno podobo na vseh jezikovnih ravninah. Feri Lainšček je avtor treh pesmi, od katerih je ena, *Nej za vüha*, napisana v prleškem narečju. Ta hudomušna pesem praviloma ohranja značilno prleško naglasno in glasovno podobo, narečne oblikotvorne in oblikospreminjevalne vzorce ter prevladujočo panonsko besedje, npr. *gučijo* ‘govorijo’, *stirati* ‘spoditi, napoditi’, *znati* ‘vedeti’, opazni pa so tudi redki germanizmi: *gvišna* ‘gotova’ < srvnem. gewis, *nucan* ‘potrebujem’ < srvnem. nuz. Odmik od prleškega glasovnega sistema v smeri proti Lainščkovi rodni prekmurščini se kaže z zapisom diftonga *ej* v nikalnem členku *ne* (*nej*) in z zapisom *nj* za palatalni *nj*, ki se v prleščini sicer izgovarja kot *j* (*njemi*). V eni

od kitic Lainšček z jezikom določi še generacijsko in geografsko pripadnost pesniškega subjekta – ta se izraža v ljubljansčini, pokrajinskem pogovornem jeziku, ki se ga kot centralnoslovenskega drži pridih elitizma in prestiža. Prvine pogovornosti se v besedilu kažejo v močnem popolnem samoglasniškem upadu, označenem z opuščajem: *s' 'si', bod' 'bodi', sam' 'samo'*, končaju *-u* za *-l* v moškospolskem deležniku: *podiru* 'podiral', *čekiru* 'pregledal', vprašalnem zaimku *kva* 'kaj', po izgovoru sta zapisana tudi samoglasnik *e* za samoglasnik *a* v položaju pred *j*: *dej* 'daj' ter zvočnik *v* v položaju pred nezvenečim soglasnikom: *u krizi* 'v krizi', opazni pa so še slengizmi, prevzeti iz tujega jezikovnega okolja: (biti na) *izi* 'umirjen' < angl. *easy*, *čekiru* 'pregledal' < angl. *to check*.

Sklenemo lahko, da so vsa uglasbena besedila na glasoslovni in oblikoslovni ravnini natančen posnetek govorenega narečja, na leksikalni ravni pa so ob prevladujočih splošnoslovenskih in narečnih panonskoslovenskih leksemih opazne tudi prevzete nemške in madžarske besede.

3.2 Prekmursko narečje v filmu

V prekmurskem narečju so bili doslej posneti trije celovečerni igrani filmi: *Halgato* (1994) režiserja Andreja Mlakarja, *Traktor, ljubezen in rock'n'roll* (2006) režiserja Branka Đuriča in *Oča* (2010) režiserja Vlada Škafarja. Tako kot za slovenski film na sploh tudi za *Halgato* in *Traktor, ljubezen in rock'n'roll* velja, da je bila podlaga za filmski scenarij slovstveno delo. Oba sta nastala po literarni predlogi, pisani v knjižnem jeziku: prvi po romanu Ferija Lainščka *Namesto koga roža cveti* (1991), drugi po Lainščkovem romanu *Vankoštanc* (1994).⁸ V nasprotju s tradicijo slovenskega filma pa podlaga za filmski scenarij filma *Oča* ni bilo slovstveno delo, pač pa je režiser želel v fiktivni okvir prenesti pristop k človeku. Izmišljen filmski lik je želel združiti z resničnim človekom, s tistim, kar je zanj in v njem resnično.

Roman, po katerem je bil posnet film *Traktor, ljubezen in rock'n'roll*, in filmski scenarij sta bila napisana v knjižni slovenščini, Lainšček pa je nato govorni del scenarija sistematično prevedel v prekmursko narečje.⁹ V prevodu naglas praviloma ni označen, zato ga lahko prozodijsko pravilno prebere le avtohtoni govorec prekmurskega narečja. Samoglasniki nimajo naglasnih

⁸ Po Lainščkovih delih so bili posneti še filmi *Mokuš* (2000) po romanu *Ki jo je meгла prinesla*, *Petelinji zajtrk* (2006) po istoimenskem romanu in *Hit poletja* (2008) po istoimenski noveli, vendar ne v prekmurskem narečju.

⁹ Termin prevod, ki sta ga uvedla Matičetev (1973: 23) in Smole (1994: 152), označuje prenos besedila iz enega jezikovnega sistema v drugega na vseh jezikovnih ravneh.

znamenj ne za mesto naglasa, ne za kvaliteto in niti ne za kvantiteto, le v osmih leksemih naglasno znamenje zaznamuje dolžino in ožino (*vodé*) ali kračino in širino (*srêčen*) *e*-ja. Zapisujejo se oba narečna dvoglasnika *ej* in *ou*, narečni *ü* in *u*, nastal iz samoglasniškega *l*; dvočrkji *ij* in *üj* zaznamujeta diftongirana *i* in *u*, labializirani *a* pa se praviloma posebej ne označuje – v posameznih primerih je zapisan kot *ä*, nekajkrat celo kot *o*. Po izgovoru se zapisujejo tudi vsi zvočniki, le zapisovanje končnega *-v* ali *v* pred nezvenečim soglasnikom je neustaljeno: zapisuje se z *-v* ali s *-f*, kot se govori. Vsi oblikospreminjevalni vzorci za sklanjanje, spreganje in stopnjevanje se zapisujejo v današnji narečni podobi. Besedilo je bogato z narečnimi prislovi in členki, s katerimi je Lainšček pri prevodu nadomestil knjižne (nikoli > *nikdar*; saj > *vej*). Pri upovedovanju prekmurskega narečja je zgradba enostavne povedi praviloma takšna kot v knjižnem jeziku – sledijo si izhodišče, prehod in jedro. V prevodu so ob nekaterih besednorednih posebnostih, ki ne spreminjajo pomena, opazni še: (1) Spreminjanje (širjenje ali krčenje) knjižnega skladskega vzorca: Nimam gotovine. > *Znaš, ka* neman gotovine. – (2) Raba osebnega ali kazalnega zaimka na mestu, kjer je v knjižni slovenščini ničti zaimek: Tu si doma? > Tü si *tij* doma? – (3) Dodajanje navezovalnih členkov in/ali prislovov tam, kjer je v knjižnem jeziku glede na sobesedilo to odveč: Saj veš, zakaj. > *Vej pa* znaš, zakoj. – (4) Dodajanje pridevniških prilastkov (a) levo od odnosnice: Daj mi kozarec vode > Daj mi *eno* kupico vode in (b) desno od odnosnice, s čimer je izražen poudarek in dosežena večja čustvena obarvanost: na svetu > na svejti *božjon*. – (5) Zamenjava vprašalnega členka z vprašalnim zaimkom: *Ali* ti je kdo kaj napravil? > *Ka* ti je što kaj napravo? – (6) Zamenjava desnega rodilniškega samostalniškega nepredložnega prilastka s predložnim: Kje pa so čebulice gladiol? > Ge pa maš lüjkece *od gladiol*? (7) Zamenjava neosebne glagolske oblike z osebno: Videti je, /.../ > *Vijdin*, /.../. – (8) Zamenjava tvorjenih leksemov z netvorjenimi: prestopiti > *stopiti prej* – (9) Opuščanje členkov in zaimkov, ki v narečju glede na sobesedilo delujejo odvečno, nepotrebno: *Ali* me slišiš? > Me čüješ? (10) Dosledna raba panonskega zanikanja – členek zanikanja *nej* se v poudarjeni vlogi veže z glagolom *biti*: *nejsan*, sicer pa se umakne na drugo mesto: *san nej*: To ni Švica. > *Tou je nej* Švica. Tudi na leksikalni ravni se je Lainščekov prevod skušal približati narečju. V leksiki prevladuje narečno panonskoslovensko besedje, opaznih je nekaj germanizmov (*špilati*, *mašina*), na posameznih mestih pa tudi nekaj knjižnih besed, ki niso bile prevedene v narečje (*luč*, *tema*, *beseda*, *miza*).

V filmih *Halgato* in *Oča* smo pozornost posvetili izreki igralcev, tj. govorni uresničitvi dialogov. Večina igralcev v *Halgatu* prihaja z območja jezikovne zvrsti, izbrane za film, nekateri pa so se dialogov učili sproti za posamezne kadre, saj je bil scenarij za film napisan v knjižni slovenščini in nato na sa-

mem kraju snemanja preveden v prekmurščino.¹⁰ Večino dialogov v filmu *Oča* govorita dve glavni moški osebi, oče in sin, igralca (Miki Roš in Sandi Šalomon) sta za ta poklic nešolana, t. i. naturščika, a prihajata z območja jezikovne zvrsti, izbrane za film, in popolnoma obvladata narečje. Analiza dialogov, ki smo jih v celoti fonetično prepisali, kaže, da je bil govorni načrt obeh filmov dobro uresničen. Za vse filmske osebe je značilno, da dosledno govorijo tisto zvrst jezika, za katero je bilo sklenjeno, da bo v filmu igrana, torej prekmursko narečje, in to na vseh jezikovnih ravninah, le dve osebi v *Halgatu* govorita knjižno slovenščino, kakor je bilo to zanju predvideno že v scenariju. Akustična uresničitev glasov, glasovnih zvez, besed, besednih zvez itd. je v obeh filmih najdoslednejša pri igralcih, rojenih Prekmurcih. Ti ohranjajo vse prekmurske samoglasnike, tudi dvoglasnika *ej* in *ou*, prekmursko naglasno mesto z vsemi naglasnimi umiki in kratkimi samoglasniki, ki so v prekmurščini mogoči v katerem koli zlogu besede. Narečni jezikovni sistem je enoten in trden, še posebej v filmu *Oča*. Pri prekmurskega narečja naučenih igralcih prihaja v filmu *Halgato* do manjših odstopanj od narečnega jezikovnega sistema, zlasti na glasoslovni ravni, in to v: (a) mestu naglasa – to je mestoma knjižno (namesto narečno *záto* se sliši knjižno *zató*); (b) kolikosti samoglasnikov – opazno je daljšanje prekmurskih kratkih samoglasnikov v nezadnjih in zadnjih besednih zlogih; (c) kakovosti samoglasnikov – opušča se v narečju močna zaokroženost kratkega *a*; (d) intonaciji – opazna je drugačna govorna melodija, ki se razlikuje od pristne prekmurske. Soglasnike igralci izgovarjajo, kot je to v narečju, še posebej tisti, katerih materinščina je prekmurščina, pri vseh so opazne tudi narečne končnice in osebila, v *Oči* brez odstopanj v smeri knjižne norme. Izvirno narečno podobo ima pri igralcih tudi upovedovanje povedi s številnimi pastavčnimi tvorbami, vzkličnimi povedmi, medmeti, izvirnimi narečnimi prislovi, zaimki, vezniki in členki, ponovitvami vseh vrst, nekaterimi besednorednimi posebnostmi in bogato panonskoslovensko leksiko.

Ugotavljamo, da (1) se Feri Lainšček pri prevodu scenarija za film *Traktor, ljubezen in rock'n'roll* ni togo držal izvirnika ter v drugo jezikovno zvrst ni prevajal besede za besedo, ampak je ob glasoslovnih in oblikoslovnih razlikah med knjižnim jezikom in narečjem upošteval tudi dejstvo, da imajo narečja od knjižnega različne sisteme na vseh jezikovnih ravninah; primerjava knjižnega in narečnega besedila kaže na izvirne narečne izrazne možnosti, zato je narečna podstava veliko bolj ekspresivna kot knjižnostandardna; (2) je govoriča v filmih *Oča* in *Halgato* takšna, »da čara pred gledalca iluzijo, kot da ne gre za zaigrani in pofilmami svet, ampak za tistega, v katerem gledalec zares živi«

¹⁰ Prevod je delo Ferija Lainščka in Branka Šömna.

(Gjurin 1983: 316), torej taka, kakršno bi v podobnih okoliščinah pričakovali v resničnem življenju. In to je ena glavnih odlik analiziranih filmov.

3.3 Mediji in ohranjanje narodnostne identitete pri Slovencih v Porabju

Najbolj razpoznavni določili etnične identitete sta jezik in kultura. Slovenščina je v Porabju manjšinski jezik, na katerega opuščanje močno vplivajo družbenopolitični (asimilacijski pritiski) in demografski vzroki, jezikovna zmožnost in jezikovna raba ter odnos posameznika in skupnosti do jezika. Naše razmišljanje je posvečeno vlogi, ki jo med Slovenci v Porabju opravljajo manjšinski mediji – časopis *Porabje*, *Radio Monošter*, TV-oddaja *Slovenski utrinki* ter *Slovenski koledar*, osvetlili pa bomo tudi pomen porabske gledališke dejavnosti in porabskega literarnega ustvarjanja, ko narečje prevzame vlogo, sicer namenjeno knjižnemu jeziku, z namenom preseči temeljno oviro – težave pri razumevanju in sprejemanju slovenskega knjižnega jezika, kar posledično ovira pristno povezovanje Slovencev v Porabju z narodno matico.

Po jezikovnih kazalcih etničnosti je pretežni del Porabskih Slovencev na poti opuščanja jezika manjšine, kar velja tako za pomanjkljivo poznavanje standardne zvrsti slovenskega jezika, ki se v Porabju ni razvila, saj madžarska oblast slovenskega standarda ni pospeševala, kot tudi za narečje, ki ga sorazmerno velik delež najmlajše generacije ne obvlada več (Bernjak 2004: 32). Krepitev identitetne zavesti o etnični pripadnosti (poreklu, kulturi, socialnih normah in vrednotah, predvsem pa o jeziku), ki je tesno povezana z razumevanjem lastnega položaja in položaja manjšinske skupnosti, hkrati pa tudi s percepcijo večinske skupnosti, s katero manjšina živi v neposrednem stiku, ter ohranjanje manjšinskega slovenskega jezika znotraj avtohtonega ozemlja v Porabju sta danes povezana zlasti z revitalizacijo manjšinske kulture in jezika (Bernjak 2004: 31). Bernjakova se zavzema za t. i. etnolingvistično revitalizacijo manjšinske skupnosti, in sicer za sistematično načrtovanje statusa, korpusa, prestiža in rabe manjšinskega jezika (načrtovati je potrebno tako oživljanje narečja kot tudi razvijanje socialnofunkcijske zvrstnosti slovenščine kot manjšinskega jezika) v javnih govornih položajih, kar bi pomagalo reševati neposredne komunikacijske in posredne ekonomske probleme v manjšinski skupnosti (Bernjak 2012: 103, 105). Pri tem bi lahko veliko vlogo odigrale manjšinske izobraževalne ustanove in mediji. Poleg *Radia Monošter* in TV-oddaje *Slovenski utrinki* sta osrednje porabska medija časopis *Porabje* in *Slovenski/Porabski koledar*.

Prva številka časopisa *Porabje*, edinega slovenskega časopisa na Madžarskem, ki informira Porabske Slovence v njihovem maternem jeziku, je izšla 14. 2. 1991. Časopis, ki je sprva izhajal kot štirinajstdnevnik, od leta 2005

izhaja kot tednik na osmih straneh. Z ustrezno zastavljeno vsebinsko zasnovno in jezikovno politiko (kombiniranje narečja in knjižnega jezika) je uspelo urednici Marijani Sukič verno upodobiti življenje slovenskega Porabja (prim. Just 2003: 142–148). Ker narečna besedila v časopisu natančno posnemajo porabščino, se lahko porabski Slovenci ob tem časopisu nacionalno ozaveščajo, saj jim časopis, tiskan v njihovem »domačem« jeziku, omogoča prebujanje zatrte narodnostne (samo)zavesti. K obveščenosti na Madžarskem živeče slovenske skupnosti v maternem jeziku prispevata tudi Radio Monošter, ki oddaja osem ur programa tedensko v porabskem narečju, ter narodnostna televizijska oddaja *Slovenski utrinki* na 2. programu madžarske televizije, ki je zaživela leta 1992 in ki jo predvaja tudi drugi program slovenske nacionalne televizije. Oba medija prispevata tudi h krepitvi narodne zavesti porabskih Slovencev, saj se z vsebino informacij poglobljajo vezi z matičnim narodom in občutek pripadnosti širši nacionalni skupnosti (Just 2003: 149). Narodno zavest slovenske narodnostne manjšine na Madžarskem pa pomaga krepiti tudi Slovenski koledar, pisan v knjižni slovenščini in porabščini, ki od leta 2010, ko je uredništvo prevzel porabski slovenski pisatelj in novinar Karel Holec, izhaja z imenom *Porabski koledar*.

Med vidnejšimi porabskimi literarnimi ustvarjalci, ki so ustvarili prepoznavnejši literarni opus, naj omenimo ljudska pisatelja Ireno Barber z dvema proznima knjigama v porabščini: *Trnova paut* (1993), *Življenje je kratko* (1998) in Karla Holca z *Andovskimi zgodbami/Andovske prpovejsti* (2003) ter jezikoslovca, publicista in pisatelja Franceka Mukiča, katerega začetki literarnega ustvarjanja segajo že v sedemdeseta leta minulega stoletja. Po objavi povesti *Poteptani češnjevi cvetovi* (1982) se je za več kot dve desetletji posvetil uredniškemu, publicističnemu in jezikoslovnemu delu, nato pa je leta 2005 izšel njegov prvi roman *Garaboncijaš*, leta 2010 pa še drugi roman *Vtrgnjene korenje*, oba pisana v gornjeseniškem porabskem govoru z namenom literaturo približati širšemu krogu porabskih naslovnikov.¹¹

Zametki porabskega literarnega programa »besede za Porabje«, s katerim je mišljena načrtna literarna produkcija avtorjev iz matične domovine, zlasti iz Prekmurja, segajo v zgodnja osemdeseta leta preteklega stoletja, ko je lutkovna skupina Gornji Senik kot svoj odrski jezik začela uporabljati porabščino (Just 2003: 169).¹² Prelomnico v tem procesu pomeni leto 1995, ko je v knjižni obliki izšla zbirka kratke proze treh prekmurskih pisateljev: Ferija Lainščka,

¹¹ Prvi je v knjižni slovenščini izšel pod naslovom *Črnošolec* (2010), drugi pa pod naslovom *Strgane korenine* (2011).

¹² Avtor prvih dramskih besedil, ki so bila napisana v knjižni slovenščini, je bil Feri Lainšček, ki je ta besedila skupaj z režiserjem Milivojem Rošem nato prevedel v porabsko narečje.

Milivoja Mikija Roša in Milana Vincetiča z naslovom *Srebrni breg/Srebrni bregj*,¹³ ki nas popelje v svet otroštva, kot so ga ti avtorji doživljali na drugi, slovenski strani te vzpetine. Knjiga, pisana v knjižni slovenščini in narečju, je svoj temeljni namen – leposlovje približati slovenskim, še posebej mladim bralcem v Porabju – v celoti uresničila. Ker so porabski bralci leposlovje, pisano v knjižni slovenščini in nato prevedeno v narečje, dobro sprejeli, je leta 1998 založba Franc-Franc iz Murske Sobote v sodelovanju z Zvezo Slovencev na Madžarskem na pobudo Ernesta Ružiča v svoj založniški program vpeljala knjižno zbirko Med Rabo in Muro. Namen zbirke, literarno-zvrstno usmerjene v pripovedno prozo, je sistematično izdajanje knjig za slovensko manjšino v Porabju na Madžarskem, hkrati natisnjenih v prekmurskem narečju in v knjižnem jeziku. Prva knjiga v zbirki je bil roman Ernesta Ružiča *Erd* (1998), ki mu je do danes sledilo še 17 leposlovnih del. Zbirka med Rabo in Muro po Justu (prav tam: 176) nima samo literarnoestetskega učinka, ampak ima tudi narodnostno-jezikovne učinke, saj utrjuje duhovne mostove med porabsko zamejsko skupnostjo in matično domovino ter pomaga brisati jezikovne meje.

Narodnostno identiteto med mladimi Porabci pomagajo z domačo narečno govoricco na odru in v zaodrju ohranjati še *Lutkovna skupina Gornji Senik*, katere režijsko delo je leta 1991 prevzel Milivoj Roš, prva porabska odrasla gledališka skupina *Nindrik-indrik*, od leta 2008 s kratkimi komedijami v narečju nastopajoči *Duo Fodor* ter leta 2000 v Števanovcih ustanovljena gledališka skupina *Veseli pajdaši*. Otroška gledališka skupina *Seničke zvezdice*, od leta 2006 delujoča na Osnovni šoli Gornji Senik, ter *Mlado porabsko gledališče*, od leta 2005 delujoče na monoštrski gimnaziji, za občinstvo vsako leto pripravita po eno predstavo. Gledališka dejavnost ima poleg kulturnega tudi narodnostni pomen, saj ohranja materinščino porabskih Slovencev in jo z odrskimi uprizoritvami hkrati kultivira.

4 ZAKLJUČEK

Narečja se polagoma dvigajo na raven enakovrednih jezikovnih podsistemov, saj je slovensko narečjeslovje »zmote o manjvrednosti narečja in predsodke, češ da je kot najnižja socialna zvrst govorjenega jezika, povezano z zemljepisno omejenim območjem, skrajno pomanjkljivo glede različnih slovničnih kategorij, brez strukture in pravil, na gledališkem odru primerno kvečjemu za komedije« (Stanonik 2007: 464), odpravilo.

¹³ Naslov je simboličen, saj je Srebrni breg 404 m visoka vzpetina na Goričkem med Porabjem na madžarski in Prekmurjem na slovenski strani meje, preko katere se je treba podati, da prideš na eno ali drugo stran.

Manjšinska materinščina in etničnost se pri slovenski manjšini na Madžarskem zaradi zgodovinskih in sociokulturnih razlogov izgubljata. Bernjakova (2012: 103) glavni razlog za zamenjavo manjšinskega jezika vidi v opuščanju in omejevanju njegovih funkcij ter v šibki sporazumevalni zmožnosti pripadnikov manjšine v maternem jeziku. Ugotavlja (2004: 145), da se je pri porabskih Slovencih kljub njihovi ločenosti od jezikovnega razvoja v matici naravno predajanje maternega jezika v preteklosti še ohranjalo, danes pa se ohranjanje in razvijanje jezika in identitetne zavesti prenaša zlasti na manjšinski izobraževalni sistem, tega pa porabska narodnostna šola ne more uresničiti v zadostni meri. Zato je pomembno zavedanje, da k ohranjanju in dvigovanju jezikovne ravni manjšinske kulture ter h krepitvi narodne (samo)zavesti lahko bistveno pripomorejo tudi mediji v manjšinskem jeziku. Ti pripadnike slovenske manjšine obveščajo v njihovem maternem jeziku, tj. prekmurskem (porabskem) narečju, enem najpomembnejših dejavnikov trdnosti porabskega samozavedanja, ter krepijo njihovo kulturno in narodnostno identiteto. Za njeno ohranjanje in neprekinjen narodnostni razvoj je to vsekakor eden od ključnih dejavnikov. Porabskim literarnim ustvarjalcem in odrskim zanesenjakom je sebi in svoji publiki na obeh straneh Srebrnega brega uspelo pokazati in dokazati, da »narodnostno-kulturno niso »nindrik« ‘pač nekje, nikjer’ in da svoj »indrik« ‘drugje drugačnost’ razumejo kot dragocenost in vrednoto, ki ju je preprosto potrebno negovati« (Just 2003: 191).

VIRI IN LITERATURA

- Angelos BAŠ (ur.), 2004: *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana. Mladinska knjiga.
- Elizabeta BERNJAK, 2004: *Slovenščina in madžarščina v stiku*. Maribor: SD Maribor.
- –, 2006: Perspektive preživetja in razvijanja manjšinske materinščine pri slovenski manjšini na Madžarskem. V: M. Koletnik, V. Smole (ur.), *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Maribor: SD Maribor. 140–148.
- –, 2012: Etnolingvistična revitalizacija slovenske manjšine na Madžarskem. *Anali PAZU* 2/2. 103–107.
- Nina BROVČ, 2003: *Ohranjanje narodne identitete na Škotskem*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Pridobljeno 24. 5. 2015 s spletne strani <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Brovc-Nina.PDF>
- Brigitta Englund DIMITROVA, 2004: Orality, literacy, reproduction of discourse and the translation of dialect. V: I. Helin (ur.), *Dialektübersetzung und Dialekte in Multimedia*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 121–139.
- Velimir GJURIN, 1983: Medzvrstno (ne)omahovanje v Razesljeni osebi in Učnih letih izumitelja Polža. *Jezik na odru, jezik v filmu*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko. 316–327.

Marc GREENBERG, 1993: Glasoslovni opis treh prekmurskih govorov. *Slavistična revija* 41/4. 465–487.

Halgato, 1994. Režija Andrej Mlakar. Ljubljana: Pegaz film.

Marko JESENŠEK, 2015: Zakaj podnapisi? V: M. Jesenšek (ur.), *Slovenski film v sliki, glasbi in besedi*. Ljutomer: Gimnazija Frana Miklošiča.

Franci JUST, 2003: *Besede iz Porabja, Besede za Porabje*. Murska Sobota: Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc.

Franci JUST idr., 2001: *Slovensko Porabje*. Murska Sobota: Franc-Franc.

Stane JUŽNIČ, 1981: *Novejša zgodovina* (izbrana poglavja). Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.

Mihaela KOLETNIK, 2004: Izposojenke v rogašovskem besedju, vezanem na vrt in sadovnjak. V: M. Jesenšek (ur.), *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*. Maribor: SD Maribor. 261–270.

– –, 2007: Besedje v severovzhodnem narečnem prostoru. V: M. Jesenšek (ur.), *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: SD Maribor. 347–423.

– –, 2008a: *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

– –, 2008b: Prekmursko narečje v medijih. V: M. Pezdirc Bartol (ur.), *44. SSJLK, Slovenski jezik, literatura, kultura in mediji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenščino, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 36–42.

– –, 2008c: The Prekmurje dialect in popular music. V: I. Helin (ur.), *Dialect for all seasons: cultural diversity as tool and directive for dialect researchers and translators*. Münster: Nodus Publikationen. 219–226.

Mihaela KOLETNIK, Alenka VALH LOPERT, 2013: Narečje v medijih. V: M. Jesenšek (ur.), *Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 197–221.

Mihaela KOLETNIK, Alenka VALH LOPERT, Zinka ZORKO, 2009: Translating from Standard Slovene into Carinthian and the Prekmurje Dialects in Slovene films. inTRAlinea, Special Issues. Dostopno: <http://www.intralinea.org/print/article/1717>.

Feri LAINŠČEK, Vlado ŽABOT, Slavko ŠUKLAR (ur.), 2012: *Murske balade in romance*. Murska Sobota: ARGO, društvo za humanistična vprašanja.

Tine LOGAR, 1974: Govor Slovencev v Porabju na Madžarskem. X. *seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza. 53–57.

– –, 1981: Gornji Senik (Felsoszölnök; OLA 149). *Fonološki opisi ...* Sarajevo: ANU Bosne i Hercegovine. 212–218.

Thomas LUCKMANN, 1991: Jezik in osebna identiteta. Prevod: Maja Caserman. *Teorija in praksa* 28/7. 796–803.

Milko MATIČETOV (ur.), 1973: *Zverinice iz Rezije*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Trst: Založništvo tržaškega tiska.

Albina NEČAK LÜK, 2008: Oris jezikovne politike in jezikovnega načrtovanja v panonskem prostoru ob dveh tromejih. V: V. Klopčič, A. Vratuša (ur.), *Narodne manjšine 6. Živeti z mejo. Panonski prostor in ljudje ob dveh tromejih*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za narodnostna vprašanja. 51–73.

Špela PAHOR, 2011: Popularna kultura in vsakdanje življenje. Pridobljeno 21. 5. 2015 s spletne strani <http://kud-logos.si/2011/10/21/popularna-kultura-in-vsakdanje-zivljenje>

Stojan PELKO, 2008: Rojstvo misli iz filma. V: P. Vitez (ur.), *Spisi o govoru*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete. 161–172.

Alan ROPOŠA, 2006: *Popularna kultura in identiteta v pozni moderni*. Diplomsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. Pridobljeno 21. 5. 2015 s spletne strani <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Roposa-Alan.PDF>

Vera SMOLE, 1994: Folklorist med prevajanjem in zapisovanjem. *Traditiones* 23. Ljubljana: ZRC SAZU. 143–154.

– –, 2009: Pomen in vloga (slovenskih) narečij danes. V: V. Smole (ur.), *Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Obdobja 26 – Metode in zvrsti. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 557–563.

Peter STANKOVIČ, 2002: Kulturne študije: pregled zgodovine, teorij in metod. V: A. Debeljak idr. (ur.), *Cooltura: Uvod v kulturne študije*. Ljubljana: Študentska založba. 11–71.

Marija STANONIK, 2007: *Slovenska narečna književnost*. Maribor: SD Maribor.

Jožica ŠKOFIC, 2006: Prevajanje govornega narečnega besedila v pisani knjižni jezik. V: M. Koletnik, V. Smole (ur.), *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 174–182.

Marcel ŠTEFANČIČ, jr. 2005: Velika maša slovenske besede: zakaj nas zabolijo ušesa, ko zaslišimo filmsko slovenščino. *Mladina*. Št. 19 (9. maj 2005). 60–61.

Nada ŠUMI, 1983: Cilji okrogle mize o jeziku letošnje proizvodnje. *Jezik na odru, jezik v filmu*. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko. 259–263.

Hotimir TIVADAR, 2014: Nacionalno v slovenskem jeziku. V: M. Jesenšek (ur.), *Slovenski jezik na stičišču več kultur*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 266–279.

Traktor, ljubezen in rock'n'roll. Snemalna knjiga (avgust 2005). Režiser: Branko Djurič - Djuro. Scenarij: Branko Djurič, Miroslav Mandič, Feri Lainšček.

Marko VUGRINEC, 2013: *Geografska analiza prekmurske identitete*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta. Pridobljeno 24. 5. 2015 s spletne strani: http://geo.ff.uni-lj.si/pisnadela/pdfs/dipl_201305_marko_vugrinec.pdf

Zinka ZORKO, 1998: Narečne prvine v Ivanocyjevem Kalendarju Najszvetejsega szrca Jezusovega (1904–1906). V: I. Nyomárkay, S. Lukač (ur.), *Slovensko-madžarski jezikovni in književni stiki od Košiča do danes*. Budimpešta: Košičev sklad. 39–59.

– –, 2003: Besedje v porabskem andovskem govoru. V: L. Lorber (ur.), *Družbenogeografska in narodnostna problematika slovenske manjšine v Porabju na Madžarskem*. Maribor: Znanstveni inštitut za regionalni razvoj pri Univerzi v Mariboru. 35–43.

– –, 2003a: Oblikoslovje in leksika v govoru Cankove. V: Z. Zorko, M. Pauko (ur.), *Avgust Pavel*. Maribor: Slavistično društvo Maribor. 73–94.

– –, 2005: Prekmursko narečje med Muro in Rabo na vseh jezikovnih ravninah primerjalno z današnjim nadnarečnim prekmurskim knjižnim jezikom. V: J. Vugrinec (ur.), *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Murska Sobota: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci. 47–68.

Jernej ZUPANČIČ, 2005: Geopolitične in kulturnozgodovinske razsežnosti ozemlja med Muro in Rabo. Prekmursko narečje, regionalna zavest in narodna pripadnost. V: J. Vugrinec (ur.), *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Murska Sobota: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci. 20–33.

THE PREKMURJE DIALECT AS A POP CULTURE IDENTITY FACTOR

Summary

In the modern globalised society, the tendencies to substitute national languages with the global English, regardless if in science and research, politics and individual sciences, also in education, result in an unavoidable negative language assimilation and the language of a national entity, such as Slovene, plays the fundamental identity role. Just like the dialectal variation in a dialect speaker this role is strengthened with the use of dialects.

The treatise highlights the role of the Prekmurje dialect as one of the most recognisable features of the Prekmurje pop culture identity. In music we discuss the original Prekmurje poetry by Feri Lainšček, whose lyrics are set to music, the authorial and cover folklore songs by singer-songwriter Vlado Kreslin, and the original dialectal ballads and romances set to music on the *Halgato* CD (2012). In movies we concentrate on the speech realisation of the parts of screenplays for the movies *Halgato* (1994) and *Oča* (2012) that were written in the Prekmurje dialect and we discuss the translation of the part of the screenplay for the movie *Traktor, ljubezen in rock'n'roll* (2006) that is translated from the Slovene standard language to the Prekmurje dialect. Special attention is paid to the role of the Prekmurje dialect in the minority media from the Raba valley in Hungary, where the minority's mother tongue and ethnicity of the Slovene minority are slowly vanishing because of the historical and socio-cultural factors. It can be determined that media (the newspaper *Porabje*, Radio *Monošter*, *Slovenski koledar*; literary creativity and theatre in the Raba valley) can significantly contribute to the preservation and strengthening of the minority culture language standards as well as to the strengthening of the national (self) consciousness, for they inform the members of the Slovene minority in their own mother tongue, i.e. in the Prekmurje (Raba valley) dialect, which is one of the most important features of the Prekmurje self-awareness, and they reinforce their cultural and national identity. For preserving the minority and for a continuous national development this is definitely one of the key factors.

DIE PREKMURJE/ÜBERMURGEBIET MUNDART ALS IDENTIFIKATIONSFAKTOR IN DER POPKULTUR

Zusammenfassung

In der modernen Globalisierungsgesellschaft, in der in der Wissenschaft und Forschung, Politik und einzelnen Fächern, auch im Schulwesen, immer größeren Tendenzen zur Ersetzung der nationalen Sprachen durch das globale Englisch zu erkennen sind und

dies unausweichlich zu negativer Sprachassimilation führt, spielt die Sprache für solche nationalen Entitäten wie die slowenische, eine grundlegende Identitätsrolle. Diese wird genauso wie das mundartliche Bewusstsein beim Mundartsprecher durch den Gebrauch der Dialekte noch gestärkt.

Die Abhandlung erörtert die Rolle der Prekmurje/Übermurgebiet Mundart als einer der erkennbarsten Merkmale der Prekmurje/Übermurgebiet Identität in der Popkultur. Auf dem Gebiet der Musik beurteilen wir die vertonte Prekmurje/Übermurgebiet Poesie von Feri Lainšček; eigene und arrangierte Volkslieder des Kantautors Vlado Kreslin, sowie vertonte mundartliche Balladen und Romanzen, die 2012 auf der CD *Halgato* erschienen sind. Auf dem Gebiet des Films wird die sprachliche Realisation der Dialoge, aus den in der Prekmurje/Übermurgebiet Mundart aufgenommenen Filme *Halgato* (1994) und *Oča* (2010), und die Übersetzung der Dialoge aus der slowenischen Standardsprache in die Prekmurje/Übermurgebiet Mundart im Film *Traktor, ljubezen in rock'n'roll* (2006) behandelt. Besondere Aufmerksamkeit wird der Rolle der Prekmurje/Übermurgebiet Mundart in den Medien der slowenischen Minderheit im Raabgebiet in Ungarn, wo die Muttersprache der Minderheit und ihre Volkszugehörigkeit wegen historischer und sozio-kultureller Gründe langsam verschwinden, geschenkt. Es wurde festgestellt, dass die Medien (die Zeitung *Porabje*, das Radio *Monošter*, *Slovenski koledar*; das literarische Schaffen und das Theater in Raabgebiet) bedeutend zur Erhaltung und Stärkung des Sprachniveaus der Minderheitskultur sowie zur Stärkung des nationalen (Selbst)Bewusstseins beitragen können, denn sie informieren die Mitglieder der slowenischen Minderheit in ihrer Muttersprache, d.h. in Prekmurje/Übermurgebiet (Raabgebiet) Mundart, die eine der wichtigsten Faktoren für die Festigkeit des Raabgebiet Selbstbewusstseins ist, und sie stärken ihre kulturelle und nationale Identität. Für die Erhaltung der Minderheit und für eine ununterbrochene nationale Entwicklung ist dies natürlich einer der Schlüsselfaktoren.

Narečje kot izraz identitete na radijskih postajah v severovzhodni Sloveniji

(Radio Ptuj, Radio Murski val, Radio Slovenske gorice)

Alenka Valh Lopert*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 811.163.6'28:654.19(497.4-18)

Alenka Valh Lopert: Narečje kot izraz identitete na radijskih postajah v severovzhodni Sloveniji (Radio Ptuj, Radio Murski val, Radio Slovenske gorice). Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 86=51(2015), 4, str. 46–59

Prispevek na primeru treh regionalnih radijskih postaj v severovzhodni Sloveniji, in sicer na radijskih postajah Radio Ptuj, Radio Murski val, Radio Slovenske gorice, ugotavlja primere oddaj, ki izražajo identifikacijo z govorom okolja. Obravnavane radijske postaje so umeščene glede na jezikovno področje, s katerega oddajajo, v panonsko narečno skupino, vendar v različna narečja: Radio Ptuj (Ptuj) v prleško narečje; Murski val (Murska Sobota) v prekmursko narečje; Radio Slovenske gorice (Lenart) v slovenskogoriško narečje. Po opredelitvi Direktorata za medije spadajo med t. i. programe posebnega pomena.

Ključne besede: slovenski jezik, narečja, identiteta, Radio Ptuj, Radio Murski val, Radio Slovenske gorice

1.01 Original Scientific Article
UDC 811.163.6'28:654.19(497.4-18)

Alenka Valh Lopert: Dialect as an Identity Feature on Radio Stations in North-East Slovenia (Radio Ptuj, Radio Murski val, Radio Slovenske gorice). Review for History and Ethnography, Maribor 86=51(2015), 4, pp. 46–59

On the basis of three regional radio stations in north-east Slovenia, i. e. Radio Ptuj, Radio Murski val, Radio Slovenske gorice, the treatise presents examples of radio shows,

* Izr. prof. dr. Alenka Valh Lopert, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, alenka.valh@um.si

which express an identification with the language of their environment. The radio stations presented in this paper belong according to the language environment, in which they broadcast, to the Pannonia dialect group, but to different dialects: Radio Ptuj (Ptuj) to the Prlek dialect; Murski val (Murska Sobota) to the Prekmurje dialect; Radio Slovenske gorice (Lenart) to the Slovenske gorice dialect. According to the Directorate for media they belong to the so-called stations of special importance.

Key words: Slovene Language, Dialects, Identity, Radio Ptuj, Radio Murski val, Radio Slovenske gorice

1 UVOD

Prispevek se osredinja na pomen narečja kot izraza identitete na regionalnih radijskih postajah v severovzhodni Sloveniji, in sicer na Radiu Ptuj, Radiu Murski val, Radiu Slovenske gorice. Medijski govor se nedvomno pojavlja kot večslojen, z rabo različnih socialnih zvrsti dokazuje potrebo po identifikaciji z govorom okolja; z rabo knjižnega jezika pa na potrebo javnega govora kot nacionalnega in državnega jezika za dosego in odraz kolektivne identitete. Radio predstavlja medij, ki ima poleg vloge informirati poslušalce, tudi vlogo povezovati in izražati pripadnost skupini/skupnosti ter izkazovati identifikacijo s skupino/skupnostjo, posledično pa tudi omogoča vključenost v družbo.¹ Zaradi programske pestrosti ga poslušajo tako starejši (večinoma zaradi informativnih oddaj in občutka vključenosti in pripadnosti okolju) in mladi (predvsem zaradi glasbe in zabavnih oddaj).

V prvem, teoretičnem delu predstavljamo problem rabe slovenščine v javnosti/medijih sploh in podajamo pregled zakonodaje, ki medije obvezuje k rabi slovenščine. V drugem opredeljujemo pojem »radijski program posebnega pomena«, saj vse tri predstavljene radijske postaje spadajo v to kategorijo. V tretjem, empiričnem delu preverjamo izpostavljeno hipotezo o narečju kot izrazu identitete na omenjenih radijskih postajah.

2 SLOVENŠČINA V MEDIJIH

V prvem, teoretičnem delu prispevka osvetlimo problem rabe slovenščine v javnosti/medijih sploh in podamo pregled zakonodaje, ki medije obvezuje k rabi slovenščine.

¹ Glej: A. Valh Lopert, M. Koletnik (2011: 121–134).

2.1 Radio kot medij govora

Vsi se zavedamo, da je dandanes proces globalizacije zajel vsa področja, gospodarstvo in politiko, znanost in raziskovanje, posega pa tudi v šolstvo, v medije in – posledično – v naša zasebna življenja. Nacionalni jeziki se tako v jeziku stroke in v javnosti vedno bolj nadomeščajo z globalnim, to je z angleškim. Brez dvoma to vodi k negativni jezikovni asimilaciji. Zelo nazorno je to tematiko že pred leti prikazal naš mednarodno priznani pisatelj Drago Jančar v razmišljanju pod naslovom »*Saj znamo vsi angleško, a ne?*« (2007).² Da s tem ni pretiraval in da s tem ne pretiravamo niti slovenisti v Sloveniji, pač pa da je to mnogo širši problem, dokazuje dokument s konca leta 2014, ki ga je potrdila Generalna skupščina Evropske zveze državnih jezikovnih ustanov – EFNIL (angl. European Federation of National Institutions for Language). Ta v t. i. Firenški resoluciji kritično govori o tem, da »/.../ težnja po rabi angleščine namesto standardnih jezikov različnih držav pri univerzitetnem poučevanju in raziskovanju omejuje področja teh jezikov in njihov razvoj ter tako ogroža jezikovno pestrost Evrope, ki je bistvenega pomena za kulturno raznolikost in bogastvo naše celine«. Slednje napeljuje k razmisleku o izpostavljeni tematici rabe narečij v medijih – ob čemer naj poudarimo, da raziskave narečnih govorov v zadnjih desetletjih ne potrjujejo teze o izumiranju narečij, ampak kažejo na njihovo spreminjanje, pri čemer le-ta ne le ohranjajo svojo jezikovno strukturo, ampak se uporabljajo tudi v vedno širšem funkcijskem obsegu (Kenda Jež 2004: 263–276).

Radio kot medij govora vključuje v oblikovanje svojega programa tudi poslušalce, zato je z vidika jezikovne (in sporočanje) kompetence govorca obvladovanje večslojnosti govora poklicnih govorcev zelo pomembno. Pri tem gre za zavestno ali nezavestno preklapljanje oziroma menjavanje govornega koda. Orožen (2003: 221–223) tudi poudarja, da do jezikovnega prepletanja prihaja zaradi govornih odnosov med socialno ali narečno različnimi govorci na vseh jezikovnih ravninah. Pomen kulture govora je na radiu toliko pomembnejši, ker je izgovorjeno neponovljivo in ker so vsa sporočila izrečena z natančno določenim sporazumevalnim namenom. Poslušalec si na osnovi slišane končno podobo informacij ustvari sam.

Vedeti moramo, da je knjižni jezik za večino govorcev pravzaprav »drugi jezik«, saj se ga moramo šele naučiti; prvi jezik je namreč jezik okolja, narečje

² Piše o rabi angleščine na novinarski konferenci, in sicer brez namena po tolmačenju, čeprav Zakon o javni rabi slovenščine (ZJRS) v členu 21 (novinarske konference) zahteva, da so »/n/ovinarske konference v Republiki Sloveniji in pisne izjave, naslovljene na medije ali drugo javnost v Republiki Sloveniji /.../ v slovenščini. Če se novinarskih konferenc udeležujejo tudi tuji novinarji, se izjave oziroma odgovori lahko prevajajo v tuji jezik.«

ali pokrajinski pogovorni jezik, ki se ga naučimo doma. Prav za knjižni jezik v javni komunikaciji pa velja, da je zavestno nadzorovan, z izdelanimi metajezikovnimi sredstvi, mnogokrat nespontan, je alokalen,³ po njem govorca ne prepoznamo, od kod prihaja. Mediji so k rabi knjižnega jezika sicer zaradi povezovalne vloge »nagovorjeni«, vendar imajo velike možnosti prav z jezikovnimi sredstvi pridobiti tudi tiste poslušalce, ki se zatekajo k narečnemu govoru iz zunajjezikovnih vzrokov (na eni strani »upor«, na drugi pripadnost, celo prestiž). Gre torej za področje, ki presega raziskovanja tradicionalne dialektologije in prehaja v širše območje sociolingvistike (Kenda Jež 2004). Sodobna dialektologija je tako postala del sociolingvistike, saj obravnava jezik v funkciji njegovega prilagajanja rabi oziroma kot izraz socialne/družbene identitete govorcev.

Raziskave govora na javni in komercialni radijski postaji v Mariboru (Valh Lopert 2013) kažejo naslednje: a) na nacionalni radijski postaji je izobrazba poklicnih govorcev višja, zahtevano je tudi dodatno jezikovno usposabljanje; lektorji so redno zaposleni; višji so tako jezikovni kot strokovni standardi; k razvijanju jezikovne kulture jih zavezuje zakonodaja (spodaj); knjižni jezik deluje kot povezovalni element za celotno državo; obravnavane so zahtevnejše tematike; zahtevnejša je tudi publika ...; b) na komercialni radijski postaji izobrazba govorcev ni regulirana; zaposlenih lektorjev nimajo; neknjižni jezik (pokrajinski pogovorni, mestna govorica) je del tržne naravnosti; knjižni jezik služi za širitev poslušnosti preko meja lokalnega; usmerjenost v pragmatičnost, duhovitost, domiselnost, zabavo, šaljivost ...

2.2 Slovenščina in medijska zakonodaja

Pri obravnavi jezika medijev ne moremo mimo zakonodaje, ki ureja to področje.

Zakon o Radioteleviziji Slovenija (ZRTVS-1):⁴ v členu 4 (dejavnost RTV) najdemo termine »jezik«, »kultura«, »identiteta« v naslednjih povezavah, in sicer da RTV »posebno pozornost posveča razvijanju splošne, jezikovne⁵ in

³ N. Zgrabljic in S. Hršak (2004: 133–145) v raziskavi govora profesionalnih govorcev – napovedovalcev in novinarjev – na nacionalnem (javnem) radiu poudarjata, da s povečanim vplivom medijev in institucionalizacijo le-teh govor na radiu v družbeni komunikaciji dobiva »status modela pravičnega in zaželenega govora«. Ugotavljata pa, da z razvojem lokalnih radijskih in TV-postaj prihajata v ospredje vedno bolj tudi drugi dve narečni skupini – kajkavska in čakavska (norma je štokavska).

⁴ Zakon o Radioteleviziji Slovenija (ZRTVS-1). Dostopno: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200596&stevilka=4191> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

⁵ Podčrtala avtorica prispevka.

politične kulture; predstavlja in promovira slovensko kulturo /.../; širi razumevanje slovenske zgodovine, kulture in identitete /.../«.

Zakon o medijih (ZM)⁶ pod Javni interes na področju medijev v členu 4 navaja »/.../ ohranjanje slovenske nacionalne in kulturne identitete /.../, v členu 4a še »/.../ pomen projekta za razvoj slovenske kulture in jezika; /.../ pomen za ohranjanje slovenske nacionalne in kulturne identitete /.../«. V oddelku 2, Splošna načela, v členu 5, Zaščita slovenskega jezika, v devetih točkah opredeljujejo zahteve po slovenskem jeziku v medijih, izpostavimo le tega, ki se tiče narečij:

»(2) *Da je ime medija ali rubrike oziroma oddaje skladno z določbami tega zakona, se šteje tudi, ko gre za ime v mrtvem jeziku, esperantu ali v enem od slovenskih pokrajinskih narečij.*«

Zakon o javni rabi slovenščine (ZJRS)⁷ v členu 22 (mediji) o jeziku medijev opredeljuje:

»(1) *Jezik v medijih, registriranih v Republiki Sloveniji, je slovenski.*«

*Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018*⁸ (15. 7. 2013 sprejeta v državnem zboru) v podpoglavju 1.2 Okvir nacionalnega programa za jezikovno politiko izpostavlja:

Pomemben vidik uresničevanja jezikovnih pravic je tudi vzpostavljanje pogojev za strpno in spoštljivo sporazumevanje. Republika Slovenija na vseh področjih javnega življenja (izobraževanje, mediji, gospodarstvo itd.) z različnimi mehanizmi, spodbujevalnimi in normativnimi, skrbi za modus sporazumevanja, ki zagotavlja vsem družbenim skupinam enakopravno participacijo v družbi (nesekestična raba jezika, spoštovanje kulturne raznolikosti na ravni jezika ipd.).

V podpoglavju 2.2.2 Jezikovni opis dodaja za prispevek pomembno ugotovitev, in sicer:

lo/b tem se ne sme pozabiti, da slovenščina ni samo današnji knjižni/standardni jezik. Slovenščina so tudi narečja in slovenščina ima tudi zgodovino in predzgodovino. Zato je treba posvetiti pozornost tudi dialektološkim raziskavam, zlasti pisanju lingvističnih atlasov, narečnih slovarjev in monografij o posameznih (zamirajočih) narečjih, ter zgodovinsko- in primerjalnojezikoslovnim raziskavam, zlasti sestavi zgodovinskega slovarja slovenskega jezika, zgodovinske slovnice, prenovi etimološkega slovarja itd.

⁶ Zakon o medijih (ZM). Dostopno: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO1608> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

⁷ Zakon o javni rabi slovenščine (ZJRS). Dostopno: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=50690> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

⁸ Resolucija o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018. Dostopno: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201362&stevilka=2475> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

3 RADIJSKI PROGRAMI POSEBNEGA POMENA

Direktorat za medije pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije je leta 2014 v *Pregledu medijske krajine v Sloveniji*⁹ (dalje *Pregled*) pripravil seznam in pregled o poslovanju medijskih družb. Ob tem se je samo po sebi zastavljalo vprašanje (dalje *Pregled* 2014: 4):

lol čem pravzaprav govorimo, kadar govorimo o medijih? O javnem interesu na področju medijev ali o medijski industriji, ki mora, kot pač ve in zna, preživeti na trgu? O visokih idealih in standardih demokracije, ki jih šele svobodni mediji zares vzpostavljajo in vzdržujejo, ali goli prozaičnosti trga? Govorimo seveda o obojem. In prav zato velikokrat govorimo eden mimo drugega. Slovenska medijska krajina žal ni ravno zgled za uresničevanje javnega interesa na področju medijev – če s tem mislimo ne le na pravico do javnega obveščanja in do obveščenosti. Prav tako ni zelo zdrava, stabilna in rastoča gospodarska panoga.

Dokument podaja štiri sklope, posebej vezane na radio: pregled poslovanja izbranih radijskih postaj, oglaševanje v radijskih programih, poslušanost radijskih programov, zaposlenost v radijski dejavnosti (*Pregled* 2014: 34–44). *Razvid medijev* (2015)¹⁰ zajema naslednje podatke: 1. zaporedno številko, 2. naziv medija, ime ali firmo in sedež oziroma stalno prebivališče izdajatelja, 3. odgovorno osebo izdajatelja, 3. zvrst in časovni interval razširjanja, 4. ime in priimek odgovornega urednika ter sedež uredništva oziroma odgovornega, 5. način in predvideno območje razširjanja programskih vsebin, 6. jezik razširjanja programskih vsebin, 7. podatke o osebah ali podjetjih, ki imajo najmanj 5 % lastniški delež, 8. delež. V *Razvid medijev* je na dan 5. 10. 2015 vpisanih 1991 medijev, tako bi, kot je tudi že za leto 2013 zapisano v *Pregledu* (2014: 85), »/.../ lahko slovensko medijsko krajino videli kot kulturno, idejno in vsebinsko pluralen ter geografsko raznolik medijski prostor«. Iz številčnosti in raznolikosti posledično sklepamo na medijsko pluralnost v smislu, da pojem medijski pluralizem odseva v (*Pregled* 2014: 85): »/.../ izražanju političnih, gospodarskih, kulturnih, lokalnih, regionalnih, manjšinskih in drugih družbenih pogledov«. Število medijev, vpisanih v *Razvid medijev* (2015), iz leta v leto narašča, leta 2013 je bilo vpisanih 1646 medijev (prav tam: 85), 2015 že 1991 medijev:

A prav te, za jezikovno in geografsko relativno majhen medijski trg visoke in dnevno višajoče se številke ne povedo nič o razvitosti, pluralnosti, raznolikosti, lastniški transparentnosti in

⁹ *Pregled medijske krajine v Sloveniji*. Dostopno: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/mediji/2014/medijska_krajina_v_sloveniji_16042014.pdf (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

¹⁰ *Razvid medijev*. Dostopno: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Razvidi/razvid_medijev/2015/mediji_061015.pdf (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

novinarski profesionalnosti medijskega prostora. Govorijo le o očitno dejavnem in številčno bogatem slovenskem medijskem trgu.

Pravilnik o programih posebnega pomena (2002) v členu 2 opredeljuje naloge programov posebnega pomena:

Programske vsebine lokalnih oziroma regionalnih, študentskih ter nepridobitnih radijskih in televizijskih programov so namenjene:

- zagotavljanju objektivnega in nepristranskega obveščanja prebivalcev lokalnih, regionalnih, študentskih ali drugih skupnosti o političnih, kulturnih, verskih, gospodarskih in drugih vprašanjih, pomembnih za njihovo življenje in delo;
- uravnoveženemu zastopanju vseh legitimnih interesov v dani lokalni, regionalni, študentski ali drugi skupnosti, tudi tistih, ki prihajajo s strani manjšinskih družbenih skupin; pri čemer se zainteresiranim družbenim skupinam dopusti možnost neposrednega sodelovanja v programu;
- predstavljanju izvirne produkcije slovenskih avdiovizualnih ali radiofonskih avtorskih del;
- razvoju kulture in ohranjanju kulturne dediščine;
- izobraževanju;
- spodbujanju dialoga in sožitja med ljudmi na temelju spoštovanja človekovega dostojanstva ter drugih človekovih pravic in temeljnih svoboščin;
- negovanju kulture govora in izražanja.

Vse tri obravnavane radijske postaje so vključene tudi v Skupni nočni program lokalnih in regionalnih radijskih postaj (SNOP, za 2014),¹¹ ki sodelujejo pri ustvarjanju nočnega programa od polnoči do petih zjutraj.

4 RADIO PTUJ, RADIO MURSKI VAL IN RADIO SLOVENSKE GORICE

V empiričnem delu preverjamo, koliko se hipoteza o narečju kot izrazu identitete na radijskih postajah v severovzhodni Sloveniji udejanja v programu radijskih postaj, in sicer na Radiu Ptuj, Radiu Murski val in Radiu Slovenske gorice.¹² Tokrat nas v prispevku ne bo zanimala analiza narečnega govora, ampak le umeščenost narečja v program posamezne radijske postaje.¹³

¹¹ SNOP: Dostopno: <http://lokalni-radio.si/> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

¹² R. Goltz (2009: 113–134) piše o Radiu Bremen, ki na prvem programu od ponedeljka do petka že od leta 1977 oddaja poročila v narečju oz. pogovornem jeziku Bremna in okolice *De Narichten up Platt* (za nem. Plattdeutsch se uporablja med ljudmi tudi Umgangssprache, medtem ko Niederdeutsch v znanstvenem diskurzu). Dostop do radijske postaje: http://www.radiobremen.de/bremeneins/serien/plattdeutsche_nachrichten/startseite102.html (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

¹³ O jeziku okolja in narečju na radijski postaji več v: A. Valh Lopert, 2006: Vpliv narečij na govor Radia Maribor. *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Zora 41. Maribor. 216–225.

Vse tri radijske postaje spadajo glede na jezikovno področje, s katerega oddajajo, v panonsko narečno skupino, ki jo – glede na *Karto slovenskih narečij* (Logar, Rigler 1993) – sestavljajo naslednja narečja: prekmursko, prleško, haloško, in slovenskogoriško,¹⁴ vendar v različna narečja (več pri posamezni radijski postaji). Na osnovi radijske programske sheme, to je zapisa vsebin, ki jih radijska postaja ponuja poslušalcem, ugotavljamo, če in koliko je prisotno narečje v samem programu vseh treh radijskih postaj, ki po opredelitvi Direktorata za medije spadajo med t. i. regionalne programe posebnega pomena (tj. »/.../ pomembno zapolnjujejo vrzel na informacijski osi lokalno–nacionalno /.../«, Pravilnik o programih posebnega pomena, UL RS 2002, št. 85/2002) ter s tem pokrivajo več regionalnih in lokalnih informativnih vsebin. Glede na opredelitev predvidevamo, da ponujajo tudi vsebine v jeziku okolja, tj. v narečju.

4.1 Radio Ptuj

Radio Ptuj s sedežem na Ptuju oddaja na jezikovnem področju, ki spada v prleško narečje.¹⁵

Radio Ptuj deluje neprekinjeno že od leta 1963 in oddaja na frekvencah 89,8 MHz, 98,2 MHz in 104,3 MHz, spada med zelo poslušane radijske postaje v SV Sloveniji, preko spleta pa ga poslušajo tudi Slovenci po svetu. Od leta 1990, in sicer vsak četrtek (20.00–24.00), je na sporedu redna glasbena in humoristična oddaja o narodnozabavni glasbi Orfejček. Poklicni govorci sicer težijo h knjižnemu jeziku, dva voditelja od treh govorita tudi v pokrajinskem pogovornem jeziku, posamezne narečne besede se slišijo predvsem ob vključevanju nepoklicnih govorcev. Omeniti velja še del jutranjega programa, ki ga vodijo različni voditelji v mešanih parih, tj. Jutranja budilka. Oddajo so uvedli 3. januarja 2003, narečni elementi so prisotni, po besedah voditeljev se tako bolj približajo poslušalcem.¹⁶

¹⁴ Preimenovanje goričanskega narečja, kot so ga poimenovali F. Ramovš ter T. Logar in J. Rigler, v slovenskogoriško narečje je uvedla M. Bregant (zdaj Koletnik) leta 1995 (Koletnik 2001: 38).

¹⁵ Glej: F. Ramovš(1935): *Dialekti*. Prleški dialekt, 177–182. T. Logar (1993): *Slovenska narečja*. Prleško narečje, 141–142. Novejše študije o prleškem narečju: Z. Zorko (2009), M. Koletnik (2007), B. Rajh (2010) idr.

¹⁶ Za informacije se zahvaljujem Aleksu Horvatu, zunanjemu sodelavcu Radia Ptuj.

4.2 Radio Murski val¹⁷

Radio Murski val s sedežem v Murski Soboti oddaja na jezikovnem področju, ki spada v prekmursko narečje, razdeljeno v tri podnarečja, in sicer goričko, dolinsko in ravensko.¹⁸

Radio Murski val, regionalni informativni program posebnega pomena, deluje od leta 1958 in oddaja na frekvencah 94,6 in 105,7 MHz ter 648 kHz in je slišen na območju Pomurja, Štajerskem ter v Porabju na Madžarskem, kjer živijo porabski Slovenci.

Programska shema nam ponuja nekaj naslovov, zapisanih v narečju, npr. v ponedeljek *Vaj kak san zľufťo* (11.15; poročanje o športnih dogodkih), *Kak je inda fajń bilou* (20.05; etnografska oddaja z napovedjo: »bomo peli, kot so nas učile babice«); v torek *Zdraľko Dren* (12.30), *Eti ta je muzika* (19.15); v sredo *Brat Džouži* (8.45), *Zamúrjenci* (v arhivu na voljo od 2. 2. 2009) na sporedu ob petkih (11.15) in nedeljah (8.30). Kljub narečnim naslovom vse oddaje ne potekajo v narečju, zaznamo le posamezne pokrajinsko obarvane besede, redko narečne.

Izpostaviti pa je treba narečno oddajo *Zamúrjence*, ki jo sestavljajo: Dušan Radič – tekstopisec, Berta Kološa – teta Berta, Marko Kočar – Vinci in Jože Brunec – stric Džouži. Gre za komentiranje aktualnih družbenih in vsakodnevni tem v narečju (ne le prekmurskem, tudi prleškem). Na Radiu Murski val so konec oktobra 2014 po 32 letih s programa umaknili oddajo *Geza se zeza*, v kateri so vrteli glasbo po željah in ki jo je vodil Geza Farkaš. Oddajo je nadomestila oddaja *Propöler*, na sporedu ob četrtek (20.05), ki jo pripravljata Primož Dani in Miran Camplin.¹⁹

Oddaja, ki sicer v naslovu ni narečno obarvana, gre za otroško oddajo *Biba buba baja* (v sredo ob 18.00), pa je odraz vpetosti otrok v (večinoma) »jezik družine«. Nastopajo otroci, ki jih novinarka z vprašanji vodi tako, da pripovedujejo o različnih temah, velikokrat v narečju. Kaže se, da otroci narečje, svoj prvi jezik, obvladajo, da starši z njimi govorijo v narečju in ga želijo prenesti na otroke in s tem ohraniti.

Posebej se z narečnimi besedami ukvarjajo v pogovorni oddaji *Besede, besede, besede* (ob torkih ob 8.30). Kot napovedo, je namen oddaje, da: »/.../ raziskujemo pozabljene besede ali pa mogoče nekatere niti ne tako zelo, ki pa izgubljajo svoj pomen, zato ker se nam način življenja spreminja, ritem je tako

¹⁷ Več: D. Fujs (2003), V. Novak (2013).

¹⁸ Več: F. Ramovš (1935): *Dialekti*. Prekmurski dialekt, 183–193; T. Logar (1993): *Slovenska narečja*. Prekmursko narečje, 142–144. M. Jesenšek (2007: 9–284). Kratak pregled klasifikacije in poimenovanj glej: M. Koletnik 2008: 12–13.

¹⁹ Za informacije se zahvaljujem Jerneji Pirnat z Radia Murski val.

in tako drugačen /.../ in da ne bi povsem pozabili na to blagozvočnost našega jezika /.../ prispevamo pri iskanju pozabljene besede«. ²⁰ Novinar izpostavi »staro« besedo v narečju (npr. *pác*) in poslušalci sporočajo, kako so v različnih okoliških krajih to predmetnost poimenovali, in pojasnjujejo, kako se imenuje v knjižnem jeziku (*páca* ali *kvaša* 'zmes zelenjave, začimb in kisa').

4.3 Radio Slovenske gorice

Radio Slovenske gorice s sedežem v Lenartu v Slovenskih goricah oddaja na jezikovnem področju, ki spada v slovenskogoriško (prej goričansko) narečje. ²¹

Radio Slovenske gorice, regionalni informativni program posebnega pomena, je začel delovati 15. februarja 1995 in oddaja na 96,4 MHz. Zasedimo glasbeno oddajo *Blažev večer*, ki jo enkrat mesečno vodi humorist Blaž (s pravim imenom Jože Eder), domačin iz Slovenskih goric. Blaž se vseskozi s poslušalci pogovarja »po domače«, vendar poudarek ni na narečju samem. Druga oddaja je *Zabavnoglasbeni kviz z Janezom Voglarjem*, ki posega z vprašanji tudi v vsebino programa. Oddaja sicer s strani voditelja ne poteka v narečju, a preklaplja v pogovorni jezik, poslušalci, ki se v program vključujejo, pa govorijo tudi v narečju. Izpostavimo naj, da voditelj zastavlja tudi »jezikovna« vprašanja, v katerih išče knjižne sopomenke za narečne izraze, ²² tudi razlage za pregovore, reke.

5 UGOTOVITVE

Nedvomno je za razumevanje med govorcami različnih narečij potreben skupen jezik, torej knjižni jezik. Slovenščina je namreč kljub majhnemu številu govorcev med najbolj narečno členjenimi. Vsako narečje (mestni govor, pokrajinski pogovorni jezik ...) predstavlja bogastvo in jezikoslovci ugotavljajo, da ni nobene razlike med izumrtjem narečja in jezika. Zato narečja in pokrajinski jeziki v imenu jezikovne enotnosti naj ne bi bili v slabšem položaju kot knjižni jezik. Ugotavljamo, da z vidika rabe slovenskega jezika v medijih vse tri radijske postaje nedvomno izpolnjujejo merila, ki jim jih kot nosilcem programov posebnega pomena nalaga *Pravilnik o programih posebnega* (2002), med drugim »negovanje kulture govora in izražanja, izobraževanje, razvoj kulture«

²⁰ Besede, besede, besede, 12. maj 2015.

²¹ Kratak pregled klasifikacije in poimenovanj glej: M. Koletnik 2001: 38–40. Glej: F. Ramovš (1935): *Dialekti*. Goričanski dialekt, 183–193.

²² Za informacije se zahvaljujem Maksu Kurbusu, direktorju Radia Slovenske gorice.

itd. Ker ohranjanje narečij nedvomno smemo šteti v kategorijo »ohranjanje kulturne dediščine«, menimo, da bi prav radio lahko pripomogel k ohranjanju narečij in spoštovanju identitete slehernega posameznika in naroda kot celote. Iz pregleda ugotavljamo, da se radijske postaje sicer približujejo poslušalcem tudi z rabo narečja, več sicer z rabo pokrajinsko pogovornega jezika, vsaka na svoj način, večinoma pa v sproščenih in zabavnih oddajah. Posebna oddaja, namenjena ohranjanju narečnega besedja, je *Besede, besede, besede* (Radio Murski val), kjer poslušalci sporočajo različna narečna poimenovanja za določeno predmetnost; knjižne sopomenke za narečne izraze pa iščejo poslušalci v *Zabavnoglasbenem kvizu z Janezom Voglarjem* (Radio Slovenske gorice). Takšnih oddaj bi si želeli še več – da bi narečje dobilo v radijskih oddajah (o televizijskih kdaj drugič) tudi »resnejšo« vlogo in da narečno govoreči v prihodnje ne bi bili prepoznani le kot »/j/unaki, ki vlečejo po dolensko, primorsko ali štajersko, /in/ so tu kvečjemu zato, da psihološko obarvajo kakšno vaško nerodo ali šaljivca,« kot je že leta 2007 zapisal Jančar.

VIRI

Radio Ptuj. Dostopno: <http://www.radio-ptuj.si> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

Radio Murski val. Dostopno: <http://tunein.com/radio/Radio-Murski-Val-946-s10960/> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

Radio Slovenske gorice. Dostopno: http://www.rsg.si/v_zivo.html (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

LITERATURA

FIRENŠKA resolucija o rabi jezika pri univerzitetnem poučevanju in raziskovanju. Dostopno: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/slovenski_jezik/firenska_resolucija_280914.pdf (slovensko); <http://www.efnil.org/> (Potrdila Generalna skupščina EFNIL-a na Accademii della Crusca v Firencah 28. septembra 2014.) Dostopno: <http://www.efnil.org/documents/florence-resolution> (angleško) (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

Fujs DEJAN, 2003: *Regionalna radijska postaja s programi posebnega pomena: primer radia Murski val: diplomsko delo*. Ljubljana: [D. Fujs]. Dostopno: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Fujs-Dejan.PDF> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

Reinhard GOLTZ, 2009 [2010]: De Narichten up Platt. Abläufe, Erwartungen und sprachliche Herausforderungen bei den plattdeutschen Rundfunknachrichten aus Bremen und Hamburg. *Mundart und Medien. Beiträge zum 3. dialektologischen Symposium im Bayerischen Wald*, Walderbach, Mai 2008. Hrsg. v. Ulrich Kanz, Alfred Wildfeuer, Ludwig Zehetner. Regensburg. 113–134.

Drago JANČAR, 2007: Saj znamo vsi angleško, a ne? Tudi v: *Delo, Sobotna priloga*, 19. 5. 2007. Tudi v: *Posvet o slovenskem jeziku. Zbornik prispevkov na posvetu 15. maja 2007* [uredil Tone Pavček]. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2008.

Marko JESENŠEK, 2007: Slovensko panonsko besedje in razvoj slovenskega jezika. *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: Slavistično društvo. 9–284. (Zora 49).

Karmen KENDA JEŽ, 2004: Narečje kot jezikovnozvrstna kategorija v sodobnem jezikoslovju. Kržišnik, Erika (ur.): *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti. Metode in vrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete. 263–276. (Obdobja 22).

Mihaela KOLETNIK, 2007: Besedje v severovzhodnem narečnem prostoru. *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*. Maribor: Slavistično društvo. 347–423. (Zora 49).

Tine LOGAR, Jakob RIGLER, 1993: *KARTA slovenskih narečij*. Karto priredila: Tine Logar in Jakob Rigler na osnovi Ramovševe Dialektološke karte slovenskega jezika, novejših raziskav in gradiva Inštituta za slovenski jezik ZRC SAZU. Besedilo: Tine Logar. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga (zemljevid).

Valentina NOVAK, 2013: *Prekmurje, prekmurščina in regionalni medij (analiza najbolj poslušane oddaje v prekmurščini na radiu Murski val)*: diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Martina OROŽEN, 2003: Narečna govorna ustvarjalnost z vidika socio- in psiholingvistične. *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*. Maribor: Slavistično društvo. 216–232. (Zora 25).

PRAVILNIK o programih posebnega pomena (Uradni list RS 2002, št. 85/2002). Dostopno: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?sop=2002-01-4171> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

PREGLED medijske krajine v Sloveniji, april 2014: Dostopno: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/raziskave-analize/mediji/2014/medijska_krajina_v_sloveniji_16042014.pdf (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

RADIO Bremen. Dostopno: http://www.radiobremen.de/bremeneins/serien/plattdeutsche_nachrichten/startseite102.html (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

RAZVID medijev. Dostopno: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Razvidi/razvid_medijev/2015/mediji_061015.pdf (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

Bernard RAJH, 2010: *Gúčati po antùjoško: gradivo za narečni slovar severozahodnoprleškega govora*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. (Zora 73).

Fran RAMOVŠ, 1935: *Historična gramatika slovenskega jezika VII, Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

RESOLUCIJA o nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018. Dostopno: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201362&stevilka=2475> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

SKUPNI nočni program lokalnih in regionalnih radijskih postaj (SNOP). Dostopno: <http://lokalni-radio.si/> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

SLOVENSKA narečja, 1993. Besedila zbral in uredil [in spremno besedo napisal] Tine Logar. Ljubljana: Mladinska knjiga. (Zbirka Cicero).

Alenka VALH LOPERT, 2006: Vpliv narečij na govor Radia Maribor. *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*. Maribor: Slavistično društvo. 216–225. (Zora 41).

– –, 2013: *Med knjižnim in neknjižnim na radijskih valovih v Mariboru*. Maribor: Litera.

Alenka VALH LOPERT, Mihaela KOLETNIK, 2011: Mariborščina kot identitetni dejavnik v radijskem diskurzu. *Časopis za zgodovino in narodopisje*. 82/1, 121–134.

ZAKON o Radioteleviziji Slovenija (ZRTVS-1). Dostopno: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200596&stevilka=4191> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

ZAKON o medijih (ZM). Dostopno: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKOI608> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

ZAKON o javni rabi slovenščine (ZJRS). Dostopno: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=50690> (Pridobljeno 23. 10. 2015.)

Nada ZGRABLJIĆ, Sonja HRŠAK, 2004: Akcenti na Hrvatskome javnom radiju: Škarićeve teze na provjeri. *Govor/Speech*, Zagreb, XX, 1–2, 133–147.

Zinka ZORKO, 2009: *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*. Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti. (Zora 64).

DIALECT AS AN IDENTITY FEATURE ON RADIO STATIONS IN NORTH-EAST SLOVENIA (RADIO PTUJ, RADIO MURSKI VAL, RADIO SLOVENSKE GORICE)

Summary

On the basis of three regional radio stations in north-east Slovenia (Radio Ptuj, Radio Murški val, Radio Slovenske gorice) the treatise presents examples of radio shows, which express an identification with the language of their environment. The radio stations presented in this paper belong according to the language environment, in which they broadcast, to the Pannonia dialect group, but to different dialects: Radio Ptuj (Ptuj) to the Prlek dialect; Murški val (Murska Sobota) to the Prekmurje dialect; Radio Slovenske gorice (Lenart) to the Slovenske gorice (goričansko) dialect. On the basis of the programme scheme we determine, if and to which extent a dialect is present in the programme of each individual station. According to the Directorate for media they belong to the so-called programmes of special importance and therefore they cover many regional and local information contents. Regarding the above mentioned we can assume that they also offer contents in the language of their environment, i. e. in a dialect. The study has shown that using colloquial speech and dialects these radio stations are trying to get closer to their listeners, but they are using them mostly in relaxed and funny shows. A special show that focuses on preserving a dialect is *Besede, besede, besede (Words, Words, Words)* (Radio Murški val), where listeners give different dialect names for individual objectivity; standard language synonyms for dialect expressions are searched for by the listeners of *Zabavnoglasbeni kviz z Janezom Voglarjem (Popular Music Quiz with Janez Voglar)* (Radio Slovenske gorice). One would wish for more such shows, for preserving dialects most definitely belongs to the category of “cultural heritage preservation” as defined in *Pravilnik o programih posebnega pomena (Rules on Stations of Special Importance)* (2002), and this means that in radio shows dialects should play a more “serious” role.

DIALEKT ALS IDENTITÄTSMERKMAL DER RADIOSTATIONEN IM NORDOSTEN SLOWENIENS (RADIO PTUJ, RADIO MURSKI VAL, RADIO SLOVENSKE GORICE)

Zusammenfassung

Am Beispiel von drei regionalen Radiostationen im Nordosten Sloweniens (Radio Ptuj, Radio Murski val, Radio Slovenske gorice) präsentiert der Artikel Beispiele von Sendungen, die die Bedeutung vom Dialekt als Zeichen der Identifikation mit der Sprache der Umgebung hervorheben. Die erörternde Radiostationen gehören auf Grund des Sprachgebietes, in dem sie ausstrahlen, zu der pannonische Dialektgruppe, jedoch zu verschiedene Dialekte: Radio Ptuj (Ptuj/Pettau) zum Prlek Dialekt; Murski val (Murska Sobota/Olsnitz) zum Prekmurje/Übermurgebiet Dialekt; Radio Slovenske gorice (Lenart/Sankt Leonhard in Windisch Büheln) zum Dialekt von Slovenske gorice. Auf Grund des Programmschemas zeigen wir, ob und zu welchem Ausmaß Dialekte in den Programmen der einzelnen Radiostationen anwesend sind, die nach der Definition des Direktorats für Meiden zu den sogenannten Programmen von besonderer Bedeutung gehören und somit auch mehrere regionale und lokale informative Inhalte anbieten. Hinsichtlich des oben genannten nehmen wir an, dass sie auch Inhalte in der Sprache der Umgebung, d. h. im Dialekt anbieten. Die Untersuchungen ergaben, dass die Radiostationen sich den Zuhörern auch durch Benutzung der Umgangssprache und des Dialektes zu nähern versuchen; die Dialekte benutzen sie meistens in entspannten Unterhaltungssendungen. Eine besondere Sendung, die der Erhaltung der Dialektsprache gewidmet ist, ist *Besede, besede, besede* (*Wörter, Wörter, Wörter*) (Radio Murski val). In dieser Sendung vermitteln die Zuhörer verschiedene mundartliche Namen für bestimmte Gegenständlichkeit; standardsprachliche Synonyme für mundartliche Ausdrücke werden in der Sendung *Zabavnoglasbeni kviz z Janezom Voglarjem* (*Unterhaltungsmusikquiz mit Janez Voglar*) (Radio Slovenske gorice) gesucht. Man würde sich noch mehrere solche Sendungen wünschen, denn die Erhaltung der Dialekte gehört auf Grund von *Pravilnik o programih posebnega pomena* (*Regelung über Programme von besonderer Bedeutung*) (2002) zweifellos zur Kategorie der „Erhaltung des kulturellen Erbes“. Daraus erfolgt, dass die Dialekte eine „ernstere“ Rolle in den Radiosendungen zu bekommen haben.

»Pripovedávke i veršuši vsakom broji bodo«

Poezija in pripovedna proza v prekmurskem
periodičnem tisku do 1919

Franci Just*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 821.163.6.09(497.411)"1875/1919":070

Franci Just: »Pripovedávke i veršuši vsakom broji bodo«. Poezija in pripovedna proza v prekmurskem periodičnem tisku do 1919. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 86=51(2015), 4, str. 60–85

Prispevek predstavlja poezijo in pripovedno prozo v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj, v koledarju Kalendar srca Jezušovoga, v mesečniku Marijin list in v tedniku Novine do pridružitvenega leta 1919, opisuje literarno-estetske usmeritve teh periodičnih tiskov in na primeru pripovedne proze kaže, kako so na vsebino in žanrsko strukturo objavljenih pripovedi vplivali idejni/ideološki koncepti uredništev.

Ključne besede: literarno ustvarjanje v prekmurščini, prekmurska književnost, Prijatelj, Kalendar srca Jezušovoga, Marijin list, Novine

1.01 Original Scientific Article
UDC 821.163.6.09(497.411)"1875/1919":070

Franci Just: "Pripovedávke i veršuši vsakom broji bodo". Poetry and Narrative Prose in the Prekmurje Periodicals until 1919. Review for History and Ethnography, Maribor 86=51(2015), 4, pp. 60–85

The treatise present poetry and narrative prose in the first Prekmurje newspaper *Prijatelj*, in the calendar *Kalendar srca Jezušovoga*, in the monthly *Marijin list* and in the

* Franci Just, prof., Srednja poklicna in tehniška šola Murska Sobota, Šolsko naselje 12, SI – 9000 Murska Sobota, franci.just@guest.arnes.si

weekly *Novine* until the accession year of 1919. It describes the literary and aesthetic direction of these periodicals and on the basis of narrative prose it shows how the idea/ideological concepts of the editorial offices influenced the contents and the genre structure of narratives published there.

Key words: Literary creativity in the Prekmurje dialect, Prekmurje literature, Prijatelj, Kalendar srca Jezušovoga, Marijin list, Novine

1 UVOD

1.1 Poleg verskih, praktično strokovnih, strokovnih in publicističnih tekstov so v korpusu prekmurskih rokopisnih in natisnjenih besedil tudi takšna, v katerih so avtorji za ubesedovanje človekovega intimnega in socialnega bivanja uporabili estetski pristop. Sprva so bila ta besedila »sramežljivo spogledovanje z umetnostnim jezikom« (Jesenšek 2013: 52), postopoma pa so prerasla v literarno dejavnost, ki izkazuje literarnosistemski, literarnozvrstni in literarnoestetski razvoj in jo je mogoče imenovati prekmurska književnost.

1.2 Prekmurska književnost kot literarna ustvarjalnost v prekmurščini in kot literarni sistem¹ je nastajala kontinuirano od zadnje tretjine 18. stoletja² do začetka 50. let 20. stoletja,³ v obdobju po osamosvojitvi Slovenije pa je literarno ustvarjanje v prekmurščini del sodobne slovenske narečne književnosti.

1.2.1 Do 70. let 19. stoletja so prekmurski avtorji v nekaj izvirnih pesemskih besedilih in v prevodih iz madžarske književnosti prekmurski knjižni jezik razvili do stopnje, da je »spretno izkoriščal zunanjo zgradbo pesniških oblik, ritmičnost in metrum« (Jesenšek 2013: 58), za širši literarni zamah pa je bil literarni sistem prešibak. Dejavnikov literarnega posredovanja ni bilo, pesmi

¹ V prispevku je nakazan tudi družbeni kontekst, v katerem je nastajala prekmurska književnost. Pri njegovem shematičnem opisu uporabljam naslednje pojme iz empirične teorije literature (Dović 2004, str. 42–58, Perenič 2010, str. 98–128): *literarni sistem* je celota dejavnikov, ki določajo literarno komunikacijo, za njegovo notranjo strukturo pa so ključni delovalniki *literarno proizvajanje* (proces avtorjevega ustvarjanja literarnega dela vključno z njegovimi socialnimi, ekonomskimi, političnimi in kulturnimi odnosi ter strategijami), *literarno posredovanje* (dejavnost časopisov, založb idr. izdajateljev, ki poskrbijo za pripravo ustreznega nosilca literarnega teksta ter njegovo distribucijo in trženje), *literarno sprejemanje* (proces sprejemanja literarnih del pri bralcih, poslušalcih, gledalcih) in *literarno obdelovanje* (recenzentske, literarnokritične, znanstvene, pedagoške ipd. obravnave literarnih del).

² Iz leta 1774 je Veršuš vandalici, v rokopisu ohranjena priložnostna pesem dijaka Davida Novaka, ki jo je na pustni torek tega leta recitiral pred sošolci in profesorji na evangeličanskem liceju v Bratislavi.

³ Leta 1954 je v pensilvanskem mestu Betlehem v ZDA prenehal izhajati prekmurski tednik Amerikanski Slovincov glas.

so bile kvečjemu objavljene kot dodatek v neleposlovnih knjigah, del pesniške produkcije pa je za stalno ostal v rokopisih. Na splošno nizka izobrazbena raven in skromne socialne razmere, v katerih je živelo zvečine kmečko slovensko prebivalstvo, so onemogočale, da bi se med njim mogel izoblikovati občutnejši krog literarnih sprejemnikov.

Razmere so se bistveno spremenile po izidu prvega prekmurskega časopisa Prijatelj (1875–1879)⁴ in za njim še katoliškega koledarja Kalendar srca Jezušovoga (1904–1944),⁵ mesečnika Marijin list (1904–1941)⁶ in tednika Novine (1913–1941).⁷ Te periodične publikacije so namreč poleg drugih besedil objavljale tudi literarna in z njimi je prekmurski literarni sistem dobil posrednika, ki je z oblikovanjem mreže sodelavcev omogočil razmah literarne produkcije in z vzpostavitvijo distribucijskih kanalov avtorjem zagotavljal tudi sprejemnika. Seveda je s svojim periodičnim načinom izhajanja opredeljeval način literarnega proizvodnje in s svojimi idejno-estetskimi okviri tudi vsebino literarne produkcije. Kot posrednik, odpirajoč se slovenskemu jezikovno-kulturnemu prostoru, pa so vsi štirje periodični tiski postali v času, ki je Prekmurce razglašal za neslovansko vendsko etnijo, tudi pomemben narodnostni dejavnik.

1.2.2 Zgodovinska prelomnica, pridružitvev Prekmurja takratni Kraljevini SHS⁸ in njegova integracija v slovenski jezikovno-kulturni prostor, ni pre-

⁴ Časopis je izhajal v Budimpešti, prva (poskusna) številka je izšla 15. septembra. Dve leti je bil mesečnik in je nosil podnaslov *Znanost razšerjüvajuöce meseöne novine*. Na zaöetku leta 1877 je prešel z meseönega na polmeseöno izhajanje. Po ohranjenih izvodih sodeö je vsaj od 1. junija 1877 nosil nov podnaslov *Znanost razšerjüvajuöce slovenske novine* in bil tiskan v gajici. Zelo verjetno pa je, da so prehod na 14-dnevno izhajanje, prevzem gajice in sprememba podnaslova sovpadli, saj je urednik v zadnji številki za leto 1876 v rubriki *Razloöne glási* napovedal spremembo örkopisa. Zadnja ohranjena številka je s 15. aprila 1878, po poroöilih sodeö pa je izhajal do 15. julija 1879, ko je öez dva dni umrl njegov izdajatelj in urednik Imre Agustiö.

⁵ Koledar je imel različne naslove, Najsvetejšega srca Jezušovoga veliki kalendar za lüdstvo (1904–1905), Kalendár najsvetejšega srca Jezušovoga (1906–1913), Kalendar najsvetejšega srca Jezušovoga, kalendar za Marijin list (1914), Veliki kalendar najsvetejšega srca Jezušovoga, kalendar za naroönike Marijinoga lista (1915–1918), Kalendar najsvetejšega srca Jezušovoga, kalendar za naroönike Novin in Marijinoga lista (1919–1932), Kalendar srca Jezušovoga (1933–1944), na splošno se uporablja zadnji naslov.

⁶ Ta verski meseönik je 8. decembra 1904 zaöel izdajati Joöef Klekl st. Do februarja 1914 je nosil naslov *Nevtpeno poprijeta Devica Marija zmoöna Gospa Vogrska*, od 3. številke X. letnika (marec 1914) naprej pa Marijin list. Zadnja številka je izšla 8. aprila 1941.

⁷ V decembru 1913 je Joöef Klekl st. izdal tri številke Novin in te skupaj z 49 številkami iz leta 1914 tvorijo prvi letnik tednika, ki je do 3. aprila 1941, ko je prenehal izhajati, imel veö podnaslov, urednikov in tudi izdajateljev, ves öas pa je ostal najvplivnejši tiskani medij v Prekmurju in med prekmurskimi katoliöskimi izseljenci.

⁸ 17. avgusta 1919 je bila prikljuöitev razglašena, 4. julija 1920 mednarodno potrjena.

kinila literarne dejavnosti v prekmurščini. Ta se je v Prekmurju nadaljevala tudi v obdobju med obema svetovnjima vojnama, ob tedniku Amerikanski Slovincov glas pa je zaživela in se razmahnila med prekmurskimi izseljenci v ZDA. V Prekmurju je slovenska oblast sicer izvajala integralno jezikovno politiko, po kateri naj bi se v javnem življenju uporabljala knjižna slovenščina. Vendar je bil to dolgotrajnejši proces in na nekaj področjih javnega življenja – tudi v tiskanih medijih – je ostal v rabi prekmurski jezik. Novi tiskani mediji (tedniki, mesečniki, koledarji) ter ljudski oder so še okrepili posredniški del literarnega sistema, njihova uredništva so na podlagi svojih splošnih idejnih/ideoloških usmeritev in literarno-estetskih nazorov odbirala, urejala in objavljala literarne izdelke. Okrog periodičnih tiskov z daljšo življenjsko dobo so se izoblikovali vplivnejši kulturni krogi (okrog Novin, Marijinega lista in Kalendara srca Jezušovoga katoliški kulturni krog; okrog koledarja Evangeličanski kalendar in mesečnika Düşevni list evangeličanski kulturni krog, okrog tednika Amerikanski Slovincov glas izseljenski in okrog koledarja Dober pajdaš kalendarium t. i. Talanyijev kulturni krog), v katerih so se starejši generaciji pridruževali mlajši izobraženci različnih strokovnih profilov. Mlada generacija, še zlasti tista iz katoliškega kulturnega kroga, je s svojimi hotenji po novem vnesla v literarni sistem potrebno dinamiko, literarno produkcijo je tematsko, zvrstno in žanrsko popestrila ter dvignila na višjo literarno-estetsko raven. Z nekaj literarnokritičnimi in literarnoinformativnimi zapisi je začel delovati tudi segment literarnega obdelovanja.

A vendar to ni bilo dovolj, da bi ta literarni sistem obstal, kajti temelj njegove literarne komunikacije, prekmurščina, je spreminjal svojo zgodovinsko (narodno reprezentativno) in socialno vlogo. Kakor so ogrski Slovenci vse bolj postajali Slovenci, je prekmurska književnost vse bolj postajala pokrajinska in proti koncu 30. letih drsela v narečno književnost.

1.2.3 Slovenska jezikovna politika v letih 1945–1990 je kot edini ustrezen in legitimen kulturni in narodotvorni jezikovni kod potrdila slovenski knjižni jezik in v tem smislu ni bila naklonjena uporabi narečja ter mu je odrekala kulturno reprezentativnost. Po letu 1990 se je odnos do t. i. neknjižnih zvrsti jezika demokratiziral in pečat kulturne manjvrednosti, ki so ga imele dotlej, je nekoliko zbledel. Nabor jezikovnih zvrsti kot mogočih literarnih kodov se je povečal, literarni ustvarjalci uporabljajo kot izrazno sredstvo tudi narečje ali pokrajinski pogovorni jezik, osredinjen v mestnih govorih (Just 2010: 193). Literarna revitalizacija narečja je še zlasti opazna v vzhodnih in zahodnih zamejskih okoljih, v Porabju, Beneški Sloveniji in Reziji, pa tudi znotraj državnih meja se je knjižna produkcija narečne literature opazno povečala in v njej ima pomemben delež prav prekmurski 'narečni literarni bazen'. Med avtorji, ki so dokazali, da je lahko narečje v besedah ustvarjalnih osebnosti

kultiviran govor in prepričljiv literarni nagovor, jih je kar nekaj iz Prekmurja ter Porabja in literarno ustvarjanje v prekmurščini je danes eden najvitalnejših delov slovenske narečne književnosti. Morda tudi zaradi moči in časovne bližine zgoraj opisane literarne dediščine.

1.3 To uvodno skico literarnega ustvarjanja v prekmurščini sem podal kot spominski utrinek ob 300-letnici izida prve prekmurske knjige, s katero je Franc Temlin dal knjižno podobo prekmurščini, iz katere ustvarjalci še po tristo letih izvajajo glasove lepega. Sicer pa v prispevku predstavljam poezijo in pripovedno prozo, ki so jo objavljali Prijatelj (v nadaljevanju **P**), Kalendar srca Jezušovoga (v nadaljevanju **KSJ**), Marijin list (v nadaljevanju **ML**) in Novine (v nadaljevanju **N**), ter literarno-estetske nazore in 'literarne programe', ki so avtorje vodili pri pisanju in urednike pri izbiranju literarnih besedil. Ta besedila niso t. i. visoka, umetniška literatura, avtorji v njih niso sledili umetniškim vizijam in ne ustvarjali prepoznavnih osebnih poetik, ampak so v svoje pesmi in pripovedno prozo skušali zajeti čas in prostor, ki so ju živeli. In obratno: zlasti s pripovedno prozo so želeli na ta prostor in na svoje bralce tudi vplivati oz. jim v njej posredovati nazore ter ideje, ki so jih sicer širili v svojem periodičnem tisku. V prispevku predstavljam pripovedne strategije in postopke (poudarjena poučnost, črno-bela karakterizacija, transformacija žanra, preoblikovanje folklorne snovi), ki so jih v ta namen uporabljali oboji, Agustič v **P** ter tri desetletja kasneje Ivanocy, Jožef Klekl st. in Jožef Klekl ml. s sodelavci v svojih periodičnih tiskih. V njih so nekaj časa uporabljali hungarico. Da bi bralci prispevka lažje sledili citiranim odlomkom, je v prispevku prečrkovana v slovenico.

2 PRIJATEL

Ko je proti koncu 50. let 19. stoletja Imre Agustič prišel v Budimpešto in bil tam od 1863 naprej petnajst let stenograf v državnem zboru, se je kulturno življenje v madžarski prestolnici razcvetalo in v dnevnikih ter tednikih, specializiranih za kulturna vprašanja, v literarnih revijah in knjižnih izdajah so na veliko objavljali izvirno in prevodno leposlovje, predvsem pripovedno prozo, saj je bil to – podobno kot v slovenski književnosti – izrazito čas razmaha pripovedne proze. V takšnih kulturnih razmerah se je Agustič dobro znašel, bil je dopisnik več časopisov, prevajal je francosko leposlovje in poltednik Szegedi hirádo mu je objavil »od 7. dec. 1865 do 12. dec. 1867 15 člankov«, med njimi tudi »dve značajevki iz napovedane knjige Album družbenih fotografij« (Barbarič 1985: 214). Knjiga ni izšla, Agustič pa je čez nekaj let postal izdajatelj in urednik prvega prekmurskega časopisa, v

katerem je poleg raznolikih publicističnih besedil objavljaj tudi pesmi in pripovedno prozo.

2.1 Poezija

V ohranjenih izvodih časopisa je 26 pesmi, od tega so zagotovo Agustičeve tiste, ki so opremljene z inicialkama a. i.: 1876. *Vesélo nouvo leto!* (P 1876, št. 1, str. 1), *Povouden* (P 1876, št. 3, str. 1) in *Gorisztánemo!* (P 1876, št. 4, str. 4). Pesem *Povouden* je bila Agustičev odziv na velike poplave, ki so februarja 1876 prizadele območja vzdolž Donave od Dunaja proti Budimpešti.⁹ Po začetni eksklamaciji »Ka smo krivi?« se avtor v devetih štirivrstičnicah vživlja v položaj poplavljenec in s podobami vodnega razdejanja slika njihov brezizhodni položaj. Pesem zaključí s pozivom k solidarnosti in pomoči prizadetim. Pesem *Goristánemo!* je priložnostna pesem »na vüzemske svetke« in v šestih štirivrstičnicah niza podobe siromašnih, osamljenih, žalujočih, nesrečnih ljudi ter zatiranih narodov, vse podobe pa povezuje bodrilni vzklik »Goristánemo!« na koncu kitic, ki štirikrat ponovljen tudi zvočno podpira optimistično sporočilo. *Vesélo nouvo leto* je novoletna napitnica, s katero je Agustič pozdravil bralce časopisa na začetku leta 1876. Lahko da je Agustič poznal Prešernovo Zdravljico in je ta bila zunanja pobuda za njegovo napitnico, a o »svobodi, pravici do lastnega jezika v obrambi pred nasprotniki, ki ji je podobna njegova novoletna pesem, navdihnjena od – Prešernove Zdravljice« (Novak 1976: 82), njegova napitnica ne govori. Bralcem Prijatela želi srečo, zdravje, medsebojno razumevanje, tudi sprostitev ob vinu jim ne odreče, zlasti pa jim vošči gmotno in socialno zadovoljstvo. Z naborom voščilnih blagodati je mnogo bliže časopisnim pesemskim novoletnim voščilom iz razsvetljskih časov kot pa Zdravljici, prepredeni z nacionalnim zanosom in idejo narodne svobode. Je pa Agustič v zadnji kitici pesmi izpostavil vrednote, ki jih je s **P** tudi sicer širil med prekmurskimi rojaki: humanizem, pravičnost, zadovoljnost in življenjski optimizem.

Posebno skupino tvori v **P** pet pesmi, ki vse nosijo naslov *Popejvka*; štiri od njih imajo podnaslov »Z-Vog(e)rskoga«, ena je brez podnaslova. Pod to, tako kot še pod tri druge, je podpisan Moravszki(y) F., pod eno so inicialke M. K. F. Vse *Popejvke* so ljubezenske pesmi in upesnjujejo motive neuslišane ljubezni (P 1875/1: 6), ljubezenske nezvestobe (P 1875/2: 8), ljubezenskega slovesa (P 1876, št. 2, str. 7, 1876, št. 3, str. 7) in prepovedane ljubezni (P 1876, št. 3, str.

⁹ V Budimpešti je gladina Donave dosegla najvišjo točko 24. februarja, najbolj prizadeti so bili južni del niže ležeče Pešte, Óbuda in predel Vizaváros. Razlivala so se tudi druge reke, npr. Raba, ki je poplavela Monošter in druge kraje v okolici.

7). Po pesniškem podobju in dikciji so blizu ljudskemu miljeju. Tematsko se nanje z motivom ljubezenske nezvestobe navezuje avtorsko/prevajalsko neoznačena pesem *Na pečinoj pouti križ* (P 1876, št. 5, str. 3–5), ki se – potem ko razočarano dekle premaga misel na samomor – zaključi z 'naukom', da je treba vzeti nase trpljenje in iskati tolažbo v Bogu. Zaradi tega 'dodatka' in ker pesem po načinu govora ni izpovedna, temveč o nesrečnem dekletu pripoveduje, ni mogla biti označena kot »popejvka«. S tem izrazom so namreč v P naslovljene izključno izpovedne pesmi.¹⁰

Do srede leta 1876 je Agustič objavil še dve naslovljeni pesmi: Janoša Kardoša prevod madžarske nacionalne budnice *Nabüd* (P 1876, št. 6, str. 1–2) in pesem *Žalost včele* (P 1876, št. 7, str. 3–5), potem pa so vsa pesemska besedila označena in/ali naslovljena kot »pesmi«. Vsa so ljudska: z izrazoma »Slovenska narodna pesem« in »Slovenska pesem« so pospremljene prekmurske ljudske pesmi (*Nikaj néga lepšoga*, P 1876, št. 6, str. 7; *Jankič, Želja za drágo, Devojka i katana*, P 1876, št. 12, str. 6; *Hüdnó pridočnost*, P 1877, št. 11, str. 43), z izrazom »Pesmi – z-Vogrskoga« madžarske (P 1876, št. 9, str. 3–4 – 4 pesmi; P 1876, št. 10, str. 5–6 – 2 pesmi), z izrazoma »Narodna pesem« ter »Pesem« slovenske (*Oh, prijateli*, P 1876, št. 8, str. 7; *Vino ino voda*, P 1876, št. 11, str. 5–6; *Pijanec ino smrt*, P 1878, št. 7, str. 28) in z izrazom ter naslovom »Bojna pesem« (P 1876, št. 8, str. 3) hercegovska ljudska pesem.

Marija Stanonik je te pesmi opisala s folklorističnega zornega kota (Stanonik 2009: 184–186), Agustičeve pesmi in *Popejvke* pa so pomenljive tudi za slovensko verzologijo, ker v načinu verzne oblikovanja nakazujejo prehod z zlogovnega k naglasnemu verzu oz. t. i. tonizacijo zlogovnega verza. V pesmi *Povouden* je še »dosledno rabljen zlogovni deseterec, za njegovo uresničevanje pa je avtor besede večkrat krajšal z opuščanjem« (Ulčnik 2009: 24). V pesmi *Goristánemo!* je zlogovni verz skrhan, število zlogov v verzu neregularno alternira. Verz njegove novejše napitnice 1876. *Vesélo nouvo leto* pa je že naglasni/tonični: v osemvrstičnih kiticah se regularno izmenjujeta osemzložni verz s štirimi ikti in mednaglasnim intervalom od 0 do 4 zloge (naglasni četverec) ter sedemzložni verz s tremi ikti in mednaglasnim intervalom od 0 do 3 zloge (naglasni trojec). Tudi v nekaj *Popejvkah* in v pesmi *Na pečinoj pouti križ* je verz organiziran po načelu tonizma.

Prehod prekmurske literarne poezije iz zlogovnega v naglasni in kasneje v zlogovnonaglasni verzni sistem sovпада z njenim odpiranjem slovenskemu jezikovno-kulturnemu prostoru od srede 19. stoletja naprej, ko so avtorji na

¹⁰ Slovanske navedbe (Novak 2006: 482) tega pomena ne podajajo, ampak le razlago péta pesem. So bile te pesmi péte? Za eno vem, da ja. 'Popejvko' s prvim verzom »Odpri gori luba zelena vrata« (Prijatelj 1876, št. 2, str. 7) sem še leta 2009 slišal peti ljudsko pevko v Šalovcih na Goričkem.

podlagi vzpostavljenih kulturnih stikov spoznavali sočasno slovensko poezijo, v kateri je takrat že prevladoval blagozvočnejši zlogovnonaglasni verz. Agustič je imel dovolj stikov s slovenskim prostorom, da je lahko poznal tudi slovensko poezijo, vendar se – kot je mogoče razbrati iz zelo raznolike pesniške bere v **P** – niti kot avtor niti kot urednik poeziji ni sistematično posvečal. Dokončni prehod od zlogovnega k naglasnemu in zlogovnonaglasnemu verzu so izvedli avtorji v **KSJ**, **ML** in **N**.

2.2 Pripovedna proza

V ohranjenih izvodih časopisa je osemnajst¹¹ kratkih pripovednih besedil (povprečna dolžina okrog 1.500 besed), za dve od njih je znano, da sta preveda: *Nouvi oblejk casara* (P 1875, št. 1, str. 6–7) je prevod Andersenove pravljice Cesarjeva nova oblačila, *Šést párov kolbás* (P 1878, št. 4, str. 23–24) pa prevod Jurčičeve pripovedne slike Šest parov klobas (Slovenski narod 1878, št. 53, str. 1–2).¹² Od preostalih šestnajstih pripovednih besedil so tri s folklorno-mitološkim substratom. Pripoved *Vila roužice* (P 1876, št. 2, str. 6–7) se navezuje na mitološko izročilo in motiv brata, ki ubije sestrinega ljubega, ter se v romantičnem baladnem vzdušju razvije v končno kazen za morilca, ki mu zavdajo cvetne vile. *Tri želé* (P 1876, št. 10, str. 7) je v poučne namene prirejena ljudska pravljica o lakomnih zakoncih, ki jima vila sicer izpolni tri želje, a zaradi njune nespametnosti drugače, kot sta se nadejala. *Pa čújte ešče tri želé* (P 1876, št. 11, str. 4) je preprosta šaljivka. Ostalih trinajst pripovedi predstavlja stvarno življenje bodisi v mestnem okolju (5 pripovedi) bodisi na vasi (8 pripovedi). Dve pripovedi sta postavljeni v tuje okolje, na norveško podeželje in v London. Po dolžini, vsebini in strukturiranosti pripovednega dogajanja so ta pripovedna besedila še najbližje pripovednim slikam, ki so jih v sočasnih madžarskih časopisih označevali kot »életkép« (slika iz življenja)¹³ in v slovenskih obraz/slika.

¹¹ Natalija Ulčnik je v prvem delu svoje skrbno in natančno pisane monografije o Agustiču in njegovem Prijatelju (Ulčnik 2009) dialoško besedilo Zgovárjanje med notarošom i rihtarom uvrstila med pripovedna besedila, zato pri objavljenih pripovednih besedilih navaja število 19.

¹² Agustič avtorjev ni navedel.

¹³ Slike iz življenja so bile popularen žanr najprej madžarskega epskega pesništva v t. i. reformnem obdobju (1825–1848), mdr. sta jih pisala tudi osrednja madžarska romantična pesnika Sandor Petőfi in Janos Arany. Prehodu žanra v pripovedno prozo v 2. polovici 19. stoletja je sledil tudi prehod z romantično idiličnega v realistično 'slikanje' prizorov iz vsakdanjega življenja v preprostem in jasnem jeziku ter splošno razumljivi obliki (Nemeskürty, Németh, Orosz, Tamás 1977: 264).

‘Podpisanih’ je le pet besedil: eno z »G. Jozsef«, dve z »G. J. Kmet« oz. »G. J. kmet«, pod enim so inicialke Sz. K. in pod enim »Moravszky F.«. Za nepodpisana besedila se ne ve, ali so Agustičeva in ali je morda med njimi tudi katera od pripovedi iz njegove načrtovane, a neizdane knjige *Társadalmi photographiak Albuma*, ki ji je nadel prekmursko jezikovno obleko. Tudi če so ‘le’ njegovi prevodi/priredbe, je iz njihove vsebine razvidno, da je imel Agustič pri njih odločilno besedo v tem smislu, da je izvornike izbiral skladno s svojim ‘literarnim programom’. Pri tem mu je bil idejno vodilo vsebinski koncept časopisa, literarno vodilo pa utilitaristično načelo koristnosti in razvedrila. Čeprav je imel naročnike tudi na desnem bregu Mure, je časopis prvenstveno izdajal za »slovenske domorodce«, torej preprosto prekmursko slovensko prebivalstvo, ki ga je želel – kakor pričajo nagovori bralcem – informirati, omikati in osveščati. Svoje časnikarske cilje je večkrat pojasnil, zelo jasno jih razodeva tale nagovor bralcem (P 1878, št. 7, str. 28):

»Sloboščina, pravica, omika i poštenjé! Dokeč de moja roka moč mela pero držati, bom se borio za té glávni cil človestva. Ki ete kinč neščé zadobiti, naj tá stopi, gde do njemi jesti, piti i peneze dávali, ali či de za te mogo járem nositi, naj se ne toži, ka ga tiščí: z odajom svoje vole je med živino stopo«.

2.2.1 Odtisi Agustičevih temeljnih idej v pripovedni prozi

Temu cilju, posredovati bralcem zgoraj navedene vrednote in svoje družbene ideje, je sledil tudi pri pisanju/izboru pripovedne proze in v časopisu objavljajal pripovedna besedila, ki so utelešala te vrednote.

2.2.1.1 Omika

Zgled za literarno ‘promocijo’ omike in tudi razvedrila je značajevka *Mladi gospoud, Poteknjenik* (P 1875, št. 2, str. 6–7, 1876/1, str. 7–8). V njej prvoosebni pripovedovalec s kančkom humorja pripoveduje o tem, kako je tridesetleten postal ženitni kandidat in kako je zaradi svoje neomikanosti ter nerodnosti to priložnost zapravil. A o svoji socialni nevednosti ne govori toliko zato, da bi se bralec nasmihal ob nakopičenih komičnih situacijah, ampak predvsem zato, da bi pokazal, kako je to, »ka za gospodinstvo i za lejpo seabdržanje imenüjemo, ravno tak potrejbno k-žitki i k-žitka blaženstvi, kak eden falat krüha« (P 1875, št. 2, str. 7). Poučnost je eksplicitno izražena v zaključku: »Pripovedávaj drági moj štítel, mojega trplejnja prigodo, tvojim pajdašom i bratom nadale. Jas se zdaj sam smehém na svojoj neprilichnosti. Ali moja prigoda eščé dnésdenéšnji mladencom či nej na példo, dönk na pazko i na včenjé slüži« (P 1876, št. 1, str. 8).

K omikanosti spada tudi bralna kultura, česar se zaveda zanesenjaški vaški župan v fragmentarni pripovedi *Veška knjige-varnica* (P 1877, št. 11, str. 43–44). Za lasten denar v mestu nakupi nekaj knjig ter jih ponudi v branje sovaščanom. Ko vidi, kako radi posegajo po knjigah, se odloči, da bo sprožil akcijo zbiranja denarja za nakup novih knjig, ki bi postale osnovni fond bodoče vaške knjižnice. V poučno naravnani pripovedi akcija seveda uspe.

2.2.1.2 Svoboda

Pripoved *Na svēto nouč* (P 1876, št. 1, str. 6–7) že z naslovom kaže na božično zgodbo in tudi vsebuje kar nekaj elementov tega žanra: odvija se na božični večer in pripovedni dogodki so nanizani po vzorcu vpeljava glavne pripovedne osebe + predstavitev nesreče, ki jo je zadela v preteklosti + preobrat na sveti večer + optimističen konec z moralnim naukom. A očetovska ljubezen in hotenje po osebni svobodi, ki sta osrednja motivacijska mehanizma v razpletu, vodita pripoved iz žanrskih okvirov. Siromašni čevljar Janoš, ki na božični večer z devetero otroki prepeva, se ne more ločiti od nobenega svojih otrok, ko mu bogati sosed – prva rešitev po pripovednih zakonitostih božične zgodbe – ponudi, da bi enega posvojil in mu omogočil postati »gospoud«. Še več, sprejeti ne more niti nadomestne rešitve: najprej sicer vzame tisoč goldinarjev, ki mu jih sosed ponudi v zameno, da z otroki ne bodo več peli, ker ga motijo; a že po nekaj minutah tišine odhiti k sosеду in mu vrne denar z besedami: »Njihova velikost! Naj pejnze nazáj zemo, naj ne do moji, ali naj jas te popejvam, gda se meni vidi; ár tou od jezero rainških več vrejdo.«

Da bi izpostavil idejo svobode, torej avtor v samem strukturnem jedru žanra izvede preobrat in v funkciji te ideje spremeni žanrsko pričakovani potek pripovednega dogajanja. Podobno je v pripovedi *Tri želé*, le da je v njej preoblikovana folklorna snov: 'vzvišene' želje, ki jih predvideva pravljlični žanr, so hote banalizirane, po njihovi izpolnitvi sta lakomna zakonca na istem, kot sta bila prej, pripovedovalcu pa je tako ponujena še možnost za končni nauk: v življenju si velja želeti le razum, srečo in zadovoljnost.

Osebna svoboda je v Prijatelovem pripovedništvu tudi pravica do izbire zakonskega partnerja po nareku srca in ne po nareku grunta. Mladi Števan Kous v pripovedi *Obečano rejč obdržati – poštenjé* (P 1876, št. 5, str. 5–6) sledi temu nareku za ceno izgube nasledstva na kmetiji. To pravico mora priznati tudi Matjaš v pripovedi *Stari zvonar* (P 1876, št. 7, str. 5–7), si zatisniti boleče rane iz preteklosti in hčerki Luciji dovoliti poroko s sinom nekdanjega prijatelja, človeka, ki je v preteklosti imel ljubezensko razmerje z njegovo ženo. Splošno znana etična misel, ki spremlja njegovo odločitev, »ka so stariše pregrehšili, naj se tou v-deci ne pokaštiga,« je vzgojni dodatek v zaključku pripovedi.

Pomenljivo je, da se vse 'ljubezenske zgodbe' v P odvijajo na kmetih. Niso pripovedi iz žanra kmečke povesti, a vsebujejo nekaj njenih elementov. Števan Kous je v pripovedi *Obečano rejč obdržati – poštenjé* po »semantičnem prostoru kmečke povesti«, ki ga sestavljajo »kandidat za predstavnika doma, prostor kmečkega doma, prostor zunaj kmečkega doma« (Hladnik 1919: 58), kot sin t. i. notranji kandidat za bodočega predstavnika doma (Hladnik 1990: 61). Vendar oče kot aktualni reprezentant doma sinu zaradi njegove 'samovoljne' izbire revne neveste to vlogo odreče. Čez čas, ko delaven, sposoben in omikan Števan uspešno ustvari svoj dom, oče potrdi njegovo izbiro neveste, ponovno je lahko kandidat za bodočega predstavnika doma. Ko se ničpridni Ferko Černáv v pripovedi *Mouč lübeznosti* (P 1876, št. 4, str. 5–6) iz ljubezni do sosedove Nežike 'spreobrne' in usvoji lastnosti, ki zagotavljajo ohranitev doma, lahko postane t. i. zunanji kandidat (Hladnik 1990: 61) za bodočega predstavnika doma: »Ferko je jako pošteno življenje pelo i tak Nežin oča nikaj ne prouti meo ženitvi.«

S takšnimi pripovedmi je Agustič med pretežno kmečkim prekmurskim prebivalstvom, ki je bilo še močno vpeto v stare socialne in družinske odnose, v katerih so pri izbiri zakonskega partnerja srce preglasile druge zahteve, razširjal svobodoljubno misel o pravici do izbire po srcu, obenem pa ga pomirjal, da takšna izbira ne ogroža obstoja kmečkega doma, ampak lahko junaka celo spodbudi k ravnanju, ki ga potrdi kot »regeneracijski potencial doma« (Hladnik 1990: 66).

2.2.1.3 Poštenost

Ko Števan Kous v zaključku pripovedi *Obečano rejč obdržati – poštenjé* očetu pojasnjuje, zakaj se je odločil za Maro iz revne družine, poleg ljubezni navaja tudi obljubo, ki ji jo je bil dal pred odhodom k vojakom: da jo bo vzel za ženo. To obljubo je brezpogojno držal, poštenost kot življenjsko vodilo bo prenesel tudi na sina: »I maloga sina [...] na tou bom včio, ka obečano rejč obdržati naj za najvékšega svojega kinča drži.« Ta ideja je tudi določila naslov pripovedi.

Da je poštenost moralno bogastvo in da utegne biti v življenju nagrajena, sporoča pripoved *Poštenost – bogátost* (P 1876, št. 10, str. 4–6): skromna, delavna, poštena služkinja Jutka je na poti, da postane snaha. Ko uspešno prestopi gospodarjevo preizkušnjo poštenosti in mu izroči denar, ki ji ga je bil na skrivaj nastavljal, ovir za poroko ni več, sledi še socialno in poučno poantiran zaključek: »[...] edna sirouta delavna deklina stoukrat več vrejdná kak edna bogata roké na krili držéča gospodičnica.«

2.2.1.4 Pravica

Kršitelje zakonov v fiktivnih svetovih pripovedne proze **P** doseže roka pravice. V pripovedi *Slejdnji strláj* (P, poskusna št., str. 7–8) mladi Jožef Žarjav ne more krotiti svoje lovske strasti in postane divji lovec. Ženine prošnje, naj preneha z divjim lovom, ne zaležejo. A kazen ne pride od lovskega čuvaja, ampak je veliko hujša: Jožef po nesreči ustrelí ženo, ko z dojenčkom sedi ob potoku na robu gozda, v katerem je zasledoval srno. Kaznovanje storilca v tej tragični pripovedi ni motivirano socialno, ni družbena sankcija za stopanje čez rob zakona. Motivirano je 'metafizično', je usodni 'davek' za neukročeno strast, za pretirano vdajanje njeni omami.

Za razliko od te tragične pripovedne slike doleti storilce v realistično zasnovani pripovedi *Tečas se ne slači, dokeč ne nameniš spát idti* (P 1876, št. 12, str. 6-7) človeška kazen. Lakomne in skvarjene zete, ki s pritiski in goljufijo dosežejo, da jim ostareli Janoš Krtar prepusti še zadnji košček zemlje, nakar z njim in ženo grdo ravnajo, stisne za vrat roka pravice in pripoved se zaključi s podukom in pozivom potencialnim dedičem, naj bodo v zadevah dedovanja potrpežljivi: »Eta pelda je vnougim hasnila. Vnoui sinouvje so nej vüпали staríše pretiskávati, naj njim v-žitki vérvstvo prejk dájo. Ka naj se prvlle doj slečéjo, kak bi spat šli. Tak moji dragi, čakajte, naj se sami dolslečéjo.«

Kazen doleti tudi polovičarje in preračunljivce v ljubezni, kot npr. Števana Grbéna v pripovedi *Vkanjeni zaročnik* (P 1876, št. 9, str. 4–6): Števan ni pripravljen sprejeti na dom zaročenkinih staršev ter njene invalidne sorodnice, zaroko razdre in se poroči z dekletom, ki pričakuje bogato dediščino po teti. Vendar iz te dediščine ni nič in Števanu ostane žena, s katero ni zadovoljen.

2.2.1.5 Medsebojno spoštovanje in vernost

Med vrednotami, za katere si velja prizadevati, in priporočenimi človeškimi vrlinami sta v pripovedni prozi **P** še spoštovanje drugega oz. njegovega dela in vernost. Pripovedni zgled za prvo je besedilo *Za moža je plúg, za ženo pa kúhača* (P 1876, št. 8, str. 6–7), v katerem mož sprva omalovažujoče gleda na ženino delo pri hiši. Ko pa na ženin predlog zamenjata delovne vloge, že prvi dan spozna, da ni kos njenim opravilom, in prizna vrednost njenega dela. Pripovedni zgled za drugo je sličica *Kakše je právo blaženstvo hiže* (P 1876, št. 3, str. 6–7). Vernost/bogaboječnost, ki je v **P** po pogostnosti sicer na koncu seznama potrebnih vrtilin, v tej pripovedi v kombinaciji z delavnostjo ter medsebojnim spoštovanjem in ljubeznijo med zakoncema vodi k družinskemu »blaženstvu« (sreči).

Takšna idilična pripovedna slika, v kateri sta pripovednim osebam zagotovljeni sreča in zadovoljstvo, če upoštevajo vrednotni trikotnik delo–

ljubezen–vera, je čez tri desetletja postala zelo cenjen žanr v pripovedni prozi **KSJ** in **ML**, le da je tam na prvem mestu med priporočenimi vrtilinami vera.

2.2.1.6 Blizu črno-belemu

Kdaj pa kdaj tudi karakterizacija pripovednih oseb in pripovedovalčev odnos do njih razkrijeta, na čigavi strani je bil **P**, ko je šlo za družbeno pripadnost. »Gospoud« (predstavnik premožnega plemstva) v pripovedi *Na svéto nouč* je osamljen in zagrenjen črnogledež, siromašni čevljar je s svojimi devetimi otroki vitalen nosilec življenjskega optimizma. V pripovedi *Zviti angliški vkanljivec* (**P** 1876, št. 11, str. 6–7) pripovedovalec ne kaže nobene naklonjenosti do »gospouda«, ki ga »preci dobro oprávljeni človik z-karabinom pod süknjom« – ne kakšen poulični ropar! – primora, da mu za majhen denar proda atribute svoje gosposkosti (lesketajoči se prstan, žvenkljajočo verižico in zlato medaljo na prsih) – ne oropa ga! –, nato pa mu za drag denar proda svojo bižuterijo. Zgovorna družbeno-zgodovinska simbolika je v zaključku pripovedi pospremljena celo z rahlim pripovedovalčevim posmehom »gospoudovi« naivnosti.

2.2.1.7 Iz poučnosti v agitacijo

Dialoško besedilo *Zgovárjanje med notarošom i rihtarom* (**P** 1878, št. 7, str. 26), ki je opremljeno z inicialkama **P. P.**, sicer ni pripovedno besedilo, je pa primer zdrsa iz poučnosti v agitacijo. Pogovor med notarjem in vaškim županom sicer želi delovati poučno, ko notar županu pojasnjuje, da so za izboljšanje strankarskega sistema potrebni razgledani in osveščeni volivci, a bralci so iz notarjeve kritike vladnih strank zlahka prepoznali 'navodilo' za bližajoče se volitve. Forma dramskega prizora je le kamuflaža za posredovanje političnega sporočila. V **ML**, **KSJ** in **N** so to formo razvili v neke vrste propagandni skeč z nizom prizorov, ki lahko vsebuje preobrat, namen besedila pa je isti kot v *Zgovárjanju med notarošom i rihtarom*: politična ali kakšna druga propaganda. Takšno je npr. besedilo z naslovom *Marijin list* (**ML** 1906, št. 2, str. 52–56, 1906, št. 3, str. 90–93): angeli hodijo po vasi in z različnim uspehom zbirajo naročila za Marijin list, ob tem pa še spreobrnejo lahkoživega mladeniča, ki odslej ne bo več hodil na plesne in druge 'škodljive' zabave.

2.2.2 Vprašanje prepovedávke in pripovesti

Dve pripovedni besedili v **P** sta žanrsko označeni kot »pripoved«, vsa ostala kot »prepovedávka«. Ko je Marija Stanonik iskala razliko med obema žanrskima oznakama, je za pripoved upoštevala le najkrajšo pripoved *Pa čijte ešče*

tri želé in zaključila, da so »prepovedávke daljše in kompozicijsko bolj razvite« (Stanonik 2009: 189). Vendar je kot pripoved označeno tudi besedilo *Tri želé*, ki je daljše (990 besed) in tudi kompozicijsko bolj razvito. Na drugi strani pa je npr. pripoved *Mouč lübeznosti*, ki je krajša (780 besed) in tudi kompozicijsko ni nič bolj razvita kot *Tri želé*, označena kot prepovedávka. Dolžina in kompozicijska razvitost pripovedi torej ne moreta biti diferentia specifica med pripovedstjo in prepovedavko v **P**. Pač pa je pri obeh pripovedstih 'avtorstvo' označeno z »G. J. Kmet« in »G. J. kmet« in obe besedili kažeta – kot je že bilo povedano – na povezanost s slovstveno folkloro. Vabljev je sklep, da je z izrazom pripoved označena pripoved, ki se navezuje na slovstveno folkloro, za žanr pripovedne slike pa je Agustič uveljavil nov izraz prepovedávka.¹⁴ Vendar sta z žanrsko oznako prepovedávka opremljeni tudi Andersenova pravljica in na mitološko izročilo navezujoča se pripoved *Vila roužice*. Skratka, žanrski oznaki pripoved in prepovedávka v **P** nimata trdnega pomenska jedra in verjetno je prekmurski dopisnik časopisa »G. J. K(k)met« svoji pripovedni besedili *Tri želé* in *Pa čijte ešče tri želé* že sam opremil z izrazom pripoved, ki je bil v prekmurščini kot zvrstna oznaka poznan od Jožefa Košiča naprej (Novak 2006: 575). Ohlapnost v žanrskem označevanju pripovednih besedil je spremljala prekmursko pripovedništvo tudi še kasneje. Vendar to ni kaka prekmurska posebnost, podobno je bilo tudi v slovenski pripovedniški praksi in teoriji, še posebej prav pri žanrski oznaki (pri)poved (Kocijan 1983: 12).

3 MARIJIN LIST, KALENDAR SRCA JEZUŠOVOGA, NOVINE

Okrog **KSJ**, **ML** in **N** se je izoblikoval krog bolj ali manj stalnih sodelavcev, ki so poleg izrazito nabožnih besedil (ta so prevladovala v **KSJ** in **ML**), publicističnih žanrov (v **N**) ter redkejših zgodovinopisnih, domoznanskih in potopisnih besedil objavljali še polliterarne zapise, npr. življenjepise svetnikov in svetnic, legende, literarizirane svtopisemske zgodbe, prozne magnifikate privzdignjenega sloga, z zgodbami podkrepljene pridige in na praznike cerkvenega leta vezana razmišljanja. Nekaj od teh avtorjev je pisalo tudi poezijo in pripovedno prozo, ki predstavlja literarni del vseh treh periodičnih tiskov, njuni avtorji pa 'literarno skupino' katoliškega versko-kulturnega kroga, ki se je ob publikacijah izoblikoval.

¹⁴ V napovedi vsebine 2. letnika časopisa je Agustič uporabil izraz pripovedávka (»Pripovedávke i veršuši vsakom broji bodo«, P 1876, št. 1, str. 2). Morda zato, ker se je v poznejšem prekmurskem pripovedništvu uveljavila ta žanrska oznaka, Vilko Novak prepovedávke ni sprejel v Slovar stare knjižne prekmurščine. Vsekakor pa je v ponazoritvenem gradivu h geslu »Pripovedávka« (Novak 2006: 575) napačen prvi primer iz Agustičevega **P**.

3.1 Poezija

Približno 80 % pesemskega gradiva je – gledano skupno – nabožnih pesmi, več seveda v **ML** in **KSJ**, ki sta bila verski periodični publikaciji, in manj v **N**. Posvetno pesemsko gradivo pa so tvorile – po vrstnem redu pogostnosti – priložnostne, vojne, domovinske, osebnoizpovedne in življenjsko refleksivne pesmi. To pesništvo je v temeljnih obrisih že bilo literarnozgodovinsko predstavljeno (Just 2000), zato na tem mestu podajam kratek povzetek že znanega.

3.1.1 *Nabožne pesmi*

Med nabožnimi pesmimi prevladujejo tiste, ki črpajo iz tradicije krščanskega religioznega pesništva. Čeprav so te pesmi izdelki individualnih avtorjev – najpogostejši so bili Ivan Baša, Jožef Klekl st., Jožef Klekl ml., Franc Rogač, Jožef Radoha, Jožef Sakovič in Ivan Slepčec – obnavljajo in variirajo že znane izpovedne vzorce. Manj žanrsko vezane in klišeizirane so religiozne refleksije. Pogosto jim je podlaga pesniško pozorneje obdelan drobec iz narave, na katerega izpovedovalec naveže refleksijo o bivanjskih in moralnih vprašanjih, pri čemer odgovor na zastavljena vprašanja najde v Bogu.

3.1.2 *Priložnostne pesmi*

S priložnostnimi pesmimi so v **KSJ**, **ML** in **N** dodajali pesniški okras pomembnejšim cerkvenim dogodkom in osebnostim, z njimi so pospremili npr. obletnice svojih sodelavcev ter tudi samih publikacij, kdaj pa kdaj zapeli tudi narodno prebudni slavospev, kot npr. Jožef Klekl st. v **KSJ** za leto 1913 v odi maternemu jeziku *Naš materni jezik* (KSJ 1913, str. 67). A bolj kot slavilna je bila v tem obdobju priložnostna poezija elegična, večkrat so se njeni avtorji poslavljali kot nazdravljali, najpogosteje prav od sodelavcev **KSJ**, **ML** in **N** (npr. Štefana Kūharja leta 1915 in Jožefa Baše Miroslava leta 1916) ali drugih vidnejših osebnosti katoliškega Prekmurja. Med prekmurskimi priložnostnimi pesmimi je zdaleč najbolj znana narodnostna budnica Jožefa Klekla st. *Kaj je Mūra zašepetala* (N, 17. januar 1919), v kateri je avtor v prelomnem zgodovinskem času zarisovanja novih mej v Evropi jasno spregovoril o bratstvu in povezanosti prebivalcev levega in desnega brega Mure.

3.1.3 *Vojne pesmi*

Prva svetovna vojna je v **KSJ**, **ML** in **N** vzbudila tudi številne pesniške odzive. Mnogo vojnih pesmi so zapisali neposredni udeleženci vojnih dogodkov,

včasih podpisani, včasih tudi anonimni. Tudi tisti, ki niso bili neposredno udeleženi v vojnem dogajanju, so upesnili vojni čas. Med njimi je bilo nekaj stalnejših ustvarjalcev, npr. Jožef Baša Miroslav, Jožef Klekl st., Avgust Pavel, Jožef Radoha. Ti so se v pesmih vživljali v položaj neposredno udeleženi v vojnih dogodkih ali njihovih svojcev, izpovedovali osebno prizadetost ob posledicah vojne, kdaj pa kdaj zapisali tudi bodrilo vojakom, še pogosteje pa tožbo ob vojnih izgubah in poklon spominu padlih vojakov.

3.1.4 *Domovinske pesmi*

Prekmurska domovinska pesem je bila v tem obdobju predvsem izpoved domoljubnih in rodoljubnih čustev. Središče domoljubnih pesmi je dom (domačija), odmaknjen od pretresov sveta, spremljata ga dva stalna atributa, idilična narava in Bog: »Pod gorami v globokoj dolini / tam stoji moj dragomili dom. / Sam Bog čuva njega vsakoj sili; / tam v dolini ga ne najde grom.« (Avgust Pavel, *Slovo*, KSJ 1907, str. 98). Izpovedovalec navezanosti na takšen dom/domačijo je zdomski lirski subjekt, ki hrepeni po domu (in rodni pokrajini), saj mu šele ta lahko povrne emocionalno-eksistencialno stabilnost. Središče rodoljubnih pesmi je rod kot prekmurska skupnost, v pesmih so najpogosteje izpostavljeni njeni pokrajinski in kulturno-folklorni atributi (pokrajinska idiličnost, prekmurski jezik, ljudska pesem in ples) ter socialno-psihološke poteze prekmurskega človeka (siromaštvo, marljivost, ponižnost, blagost, globoka vernost, zvestoba). Največ domoljubnih in rodoljubnih pesmi je zapisal Jožef Baša Miroslav, domoljubne so se mu kajkrat prelile v izpoved domotožja.

3.1.5 *Življenjsko refleksivne pesmi*

Življenjsko refleksivnih pesmi je malo, njihova najpogostejša tema je soočenje z minljivostjo življenja, ki izzove dve vrsti meditacije: osmislitev smrti kot prehoda v onstransko bivanje in 'tolažbo' z mislijo, da se smrti nihče ne izmakne in da ta izravnava družbene razlike: »Bogátec tü, sirmák ednáki je, / da že nad njim rastéjo lilie. / Do groba je razloček le med njim: / tü vsáki je nemile smrti sin.« (Avgust Pavel, *Na našem pokopališči*, ML 1907, št. 9, str. 273–274).

3.1.6 *Jožef Baša Miroslav*

Prekmursko poezijo tega obdobja je z osebnoizpovednimi pesmimi zaokrožil in nadgradil Jožef Baša Miroslav, ki se je deklarativno imenoval pesnika (»pesmar vesel'ga srca«) in so ga v tej vlogi potrdili tako posredniki kot

sprejemniki.¹⁵ Bil je »izpovedovalec bolečih in otožnih osebnih občutij« (Čeh 2005: 254), v pesmih je izražal nelagodje ob življenju v tujem okolju ter hrepenenje po domu, izpovedoval vero v orfejično moč poezije, bivanjski nemir, žalost in čustveno trpljenje. Sicer pa so temeljni literarnozgodovinski opisi njegove poezije podani (Čeh 2005, Just 2006), leta 1936 je pri celjski Mohorjevi družbi pod naslovom *Prekmurske pesmi* izšel izbor njegovih pesmi, ki ga je pripravil Vilko Novak, in leta 2014 je Kulturno-umetniško društvo Beltinci izdalo knjigo *Pesmar veselga srca. Jožef Baša–Miroslav – življenje in delo*, v kateri so zbrana njegova rokopisna in objavljena dela.

3.1.7 Silabotnonični verz

V pesništvu **KSJ**, **ML** in **N** se je nadaljeval proces silabotonizacije prekmurskega zlogovnega verza, ki se je začel v Prijatelju,¹⁶ in Jožef Baša Miroslav je tisti, ki je principe silabotonizma popolnoma usvojil in svojo izpoved prelil v melodične verze trohejskega, jamskega in amfibraškega ritma.

3.2 Pripovedna proza

Ko sta začela izhajati **KSJ** in **ML**, so njuni snovalci skupaj z okrog 2.800 drugimi prekmurskimi Slovenci že nekaj časa poznali knjige Mohorjeve družbe,¹⁷ s katerimi so želeli njihovi izdajatelji v Celovcu 'preprosto slovensko ljudstvo' vzgajati versko (s krištofšmidovskimi pripovedmi), domovinsko (s pustolovsko zgodovinskimi povestmi) in gospodarsko (s kmečkimi povestmi). Franc Ivanocy, duhovni oče obeh periodičnih tiskov, ni bil naklonjen temu, da bi ustvarjalci **KSJ** in **ML** prevajali knjige Mohorjeve družbe, ampak se je zavzemal za to, da bi ustvarjali izvirna dela v prekmurščini (Smej 1975: 73). Mogoče

¹⁵ V nekrologih in kasnejših spominskih zapisih pisci ob drugih Miroslavovih vrlinah praviloma opozarjajo tudi na njegovo vlogo pesnika. Jožef Radoha je v pesmi *Prijateli Miroslavi* (N, 27. januar 1918) mdr. zapisal: »Že leto dni brezmejna večnost / je v morje svoje potopila, / že leto dni, kak tebe, pesnik, / je smrtna kosa pokosila.«

¹⁶ Ta proces izpričujejo tudi pesmi Jožefa Borovnjaka v njegovi rokopisni pesmarici, ki jo hrani Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota v rokopisni zbirki pod signaturo Ro 3, kjer je katalogizirana kot Borovnjakova pesmarica. Borovnjak je v 60. in 70. letih 19. stoletja postopoma usvajal principe zlogovnonaglasnega verza in jih prenesel v svojo zasebno pesniško prakso (Just 2008: 117).

¹⁷ V letih 1870–1880 so župnišča 22 duhovnikov in domovanja 15 učiteljev (Šiftar 1970: 278) postala prve distribucijske enote za širjenje mohorjevč v Prekmurju, v naslednjih desetletjih pa je število naročnikov knjig Mohorjeve družbe hitro naraščalo in se je v dekanijah Lendava, Murska Sobota in Monošter gibalo takole (Škafar 1970: 557): 2.471 naročnikov v letih 1891–1900, 2.823 v letih 1901–1910 in 1.469 v letih 1911–1918.

so se mu zdele slovenske zgodovinske povesti preveč pustolovske in kmečke povesti preveč neposredne v besednem slikanju stvarnih in tudi konfliktnih odnosov na vasi, morda je prekmurske razmere dojemal kot bistveno drugačne od tistih v ostalih slovenskih pokrajinah pa je zato – kot zgled, kakšna naj bi bila pripovedna proza ‘njegovih’ periodičnih publikacij – ponudil pripoved *Brezov Ivan* (KSJ 1906, str. 52–67).

3.2.1 Zgled za literarni program

Na začetku pripovedi Ivanocy ugotavlja, da bi lahko prekmurski ljudje svoje socialne stiske prebrodili in izboljšali svoj gmotni položaj s premišljenim gospodarjenjem, z zmernostjo in varčnostjo. Kot zgled takega ravnanja predstavi Brezovega Ivana, ki živi v blagostanju ter idilični družinski skupnosti. Vendar se hitro izkaže, da vse to ni toliko rezultat njegove delavnosti, premišljenosti in varčnosti, ampak predvsem izpolnjevanja verskih dolžnosti, tako da poučno začeta pripoved preide v verskovzgojno, vsebujočo napotke za uspešno življenje, ki jih posredujejo pripovedne osebe ali pripovedovalec sam. Kažipot do sreče so bogaboječnost in življenje v veri, ogibanje gostilnam in alkoholu ter izpolnjevanje verskih dolžnosti. Pripovedne osebe, ki se ne ravnaajo po teh napotkih, bodisi socialno propadejo (npr. Ivanov sosed ali pa Ivanov zet na Ravenskem) bodisi so drugače kaznovane.

3.2.2 Literarni program

Poti, po katerih vodi Ivanocy svoje pripovedne osebe, so takšne, kot jih je trasiral odbor Mohorjeve družbe leta 1860 v zbirki Slovenske večernice: »Pripovedovale bodo vesele in žalostne dogodbe iz življenja človeškega, kako Bog vse dobro plačuje, vse hudo pa kaznuje [...] Kazale bodo Slovencem pot, po kateri naj hodijo, da bodo srečni časno in večno, in kako naj obračajo božje darí, da bodo po njegovi sveti volji vedno napredovali v svojem gospodarstvu in v drugih potrebnih vednostih«. Literarni program **KSJ** in **ML** je torej – z ne preveliko posplošitvijo – redukcija programa Mohorjeve družbe na večerniško pripoved. Praktična izvedba tega programa kaže, da se je osredotočal na preprostega, literarno manj zahtevnega prekmurskega bralca, da mu je stvarnost predstavljal s krščanskega svetovnonazorskega stališča in mu kot posnemovalni zgled dal podobo človeka, ki sicer skromno, a zadovoljno živi na rodni grudi in v soju Božje milosti premaguje življenjske preizkušnje. Tudi ko so avtorji dodali še kakšno drugačno pripoved, predvsem v **N**, je bilo njihovo sporočilo zanesljivo utirjeno v orbito tega utilitarističnega programa.

3.2.3 Uresničitve literarnega programa

Ivanocyjevi nasledniki – stalnejši pripovedniki so bili Jožef Baša Miroslav, Franc Ivanocy, Jožef Klekl ml., Štefan Kühar, Mirko Lenaršič in Janoš Slepec – so ta program uresničevali deloma s pomočjo prevedenih/prirejenih madžarskih, nemških in še zlasti slovenskih pripovedi,¹⁸ deloma sami z izvirnimi verskovzgojnimi in poučnimi pripovedmi, ki so jim dodali še nekaj drugih pripovednih žanrov. Njihova izvirna besedila so kratke pripovedi, pripovedne slike, po dolžini podobne tistim, ki jih je objavljala Agustič v **P**, le da v povprečju nekoliko daljše. V najkrajših je pripovedno dogajanje lahko skraćeno na prizor, ki niti ni kak pomembnejši dogodek v življenju pripovedne osebe, ampak le droben pripetljaj, ki ga avtor uporabi za izrazitev ideje; v daljših je pripovedno dogajanje bolj členjeno in obsega več dogodkov. Pripovedni prostor je najpogosteje prekmurska vas prvih dveh desetletij 20. stoletja, izjemoma avtorji pripovedno dogajanje umestijo v drug prostor in pretekli čas. Najpogosteje je posplošeno imenovana »naša ves, naša vesnica«, kdaj pa kdaj dobi pejorativno ime, pri Jožefu Kleklu ml. npr. Peska ves, pri Janošu Slepцу Golobjek.

3.2.3.1 Verskovzgojno sporočilo v verskovzgojni pripovedi in zunaj nje

Verske, moralne in socialne ideje svojega versko-kulturnega kroga so avtorji izražali zlasti v verskovzgojnih pripovedih in z njimi uresničevali jedro literarnega programa **KSJ** in **ML**, kot ga je nakazal Ivanocy. Ko ni bilo časa za pripravo daljše verskovzgojne pripovedi, so uporabili že znani žanr ali snov in vanju vnesli verskovzgojno sporočilo. Postopek je znan že iz Agustičevega **P**.

Za postopek preoblikovanja folklorne snovi je značilen primer pripoved Jožefa Klekla ml. *Tri žele* (KSJ 1910, str. 82–83). Klekl je pripovedko o Zlatorogu preoblikoval tako, da je spremenil zgodbo in v zaključku dodal verskovzgojno poanto: mladi lovec zlatorogu prizanese, za nagrado mu vila obljubi izpolniti tri želje; a on se ponujenemu odpove, odkloni tudi čudežno mazilo, ker »vsaki beteg je poslanik, šteroga Bog k nam pošlje z glasom, da pride že Kristuš, pride na sod.« Isti postopek idejno motiviranega preoblikovanja folklorne snovi je

¹⁸ Navedbe virov tipa »P. Thomse. d. S. M. dol. Libr. 2. cop. 26.« (ML 1906, št. 11, str. 339), »po J. Brinar-i« (KSJ 1907, str. 106), »Alkotmany 1907. máj. 23.« (KSJ 1908, str. 80), »Šteo sam vu ednom časniki – Alkotmany – 1907. jun. 22. (KSJ 1908, str. 80), »Po nemškóm kj.« (KSJ 1913, str. 55), »Bon. Blatt, N. 5. 1910, Mária kert. 1913.« (ML 1913, št. 3, str. 80) pod naslovi ali na koncu pripovednih besedil so dovolj zgovorne. Med slovensko periodiko, iz katere so črpali, so bili poleg koledarjev Mohorjeve družbe še Slovenski prijatelj, Domoljub, Rodoljub, Cvetje z vrtov svetega Frančiška, Vrtec, Duhovni pastir idr.

bil – kot je že bilo navedeno – uporabljen v **P** v pripovedi G. J. Kmeta *Tri želé*, le ideja je različna: pri Kleklu zadostnost človekove vdanosti v Božjo voljo, pri G. J. Kmetu človekova potreba po razumnosti, sreči in zadovoljstvu.

Zanimiv primer transformacije žanra je pripoved Jožefa Klekla ml. *Reditel kalendariuma pa vrág* (KSJ 1907, str. 75). Kratko pripoved je opremil s pripisom »Frlica, nego dosta pravice«. Frlica je v prekmurski pripovedni tradiciji žanrska oznaka za šaljivo zgodbo (Novak 2006: 88), a Kleklova pripoved je fiktivni dialog med prvoosebni pripovedovalcem duhovnikom in hudičem, v katerem duhovnik odobri hudiču delo ob nedeljah in praznikih, prepričan, da ob teh dneh ne bo imel uspeha. A izkaže se, da »več dela je prej meo edno nedelo, liki na vse ove šest dni. Dobro je bilo senje. Za malo mašinskoga vina, za edno-dve vöri plesa si je jezero pa jezero nedužnih düšic spravo.« Klekl je šaljivko transformiral v versko vzgojno sličico, v kateri je namignil na zabave in plese kot nevarnost za greh.

3.2.3.2 Poučne pripovedi

V poučnih pripovedih so avtorji delili življenjske nauke in – to še zlasti – opozarjali na praznost praznoverja ter škodljivost prekomernega uživanja alkohola. Zlasti Štefan Kühar je znal tudi s humorjem obarvati svoje pripovedi, v katerih je kazal na nesmiselnost (npr. pripoved *Na kresno noč*, N 1914, 21. junij, 5. julij 1914, str. 2) ali škodljivost praznoverja (npr. pripoved *Rasi nje-mi brada*, N 1914, 18., 25. oktober, str. 2). Alkoholizem je bil pojav, ki v teh pripovedih ni mogel računati na humorno zavrnitev, ampak le na najostrejšo obsodbo. Mirko Lenaršič (npr. *Smrt naroda*, N 1914, 15. februar, str. 2–3; *Po žganico*, N 1918, 24. februar, str. 2) in Jožef Klekl ml. (npr. *Malo dete mir prineslo*, KSJ 1913, str. 65–66) sta slikala razdiralne posledice alkoholizma za posameznika in skupnost, Franc Ivanocy in Janoš Slepce pa sta alkoholike dala na seznam tistih, ki se jim mora skupnost odreči. Skladno s tem je gostilna – poleg mesta – najmanj cenjeni topos teh pripovedi.

3.2.3.3 Vojna pripoved

Tako kot v poeziji je tudi v pripovedništvu prva svetovna vojna pustila opazen pečat. Največ vojnih pripovedi sta zapisala Jožef Baša Miroslav in Mirko Lenaršič. Razen Miroslavove nekoliko daljše pripovedi *Lübečiva se neprijátla* (N 1915, 25. december, str. 4–5) so vse zelo kratke pripovedne sličice. V njih Miroslav sprva še izraža bodrilo v slogu »Zdaj pa že teče krv. Slávne naše vojske so se že tá postavile pred neprijátla [...] Krvavi je té boj, da pa sláven.« (*Ranjeni pa boj*, N 1914, 6. september, str. 2), pozneje pa ga preglasijo Lenaršičeve prav tako kratke pripovedne sličice z otrplimi obrazi mater, ki

dobivajo obvestila o padlih sinovih (*Kukurco trgajo*, N, 16. september, str. 2), s podobami praznih hiš, ki so jih po odhodu gospodarjev v vojno zapustile osirotele družine (*Prazne hiže*, N 1918, 14. april, str. 14–15), in podobe otrok, ki lahko le še molijo za padlega očeta (*Deca očo išče*, N 1918, 10. marec, str. 10–11, 17. marec, str. 3–4).

3.2.3.4 Duhovniška pripoved

Duhovnik je v pripovedni prozi **KSJ**, **ML** in **N** opazen pripovedni lik. Deluje pomirjujoče, uravnoveša nasprotja, pripovedne osebe hodijo k njemu po navsote in ko se po njih ravnaajo, uspeh ne izostane (npr. Jožef Klekl ml. *Malo dete mir prineslo*, KSJ 1913, str. 65–66; *Od Agneške*, KSJ 1912, str. 81). Lahko je tudi bojevnik odrešenik, ki skupnost popelje iz moralnega in socialnega razsula (npr. Janoš Slepce, *Vesnički kepi*, ML 1906, št. 1, str. 18–25, ML 1906, št. 3, str. 74, ML 1906, št. 4, str. 101–107, ML 1906, št. 6, str. 182–189, ML 1906, št. 10, str. 309–315). V duhovniških pripovedih pa je duhovnik glavna pripovedna oseba, pripovedno dogajanje je osredotočeno na pomembnejši dogodek v njegovem življenju in na njegovo doživljanje tega dogodka (npr. *Novomešnik*, N 1917, 3. junij, str. 2–3) ali pa na njegove interakcije z okoljem (*To čüdo*, *Novine* 1919, 20., 27. julij).

3.2.3.5 Folklorno-idilična pripoved

S folklornimi pripovedmi so avtorji v kolektivnem spominu ohranili nekaj starih ljudskih običajev in opravil, v kratkih idiličnih črticah pa sproščali svojo željo po besednem upodabljanju vaških tihožitij.

3.2.4 Odnos do novega in drugega/tujega

Zlasti v verskovzgojne in poučne pripovedi so avtorji vnašali verske, moralne in socialne ideje, ki so jih **KSJ**, **ML** in **N** širili tudi sicer. Pri tem so ubrali dve poti: afirmacijo 'svojega' in negacijo 'drugega'. V prvi skupini so tista besedila, ki ponujajo pripovedne zglede za življenje po krščanskih moralnih in socialnih načelih, v drugi tista, v katerih je vzpostavljen odklonilen odnos do drugačnih življenjskih praks. Ta druga skupina besedil je primer idejnega/ideološkega funkcionaliziranja pripovedi, ki se dogodi ob soočenju z novim in drugim/tujim. Do takšnih soočenj pride v novih zgodovinskih okoliščinah, ko skuša skupnost na novo opredeliti svoj položaj in socialno identiteto, ki se kaže v odnosu do drugega/tujega. Analiza ravnanja pripovednih junakov v slovenski zgodovinski pripovedi (Hladnik 2008) je pokazala, da je sloven-

ska pripovedna proza razvila naslednje modele srečevanja s tujim: a) izbris, odstranitev, premaganje tujega, ker je sovražno in nevarno; b) iluzionistična predstava, da tujega ni; c) adaptacija tujega, njegov prevzem in prilagoditev; č) podreditev tujem; d) asimilacija tujega.

Tisto drugo in drugačno, s čimer se je morala prekmurska katoliška skupnost – natančneje, njene duhovniške elite – soočiti proti koncu 19. in na začetku 20. stoletja, je bil prodor liberalizma in spremljajočih ga novih družbenih praks. V zadnji tretjini 20. stoletja se je namreč dotlej pretežno agrarna Madžarska hitro industrializirala in ta proces se je iz osrednjih delov države širil proti obrobim pokrajinam; območje med Rabo in Muro ni bilo izjema. S pohodom industrializacije in kapitala so se uveljavljali novi gospodarski modeli, novi družbeni odnosi in tudi nove oblike družabnega življenja. Izdajatelji in sodelavci **KSJ**, **ML** in **N** so v njih videli grožnjo za socialno, moralno in versko stabilnost 'njihove' prekmurske vasi in to so bolj ali manj očitno ubesedili tudi v kakšni pripovedi. Glavna pripovedna strategija pri tem je bila zavračanje, ki je vodilo od posmeha preko žuganja in ožigosanja do eliminacije; redkejša je bila adaptacija.

Predmet posmeha so bili npr. »fiškališi« (odvetniki), predmet žuganja t. i. bali (gostilniške plesne zabave) in tisti, ki so si delo iskali v mestih. Mesto je predstavljano kot nevaren topos, ker se tam odhajajoči navzemajo 'čudnih' in za pripovedovalca nesprejemljivih navad. Ko se vračajo domov, so predstavljeni kot odtujenci in lahkoživi domišljavci, včasih kot spokorjenci, ki priznajo svojo 'zmoto'.

Najostrejši boj pa so **KSJ**, **ML** in **N** bili z alkoholizmom. Temu družbenemu problemu so namenjali veliko prostora in o njem pisali tudi v poljudnih ter vzgojnih člankih. V pripovedni prozi je pijanec seveda negativen lik, njegovo početje je razdiralno, zato je predmet ožigosanja in na poti k eliminaciji. Jožef Klekl ml. mu odvzame osebno ime, je le še »naš človek«, »naš pijanec« (npr. *Malo dete mir prineslo*, KSJ 1913, str. 65–66), Franc Ivanocy mu odreče še božjo naravo: »Srce se ti naj na smilenost gene nad vsakim božim stvorenjem, pijanca ne pomiluj nikdar, ar je pijanec ne bože stvorjenje.« (*Brezov Ivan*, KSJ 1906, str. 66)

Tudi gospodarske novosti, kot npr. ponudba finančnih storitev v hranilnicah, ki so nudile kredite, in trgovin, ki so ponujale blago na kredo, so bile predmet žuganja, ker da vodijo v potrošništvo in prekomerno zadolževanje. Pogosto so te dejavnosti prikazane kot dobičkarske in prevarantske (npr. Jožef Klekl ml., *Znoriti se date*, KSJ 1907, str. 104), njihove nosilce zna doleteti tudi onemogočenje. Vzorčni primer te pripovedne strategije – in črno-belega upodabljanja stvarnosti – je pripoved Janoša Slepca *Vesnički kepi* (ML 1906, št. 1, str. 18–25, št. 3, str. 74, št. 4, str. 101–107, št. 6, str. 182–189, št. 10, str. 309–315). Za fizično, moralno in socialno razsulo vasi Golobnjek

je po pripovedovalčevem mnenju kriv Žid Mojzes Schäfer s svojo gostilno in trgovino. Novi župnik Tomás Krepek se odloči to 'zlo' izkoreniniti in vas ponovno evangelizirati. To mu uspe, cerkev se polni in gostilna prazni, Schäfer je prisiljen opustiti gostinsko dejavnost. Ko se osredotoči na trgovino, župnik z vaščani ustanovi družbeno trgovino (pripovedna strategija adaptacije), Židu ne preostane drugega, kot da odide iz vasi (pripovedna strategija eliminacije).

3.2.5 »Mi mo tak govorili, kak ti, mati«

Kazalec v pripovedni prozi **KSJ**, **ML** in **N** ni bil samo žugajoč, znal je tudi pokazati pot. V zgodovinsko prelomnih mesecih po 1. svetovni vojni je marsikatera pripoved vsebovala narodnostni kažipot, kakor npr. pomenljiva črtica Mirka Lenaršiča *Slaviček spevati vči* (N 1919, 5. januar, str. 2–3). Slavec bi rad, da bi vse ptice pele po njegovo, a se mu vse po vrsti uprejo. Bralci simbolike niso mogli spregledati, saj je Lenaršič v zaključku dodal: »Tak se je zgodilo, ka vsaka ftica svojo materski jezik že od začetka mao stálno drži.«

4 SKLEP

Kratke pripovedi v časopisu Prijatelj predstavljajo začetke prekmurskega pripovedništva, ki se je čez tri desetletja nadaljevalo v Kalendarju srca Jezušovoga, mesečniku Marijin list in tedniku Novine v podobnem obsegu posamičnih pripovedi, s podoben pripovedno strukturo in podobnimi narativnimi strategijami. Te pripovedi literarno-estetsko niso zahtevne in niso oblikovane po umetniških načelih, precejkrat so bile funkcionalizirane za izražanje stališč in idej izdajateljev. Ljudske pesmi v Prijatelju so hvaležno gradivo za folkloristiko, ostale pa za verzologijo, saj odražajo začetek procesa tonizacije starega zlogovnega verza, ki je v poeziji Kalendarja srca Jezošovoga, Marijinega lista in Novin prešel v silobotonizacijo in se zaključil s sprejemom zlogovnonaglasnega verza. Domovinske, življenjsko izpovedne in osebnoizpovedne pesmi predstavljajo literarno-estetski vrh pesništva v Kalendarju srca Jezošovoga, Marijinem listu in Novinah ter nasploh prekmurske predpridružitvene poezije. Ta vrh pooseblja Jožef Baša Miroslav, ki se je tudi deklariral za pesnika in so mu to vlogo priznavali sodobniki ter z izborom njegovih pesmi potrdili nasledniki.

LITERATURA

- Štefan BARBARIČ, 1985: Slovenskomadžarski publicist Imre Agustič. *Časopis za zgodovino in narodopisje* 56/2, 212–221.
- Jožica ČEH, 2005: Pesništvo Jožef Baše Miroslava. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Zbornik mednarodnega znanstvenega srečanja. Ur. Jože Vugrinec. Murska Sobota: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci. 250–254.
- Marijan DOVIČ, 2004: *Sistemske in empirične obravnave literature*. Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU (Studia literaria).
- Miran HLADNIK, 1990: *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Miran HLADNIK, 2008: Strategije socialnega obnašanja v slovenskem zgodovinskem pripovedništvu. Spletni vir http://lit.ijs.si/sozialge_sl.html.
- Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovenski jezik in književnost, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru (Zora 90).
- Franci JUST, 2000: *Med verzuško in pesmijo: poezija Prekmurja v prvi polovici 20. stoletja*. Murska Sobota: Franc-Franc (Zbirka Podobe Panonije).
- Franci JUST, 2006: Jožef Baša Miroslav. *Panonski književni portreti 1. Prekmurje in Porabje A-I*. Murska Sobota: Franc-Franc. 74–80.
- Franci JUST, 2008: Borovnjakova pesmarica. *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*. Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru. 103–118 (Zora 55).
- Franci JUST, 2010: Izdelano v laboratoriju Ferija Lainščka po postopku duhovno-pesniške arheologije – Lainščkov narečni opus. *Po ravnici navzgor*. Ur. Franci Just. Murska Sobota: Franc-Franc.
- István NEMESKÜRTY, László OROSZ, Béla G. NÉMETH, Attila TAMÁS, 1977: *Handbuch der ungarischen Literatur*. Budimpešta: Corvina Verlag.
- Gregor KOCIJAN, 1983: *Kratka pripovedna proza od Trdine do Kersnika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Vilko NOVAK, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.
- Vilko NOVAK, 2006: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.
- Jožef SMEJ, 1975: *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga*. Maribor: Škofijski ordinariat v Mariboru.
- Urška PERENIČ, 2010: *Empirično-sistemske raziskovanje literature*. Ljubljana: Zveza slavističnih društev Slavistično društvo Slovenije (Slavistična knjižnica 16).
- Marija STANONIK, 2009: Zarodki besedne umetnosti v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj (1875–1878). *Slovenski mikrokozmosi. Medetnični in medkulturni odnosi*. Zbornik Slavističnega društva Slovenije. Ur. Irena Novak Popov. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 179–190.

Vanek ŠIFTAR, 1970: Madžarizacija in prekmurski tisk v začetku XX. stoletja. *Dialogi VI*, 205–212, 277–290.

Ivan ŠKAFAR, 1970: Slovenska narodna zavest dr. Franca Ivanocyja in narodnostni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju. *Dialogi VI*, 463–479, 554–573.

Natalija ULČNIK, 2009: *Začetki prekmurskega časopisja*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovenski jezik in književnost, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru (Zora 67).

“PRIPOVEDÁVKE I VERŠUŠI VSAKOM BROJI BODO”. POETRY AND NARRATIVE PROSE IN THE PREKMURJE PERIODICALS UNTIL 1919

The first Prekmurje newspaper *Prijatelj*, which was published between 1875 and 1879, and the periodicals of the catholic religious and cultural circle like the calendar *Kalendar srca Jezušovoga*, the monthly *Marijin list* and the weekly *Novine* were an important turning point of the Prekmurje literary system. The above mentioned were namely the first media that prepared the literary text – which were in the Prekmurje dialect written poetry and narrative prose – for publishing and which distributed them to their subscribers. The genre choice and the contents of published literary texts were influenced by the idea/ideological concepts and by the literary and aesthetic directions of the editorial offices, by the definition of readers' reception abilities and also by the skills of literary “producers”. The subscribers were mostly simple and less educated readers; the literary “producers” were authors to whom the literary creativity was not the primary occupation, and who – except Jožef Baša Miroslav – did not declare themselves as poets/writers. In *Prijatelj*, whose primary cause was to build up sophistication and finesse of the “domorodcev med Mürov i Rabov” (“natives between Mura and Raba”) and at the same time to “prevedriti” (cheer) them up, the social and the occasional poetry as well as narrative simple short stories that realise the utilitarian literary and aesthetic direction of the newspapers towards the useful and the entertaining.

The Christian beliefs were presented in the *Kalendar srca Jezušovoga*, *Marijin list* and *Novine* through the prevailing religious and occasional poetry and religious education narratives (these were regarding the length and the narrative simplicity similar to those in *Prijatelj*). The poetry in these three periodicals presents also some more personal voices, mostly patriotic, lyrical, and philosophic and reflexive poems. Under the influence of the Slovene poetry, which they read, the poets of these periodicals have also finished the process of transition of the Prekmurje poetry from the old syllable verse to finely tuned verse. The greatest achievement of the then Prekmurje poetry are poems written by Jožef Baša Miroslav. In the narrative prose some other narrative genres were also added to the religious and educational narratives and in this way the literary programme of these publications was widened. This was in fact a reduction of the Mohorjeva družba literary programme to the “večerniški” narrative type.

The narrative prose was in all four periodicals significantly determined by the idea/ideological concepts of the editorial offices, for they explicitly or implicitly introduced ideas that they used to assert and propagandise among their readers anyway. One can speak of an idea/ideological functionalisation of a narrative, which can be seen in a stressed instructiveness, genre transformations, changes in the folklore themes and partially in black-and-white presentation of the reality.

**„PRIPOVEDÁVKE I VERŠUŠI VSAKOM BROJI BODO“.
DIE POESIE UND DIE ERZÄHLPROSA IN DER PREKMURJE/
ÜBERMUR PERIODIKA BIS 1919**

Zusammenfassung

Die erste Prekmurje/Übermur Zeitung *Prijatelj*, die zwischen 1875 und 1879 erschienen ist, und die Periodika des katholischen Religion- und Kulturzirkels des Kalenders *Kalendar srca Jezušovoga*, das Monatsmagazin *Marijin list* und die Wochenzeitung *Novine* waren ein wichtiger Wendepunkt des Prekmurje/Übermur Literatursystems. Die Literatur bekam zum ersten Mal ein Medium, das die literarischen Texte – das war in dem Prekmurje/Übermur Dialekt geschriebene Poesie und Erzählprosa – für die Veröffentlichung vorbereitete und sie dann durch ihre Distributionskanäle und die Abonnenten weiterleitete. Die Genreauswahl und der Inhalt der veröffentlichten literarischen Texte hingen von der Ideen-/Ideologieorientierung und der literarisch-ästhetischen Anschauungen der Redaktionen, sowie von deren Einschätzung der Leseperzeption ihrer Leser und auch von dem Geschick der „Literaturschöpfer“ ab. Die Abonnenten waren meistens einfache und wenig gebildete Leser und die „Literaturschöpfer“ waren Autoren, für die das literarische Schaffen keine primäre Aktivität war und die – mit der Ausnahme von Jožef Baša Miroslav – sich nicht als Dichter/Schriftsteller deklarierten. Deswegen prädominiert in *Prijatelj*, dessen die Hauptaufgabe es war, die Belesenheit und Bildung zu der „domorodcev med Mürov i Rabov“ („Einheimischen zwischen Mur und Raab“) zu steigern und sie gleichzeitig zu „prevedriti“ (erfreuen) die soziale Gelegenheitsdichtung und narrativ einfache Kurzprosa, die die utilitaristische literarische und ästhetische Orientierung der Zeitung zum Brauchbaren und zur Unterhaltung realisieren.

Ähnlich zeigt sich die christliche weltanschauliche Orientierung von *Kalendar srca Jezušovoga*, *Marijin list* und *Novine* in der prädominierenden religiösen Dichtung und Gelegenheitsdichtung sowie der religiösen und lehrreichen Prosa (sie war der Länge und der narrativen Einfachheit der Prosa in *Prijatelj* ähnlich). Es sind jedoch in der Poesie dieser drei Periodika schon persönlichere Töne zu hören, meistens in Form von patriotischer Dichtung, von Bekenntnisdichtung und von philosophisch-reflexiven Gedichten. Unter dem Einfluss slowenischer Poesie, die sie lasen, beendeten die Dichter, die in dieser drei Periodika veröffentlichten, den Übergangsprozess der Prekmurje/Übermur Poesie vom alten Silben-Vers zum wohlklingenden Vers. Die Höchstleistung der Prekmurje/Übermur Poesie in dieser Zeit waren die Gedichte von Jožef Baša Miroslav. Auch in der Erzählprosa kamen neben der religiösen und lehrreichen Prosa andere Erzählgenres dazu und so wurde auch das literarische Programm dieser Periodika erweitert. Dieses literarische Programm war im Grunde die Reduktion des literarischen Programmes von Mohorjeva družb (Hermagoras Verlag) zum „večerniški“ Erzähltyp.

Die Erzählprosa aller vier Periodika wurde entscheidend von den Ideen-/Ideologiekonzepten derer Redaktionen bestimmt. Es wurden nämlich explizit oder implizit Ideen in die Erzählprosa eingebunden, die sowieso ihrer Leserschaft vermittelt und für die die LeserInnen angeworben wurden. Es handelte sich um ideen-/ideologische Funktionalisierung der Prosa, die sich in betonten Lehrhaftigkeit, in den Genretransformationen, in der Umstrukturierung der Folklore Materie und in der teilweise schwarz-weißen Realitätsschilderung zeigt.

Mladinska besedila v prekmurskem periodičnem tisku do začetka 2. svetovne vojne

Dragica Haramija*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 821.163.6.09-93(497.411)"1875/1941":070

Dragica Haramija: Mladinska besedila v prekmurskem periodičnem tisku do začetka 2. svetovne vojne. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 86=51(2015), 4, str. 86–111

V članku so predstavljena izbrana mladinska (večinoma leposlovna) besedila, objavljena v periodičnem tisku, ki je izhajal v Prekmurju. Obravnavana so besedila, ki so izšla v *Düševnem lizztu*, *Evangelicsanszkek kalendarju*, *Marijinem listu* (in *Marijikinem ogračeku*), *Kalendarju srca Jezušovoga* in v *Novinah*. Ne glede na raznolike vsebinske uredniške koncepte in jezikovne odločitve, ko je bil uradni jezik v Prekmurju madžarski, je vendarle periodika, tiskana večinoma v prekmurščini (deloma v knjižni slovenščini), odigrala pomembno kulturno vlogo pri ohranjanju narodne zavesti in pripadnosti ter pri opismenjevanju otrok in ohranjanju kulturne dediščine.

Ključne besede: mladinska književnost, prekmurščina, *Düševni lizst*, *Evangelicsanszki kalendar*, *Marijin list*, *Marijikin ograček*, *Kalendar srca Jezušovega*, *Novine*

1.01 Original Scientific Article
UDC 821.163.6.09-93(497.411)"1875/1941":070

Dragica Haramija: Children's Literature Texts in the Prekmurje Periodicals before World War II. Review for History and Ethnography, Maribor 86=51(2015), 4, pp. 86–111

The article presents selected children's literature (mostly belletristic) texts published in periodicals from Prekmurje. Texts that were published in *Düševni lizst*, *Evangeličanski*

* Red. prof. dr. Dragica Haramija, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, dragica.haramija@um.si

kalendari, Marijin list (and Marijikin ograček), Kalendar srca Jezusovega and in *Novine* are being discussed. In the times when Hungarian was still the official language in Prekmurje, the periodical published in the Prekmurje dialect (or partially also in standard Slovene) played an important cultural role in preserving the national consciousness and belonging, as well as in literacy and cultural heritage preservation, regardless of their diverse editorial politics and language choice.

Key words: children's literature, Prekmurje dialect, *Düševni liszt, Evangeličanski kalendari, Marijin list, Marijikin ograček, Kalendar srca Jezusovega, Novine*

1 UVOD

V članku predstavljam izbrana besedila iz prekmurskega periodičnega tiska, ki jih smemo prištevati v mladinsko slovstvo in so pisana večinoma v prekmurščini (izjeme so nekatera besedila, ki so natisnjena v knjižnem jeziku). Mestoma se ni bilo mogoče izogniti polliterarnim in poučnim besedilom, da bi bil koncept slovstva za otroke celostno predstavljen, saj gre v vseh primerih (razen pri *Prijatelju*) za verski tisk. Ob različnih uredniških konceptih je predstavljen tudi pregled literarnih vrst, avtorjev, kadar so ti navedeni, in njihovih del, pa tudi pregled folklornega slovstva, ki nagovarja mlade bralce, pri čemer se nisem ukvarjala z jezikoslovnimi spremembami ter uporabo različnih črkopisov in slovničnih pravil. Marko Jesenšek je v *Slavistični reviji* v članku *Prekmurska publicistika 19. in prve polovice 20. stoletja – med knjižno normo in tradicijo* (2008: 103–113) predstavil prehod knjižne norme v narečne okvire, posebej velja omeniti tudi njegovo znanstveno monografijo *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika* (2013), v kateri je natančneje predstavil normo prekmurskega knjižnega jezika. Natalija Ulčnik je v znanstveni monografiji *Začetki prekmurskega časopisja* (2009) z jezikoslovnega vidika predstavila Agustičev časopis *Prijatelj*, ki je bil prvi javni medij v današnjem prekmursko-porabskem prostoru. Med drugim je Natalija Ulčnik upoštevala tudi mladinsko leposlovje, ki je izhajalo v obravnavanem časopisu.

V prispevku se naslanjam na tri teoretike, ki se prekmurskega periodičnega tiska lotevajo vsak na svoj način. Vilko Novak, ki se sicer ni posebej ukvarjal z mladinskim leposlovjem, je v prispevku *Slovstveno delo Slovenske krajine*, objavljenem v zborniku *Slovenska krajina* (1935: 34–39), podal osnovni uvid v prekmursko narečno književnost. Posebej dragoceno je Novakovo delo *Izbor prekmurskega slovstva* (1977), v katerem je po literarno-zgodovinskem principu predstavil najpomembnejše urednike prekmurske periodike, ki so bili večinoma tudi pisci predgovorov in nekaterih stalnih rubrik. S stališča leposlovnega gradiva, pisanega v prekmurščini, velja posebna pozornost monografiji *Med verzuško in pesmijo* (2000) Francija Justa. Avtor v njej predstavlja podobo prekmurskega leposlovja, pri čemer pose-

bej natančno predstavi poezijo, pisano v prekmurščini. Marija Stanonik je v članku *Zarodki besedne umetnosti v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj (1875–1878)* s stališča folkloristike predstavila principe leposlovnega gradiva v prekmurščini.

Pregledala sem naslednje vire: *Prijatelj* (1875–1879), *Kalendar Srca Jezušova* (1903–1944), *Marijin list* (1904–1941) in *Marijikin ograček* (1932–1040), izhajal v okviru Marijinega lista, *Novine* (1913–1941), *Düsevni lizst: mejsze-csne verszke novine* (1922–1941) in *Evangelicsanszki kalendari* (1923–1941), ki je izhajal pod okriljem *Düsevnega lizsta*. V teh virih sem iskala posebne koticke za otroke ali pa so bila besedila, ki sodijo (vsaj delno) v mladinsko književnost, objavljena v različnih rubrikah.

Nepodpisani pisec uvodnika (predvidevam, da urednik Jožef Klekl st.) je že ob koncu 1. letnika *Marijikinega ogračka* (1932, št. 10: 1)¹ spodbujal otroke k branju takole: »Marijika je rada čtela dobre knjige. /.../ Marijika je vsaki den čtela pobožne knjige. Razmiš drago detece: vsaki den?! Delaš ti tudi tak? Marijikin Ograček, Marijin List pa druge pobožne liste čti rado, čti vsaki den. Zadosta je, če samo edno ali dve strani prečteš, ali čti vsaki den.« Bralno-spodbujevalni proces pri otrocih je vse do današnjih dni koncipiran na enak način: brali naj bi vsak dan, predvsem pa naj bi mladi bralci posegali po kakovostnih besedilih, ki so jezikovno brezhibna, etično spodbudna in primerna bralčevemu kognitivnemu razvoju.

2 OBRAVNAVA PREKMURSKE PERIODIKE

Časopisje je razvrščeno glede na letnico začetka izhajanja nekega časopisa ali koledarja. Pri vsej periodiki se pokaže, da so koncepti izdajanja le-te trdni, a zaradi zgodovinskih okoliščin nihata tako vsebinska kakovost kakor tudi obseg. Ves prekmurski periodični tisk, izjemi sta *Prijatelj* in *Novine*, je digitaliziran, zato je prosta dostopnost zagotovljena na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije <http://www.dlib.si/>.

2.1 *Prijatelj*

O programski zasnovi časopisa ugotavlja Natalija Ulčnik (2009: 61), da je »Agustič spoznal potrebe ljudi po obveščenosti o aktualnih dogodkih«, nika-

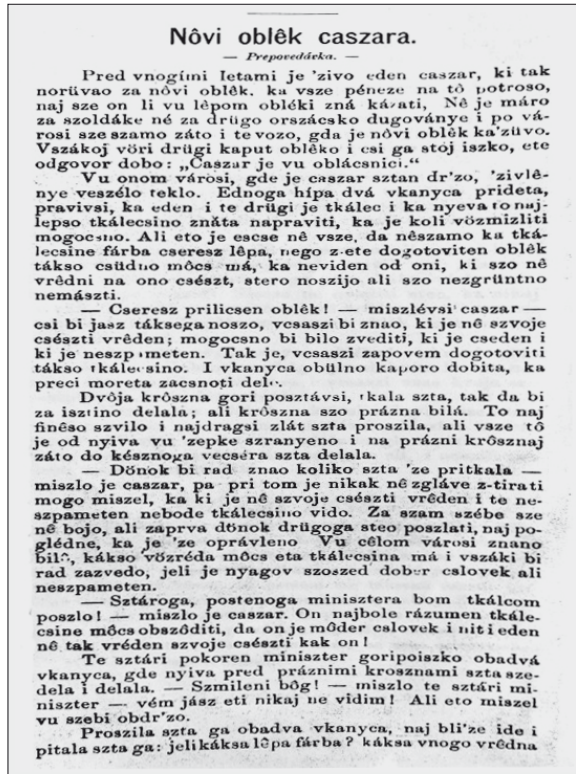
¹ V digitalni obliki gre za stran 5, predhodno so namreč objavljene uganke, odgovori in igra iskanja (z ilustracijo).

kor pa ni zanemarljiva niti izobraževalna funkcija časopisa. Posledično seveda lahko ugotovimo, da se je mladinska književnost, ki se je v drugi polovici 19. stoletja povsod razvijala v okviru pedagogike, torej v vzgojne in spoznavne namene, nujno pojavljala tudi v periodičnem tisku, če je ta želel zadostiti potrebam najširšega kroga bralcev. Natalija Ulčnik (2009: 62) ugotavlja: »Vsebinska raznolikost časopisa, pisanega za različne sloje ljudi, je razvidna iz petih stalnih rubrik, ki so se pojavljale v naslednjem zaporedju: *Orszácsko szpráviscse/Pregléd, Zvönszki dugoványi, Prepovedávka, Razlocsne glászi* in *Máli vért*.« Mladinska leposlovna besedila, ki so v časopisu objavljena, se večinoma nahajajo v rubriki *Prepovedávka* in jih je raziskovalka predstavila v tabeli (Ulčnik 2009: 19–20), in sicer posebej objavljena prozna dela in posebej poezijo.

Marija Stanonik je v članku *Zarodki besedne umetnosti v prvem prekmurskem časopisu Prijátel (1875–1878)* s stališča folkloristike predstavila principe leposlovnega gradiva v prekmurščini. Opozarja, da je urednik Imre Agustič že v prvi številki objavil (Stanonik 2009: 179) »pripoved o junaškem Kralju Matjažu, ki z apologijo do njega povezuje Ogre in Slovence.« Kot zanimivost navaja Marija Stanonik folklorne obrazce, in sicer pregovore, ki so neke vrste stalnica (npr. Komi smrdi štala, takšega žep prazen ostane. Samo si te vlovo, če si prijao.), še zlasti se ti navezujejo na vreme in posledično na letino, ta pa je bila za kmečko prebivalstvo vitalnega pomena (npr. Či velkoga travna grmi, slane se kmet ne boji.). Dalje omenja nekatere pesmi in kratka prozna besedila, hkrati pa opozarja na razvoj izvirne žanrske terminologije, pri čemer velja izpostaviti dva termina: popêvka in prepovedávka. V poeziji je gotovo zanimiv izraz za tri ljubezenske pesmi (Stanonik 2009: 186), »kar pomeni, da 'popêvka' v tem primeru pomeni izpovedno pesem.« Za termin prepovedávka pa meni, da gre za vzorec daljših in kompozicijsko bolj razvitih besedil od pravljice.

V časopisu *Prijátel* so s stališča mladinske književnosti zanimive povedke (npr. o kralju Matjažu), drobni folklorni obrazci, kamor sodijo pregovori (a so ti bolj povedni za odraslo populacijo), najbolj zanimiv del (mladinskega) leposlovja pa je gotovo prevajanje danes klasičnih del tujih avtorjev v prekmurščino. V to skupino sodi prevod Andersenove pravljice *Cesarjeva nova obláčila*, ki je bila objavljena že v 1. številki pod naslovom *Nôvi oblêk caszara* (1875: 6–7), spodnja slika prikazuje uvodni del pravljice.

Pravljica je podnaslovljena kot prepovedávka, gre pa za dobesedni prevod Andersenovega dela, kakor ga poznamo tudi v sodobnih izdajah te pravljice na Slovenskem, z ohranjenjo poanto o pretvarjanju odraslih.

Slika 1: Hans Christian Andersen: *Növi oblök caszara*. 1875: 6, št. 1. Fotografija, lastni arhiv.

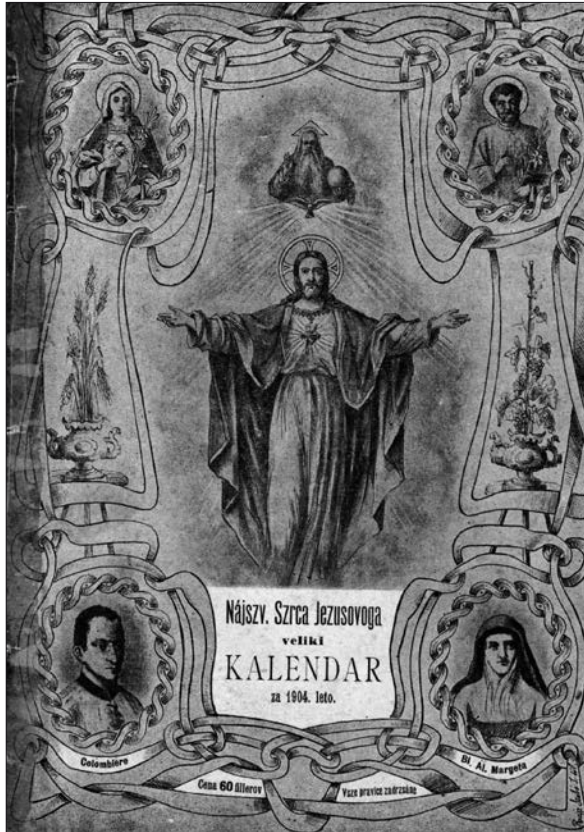
2.2 Kalendar Srca Jezušovoga

Kalendar Srca Jezušovoga (1903–1944) je prinašal enkrat letno bogato bero čtiva tudi za otroke, čeprav večina zapisov primarno ni bila namenjena njim.² Uredniki so bili Franc Ivanoci (prva tri leta), Jožef Klekl ml. (med letoma 1906 in 1919) in Jožef Klekl st. (od leta 1920), koledarji so v celoti dostopni na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije pod naslovom *Najszvetejšega Szrca Jezusovoga veliki kalendar za lüdsztvo*.³ Presenetljivo veliko je že od začetnih

² Koledar je kar naprej menjaval naslov, kar je razvidno iz zapisov v Cobissu: *Kalendar Srca Jezusovoga, Kalendár Szrcá Jezusovoga, Kalendar Szrca Jezusovoga, Kalendár Srcá Jezusovoga, Veliki kalendar najszvetejšega Srca Jezušovoga, Kalendar najszvetejšega Srca Jezušovoga, Kalendar najszvetejšega Srca Jezušovoga, Najszvetejšega Szrca Jezusovoga veliki kalendar za ludsztvo*.

³ Npr. prva številka: *Najszvetejšega Szrca Jezusovoga veliki kalendár za lüdsztvo*. Cérkvena stamparija, 1904. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-TS4PIJPD> (Pridobljeno 2. 6. 2015).

številke slikovnega materiala, predvsem božjih podob (kejpov), h katerim naj bi molili predvsem otroci, na kar opozarjajo različno versko-vzgojni prispevki. Mestoma je zaslediti tarnanje nad dobrimi starimi časi, ko so bili otroci bolj pobožni (najbrž bogaboječi) in lepo vzgojeni (pridni).

Slika 2: Naslovnica 1. številke *Kalendar Srca Ježušovoga*.

Nájszvetejšega Szrca Jezusovoga veliki kalendar za lüdsztvo (1904), letnik 1.
URN:NBN:SI:DOC-TS4PIJPD from <http://www.dlib.si> (Pridobljeno 15. 5. 2015).

Že v prvi številki (za katero je poudarjeno, da je namenjena prestopnemu letu 1904) je ob koledarju, ki je umeščen na začetek, podan sestavek o pobožnosti in veri v Jezusa (*Nikaj od pobožnoszti k szladkomi szrci Jezusovomi*; besedilo je dolgo kar 50 strani!), predstavljeni so misijonarstvo, dobra dela papeža Lea, papeža Pija X ipd., izpostavljena sta tudi vera otrok in obredje, ki naj mu otroci sledijo, kar je logično, saj gre v prvi vrsti za verski tisk, katerega naloga je spodbujanje krščanske vere pri najširših ljudskih množicah. Zanimivo je poimenovanje besedila (pravljica) z naslovom *Edna pravljica* (1904: 95–99), ki po vsebini, literarnih likih in strukturi sodi med legendne povedke (in ne

pravljice), saj se Ilonki, ki ji umre mama, prikaže devica Marija. Ob koncu koledarja so predstavljeni pomembnejši (politični) dogodki, seznam vseh sejmov z datumi, mali oglasi, navodila (npr. kako je treba pošiljati različno pošto), zanimiv je tudi seznam največjih mest na svetu s pripisanim številom prebivalcev, šale ipd. Posebej izstopata dve enostranski zgodbi v osmih slikah z naslovom *Nove lacze* (1904: 134) in *Pomali hodi, dale prides* (1904: 136), ki sta predstavljeni v stripovskih pasicah, le da je besedilo pod vsako posamezno sliko in ne v njej. Takšno razporeditev gradiva, torej na začetku koledar, nato ozko verske vsebine (npr. v drugi številki posebej posvečene verski vzgoji otrok), nato bolj poljudni del, je ohranjen v vseh koledarjih. Na vsebino *Kalendarja Srca Jezušovoga* so močno vplivali zgodovinski dogodki, saj so npr. že v času prve svetovne vojne rubrike, namenjene tolažbi in pismom vojakov s fronte, ter politične razmere, ki so še posebej vplivale na priključitev Prekmurja k matični državi. Že v tretji številki npr. je v dokumentarnem članku *Japonszka-ruszoszka bojna* skozi besedilo in realistične ilustracije predstavljena vojna (1906: 120–125), ali pa članek z ilustracijo Lase in s pojasnilom o dalajlami. V koledarjih so večkrat natisnjeni tudi poljudni članki o poljedelstvu, živinoreji, na splošno o kmečkih opravilih, npr. v tretji številki je objavljen obširen članek o skrbi za sadno drevje z naslovom *Od szadovenoga drevja* (1906: 79–101), ki je za pravilno obrezovanje in druga opravila podkrepjen tudi s slikovnim materialom. Enako je v članku o pticah, ki živijo na naših tleh, objavljenem leta 1908 (70–78). Pod naslovom *Naše domače reči iz starih časov* (npr. 1927: 26–30) so zbrane vraže, kaj je treba ob kakšni priložnosti narediti, da se neka želja izpolni, pa naj gre za ljubezen, dobro letino ali kaj tretjega. Vse do zadnje številke se pojavlja vsaj kakšna malenkost za otroke, npr. v številki iz leta 1944 uganke in šale, daljših besedil za otroke pa ni.

V bistvu gre mestoma za zelo zabavno čtivo, npr. šal in kratkih humoresk (včasih so naslovljene *Szmehsnice*), zanimivi so mali oglasi (tudi za otroke!) ter gospodinjski nasveti. Veliko je objavljenega folklornega slovstva, pa tudi izvirnih ter prevedenih kratkoproznih besedil (npr. razlagalnih povedk, popisov, opisov običajev, pravljic, basni), nekatera med njimi so namenjena tudi otrokom. Opazno več zgodb je o zgodovini Slovencev po letu 1918, npr. precej obsežen opis *Kratka črtica iz naše zgodovine* (1919: 55–62), podpisan R. J. (Radoha Jožef). Med zanimivostmi v *Kalendaru* iz leta 1917 so npr. *Metužalem*, ki je dočakal 969 let (354169 dni) in je, če je jedel trikrat dnevno, pojedel 1.062.508 obrokov; *najveksi türem na sveti*: v belgijskem mestu Laeken so položili pred bojem leta 1917 temeljni kamen za najvišji stolp, ki naj bi meril kar 333 metrov; *kak hitro leti lastvica*: 235 km v 1 uri in 8 minutah. Med odličnimi gospodinjskimi nasveti najdemo npr.: kako najhitreje posušimo dežnik, kdaj so jajca pokvarjena, zakaj ne nosimo zmrznjenih jabolk v toplo kuhinjo. Uganke (npr. 1921: 25):

Što ma nos pod nogami? Müha gda ti po nosi hodi.
Koliko dlake ma zavec v repi? Toliko kak v zelji.

Kot primer navajam tri simpatične otroške šale, ki sem jih našla, objavljene so v koledarju iz leta 1917: 64:

Milica: Mama, ali je Jezusek vedno v mojem srci, tüdi gda jem?

Mati: Se razmi, vedno i povsedi je pritebi.

Drügo jütro je Milica žalostna sedela pri šalici kave in je ne štela piti. Mati jo pitajo zakaj ne pije kave. Ona njim pa odgovori: Lüba mamica, Jezuseki pa li ne smem vroče kave na glavo vlejati.

Vučiteo: Ka je delo Bog potem, ka je Adama stvoro?

Jožek: Roké si je zépro.

Pijanec ki nikdar ne vode pio, prosi na smrtnoj posteli kupico vode rekši: na smrtnoj posteli se more človek tüdi z onimi zmiriti, štere je v življenji najbolje sovražo.

V malih oglasih je pester izbor blaga in storitev, ki so jih oglaševale določene poklicne skupine, npr. frizerji, krojači, lekarnarji, ali gre za oglaševanje prodajnih izdelkov, kakor npr. v spodnjem primeru (šivalni stroji, kolesa). Presenetljivo je veliko oglasov za zdravila (kjer samo oglaševana pomagajo – kakor danes) in za prodajo, popravilo ali uglaševanje inštrumentov. Vsaj posredno je veliko oglasov, namenjenih tudi otrokom.

Lehko szte gvüsni!!

ka pri mesztsankom mehanikusi i c. i kr. pri-
szégnjenom cenjácsi

ERNEST SCHWEICHART! **54.— K.**

WIEN, V. Margarethenstrasse No. 124.

nájbogse i nájfalese svelne sztroje (masine) i bicikline dobite. — Prednje szkladisese od Firme Singer, Ringschiff, Central Dobbin it. d.

Bicikline z **szlobodnim tecsájom.**

Predelávanje na **szlobodni tecsáj.**

Poprávlanja i **poszebni táli** sztrojov vsze z trdnim **dobrosztojenjom.**

110.— K. **Oglásznik k senki.**

Slika 3: Oglas. 1906: 160. Nájszvetejsega Szrca Jezusovoga veliki kalendár za lüdsztovo (1906), letnik 3. URN:NBN:SI:DOC-QJBDIK00 from <http://www.dlib.si> (Pridobljeno 17. 5. 2015).

Stalna rubrika so tudi (otroške) uganke in odgovori nanje (mestoma gre tudi za logične naloge), vedno so najprej zastavljena vprašanja pod naslovom *Pitanja*, nato odgovori na drugem listu z naslovom *Odgovor*, npr. (1908: 107, 109): »Ménso je, lik mis, z málim prsztom zdignemo, tak je lahko, vindar sészt jüncov ne potegne na breg? /.../ Klopka.«

Slika 4: Šala. 1908: 126. Nájszvetejséga Szrca Jezusovoga veliki kalendár za lüdsztvo (1908), letnik 5. URN:NBN:SI:DOC-VGUU6QZT from <http://www.dlib.si> (Pridobljeno 2. 5. 2015).

Kot primer folklorne pravljice sem izbrala pravljico, objavljeno 1914: 48 (zapisal Š. K., pod inicialkami se skriva Števan Kühar), z naslovom *Káčji cmer*, ki je neke vrste različica *Bele kače s kronico*. V prekmurski varianti je glavni književni lik kač, ki se kopa v mlaki, na bregu pa pusti svojo kožo. Brat in sestra kožo ukradeta, pozneje pa se pokaže, da ima ta čudežno moč, namreč kamorkoli jo položijo, tistega nikoli ne zmanjka, kač pa brez cmera umre.

Pravljice so bile objavljene v vsaki številki (razen v začetnih in končnih), in sicer večinoma po več skupaj, velikokrat je opaziti inicialki, ki sta Š. K. (torej Števan Kühar) in Dolinec (ki je psevdonim Števana Küharja). Enako je tudi z otroško poezijo, ki je v začetnih številkah sploh ni bilo, pozneje pa se v vseh številkah pojavlja otroška folklorna poezija, deloma tudi (nepodpisana) avtorska. Gre predvsem za pesmi o lepotah pokrajine in o domačih živalih: npr. v pesmih lahko opazimo, da domače živali (predvsem pes, mačka) niso bile obravnavane kot hišni ljubljenci, temveč so le živele ob človeku. Poezija izpostavlja tudi pastirstvo kot tisto opravilo otrok, ki je z njimi najbolj povezano.

Káčji cmer.

Národna.

Ednok je bio eden sirmák, pa je meo dvoje decé: edno je bio dečák, edno pa deklíčka. Te so pa tá deca dvoje kráv gonila na pašo.

Gda sta je eden dén pá na pašo prignala, je bilo jako vroče. Tam nej deleč krej, kak so deca pasla, je pa bila edna mlaka, zvali so jo „Stári ribnjek.“ Te so si pa pastérje gučali, ka bi se dobro bilo iti kopat v to mlako. Ovi pastérje so nej vúpali to včniti, záto ka so se bojali, či bi njin krave v tistom čási kakši kvár napravile; teva, dečák pa deklíčka sta pa šla.

Kak sta prti mlaki šla, sta si že pojdočki sláčila obleko, ka bi hitrej v vodo prišla, pa se skopala, ka njima krave nebi dugo samé bilé. Gda sta še skoro do vodé prišla, sta zaglednola, ka na bregi jé nikši cmer, pa sta si záto gučala, ka bi to bilo za cmer.

Dečáki je zaj naednok na pamet prislo, ka je to rávno káčji cmer. Zmislo si je, ka so oča večkrát pripovedávali, ka káč, gda se kopat ide, cmer seli na bregi dol dene. Velo je záto svojoj sestri, naj se hitro nezáj obleče, pa naj beži, kak samo more, sploj prti domi.

Dečák je nato po štíraj štítao bliže prti cmeri, pa ga je popadno. Gda ga je pa še v rokaj meo, je bežao za svojev sestricov prti domi.

Ne je minolo po tistom dvej minoti. Káč je prišeo vó z vode, pa je cmera nej najšeo. Nej je vido nikoga, znao pa jé, ka njemi je to mogoé nekák zéti. Obleteli so ga záto takši čemérje,

ka je tiste blízauje krave, ka je tam najšeo, vse zraščesao.

Dečák je pa bežao za deklíčkov proti domi, tak ka sta skoro obá naednok prišla domo. Domá sta te začnola pripovedávati, ka se je zgodilo, ka sta káci cmer odnesla; liki bojala sta se jako, kak ta rekši zaj šla po krave.

Gda je oča vido káčji cmer, njima je pravo:

— Nikaj se ne nevolivajta za krave, najli sta samo to prinesla, té cmer. To je več vredno, kak vse tiste krave, ka so tam. Pa šče zná biti ka so nej bilé naše nájblíže; lejko so čide drúge bilé bole poleg, pa mo tak meli dvoji hasek.

Tri dni po tistom si je oča mislo:

— Či je to káč bio, pa je namejno kakši kvár včniti, te je zaj že včino, pa eli se je tam raztrgno, eli je pa odíšeo tamodnet.

Zézvao je záto svoje sosede pa prijátele, pa so šli z decov vréd tá, ge so deca cmer najšla. Tam so te vidli, ka sta dvej kravi pa káč ležali mrtvi. Krave so bilé vse razšesane, samo ka se je oča nej dosta brigao za njé, liki je šo domo, pa se je veselio káčjemi cmeri.

Té cmer je meo náj mre takšo čúdno moč, ka či je oči štero zrnje prišlo nakraj, te je samo té cmer djáo k tistomi zruji, pa je zrnje nezáj priraslo; či so njemi pa penezi šli nakraj, te je pa djáo té cmer k penezom, pa je meo včasik zadovolé penez.

Zapsao: S K.

Slika 5: Narodna: *Káčji cmer*. Nájszvetejšega Szrca Jezusovoga veliki kalendár za lüdsztvo (1914), letnik 11. URN:NBN:SI:DOC-TG4FL4DO from <http://www.dlib.si> (Pridobljeno 2. 5. 2015).

Med krajše legendne povedke sodi tudi delo R. J. (Radoha Jožef) iz leta 1917 (141–142) *Angelske suze*: »Či pogledaš okoli na pokopališči, vidiš edno drevo, na šterom ti obstane pogled. To drevo je žalostna vrba. /.../ Žalostna vrba je znamenje žalosti in trpljenja. Bog nam jo je dao zato, naj bi nas včila, ka ta zemla je dolina suz. To je pa ne vsikdar tak bilo.« Sledi skrajšana biblijska zgodba o izgonu Adama in Eve z raja, ko Eva podleže kači in je jabolko iz drevesa spoznanja, potem da jabolko tudi Adamu. Ko spoznata, kaj sta

naredila – da sta torej zlorabila zaupanje Boga, se svet okrog njiju začne spreminjati. Radoha (1017: 142) zaključí: »Kerubina sta vse to vidila. /.../ Suze so jima kapale na vrbo, šteroj so do zemle nagnole šibko veje.«

Zanimiv je nepodpisan hudomušen nagovor k molitvi otrok z naslovom *Štera žena hlače nosi ...* (1927: 19):

Štera žena hlače nosi;
Ona deci krüha prosi;
Molite zato deca Boga,
Ka se oča materi v roke ne da!

Ob pregledu vsebin, ki so bile objavljene v *Kalendaru Srca Jezušovoga*, je vsekakor zaznati besedila, ki ob verski vzgoji ponujajo otrokom tudi leposlovno berivo. Preobrat v uredniški usmeritvi v objavljanje leposlovja je čutiti z nastopom Jožefa Klekla ml., čeprav že Vilko Novak (1977: 90) ugotavlja, da »so Kalendarji prve dobe izgubili svoj pomembni značaj, nakar je nastopila vsebinska in oblikovna stiska, iz katere si je komaj opomogel sredi dvajsetih let«. Vsekakor je *Kalendar* odigral z nasveti o vzgoji, ne le verski, pač pa tudi o pozitivnem psihičnem in fizičnem (npr. o pomembnosti dojenja) razvoju otrok, predvsem pa z ozaveščanjem o pomenu pismenosti, pred približno stotimi leti zelo pomembno vlogo.

2.3 *Marijin list*

Marijin list (1904–1941),⁴ ki je med letoma 1904 in 1914 izhajal pod imenom *Nevtepeno poprijeta blazsenaena Devica Marija zmozsna goszpa Vogrszka*, je ob verskih besedilih tiskal tudi realistična besedila o vsakdanjih dogodkih ter leposlovje. Največ je legend (o Jezusovem življenju, o devici Mariji ...). Zanimive so tudi prilike s pozitivnim ali negativnim zgledom, kakor so bile v splošni rabi tudi v drugi periodiki iz začetka oz. prve polovice dvajsetega stoletja. Mesečnik je večinoma urejal Jožef Klekl st., štiri letnike (1908–1911) je uredil Ivan Baša. *Marijin list* je bil pomemben, ker, kakor ugotavlja Vilko Novak (1977: 91–92), »je mesečno dopolnjeval vzgojno delo Kalendarja s slovenskim berivom ne le čisto verske vsebine, marveč tudi splošno kulturne, kakršni so bili vzgojni članki, tudi pisani na leposloven način«. Uteme-

⁴ *Marijin list* na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije ne vsebuje vseh števil, skupaj jih je dostopnih 344, pri čemer je všteta tudi priloga *Marijikin ogracek* (ohranjenih 96 števil), brez priloge torej 248. Digitalizirana varianta ima *Marijin list* od decembra leta 1914, ko dobi uradno to ime, vse digitalizirane variante prvih desetih let pa so naslovljene kot *Nevtepeno poprijeta Devica Marija: pobozsen meszecszen lizst*, teh je 116 (1904–1914), torej je dostopnih 364 števil časopisa, če ne upoštevamo zamenjave naslova.

ljitev pomembnosti *Marijinega lista* je objavljena ob desetletnici izhajanja, saj je urednik Jožef Klekl st.⁵ v decembrski številki iz leta 1914 podrobno pojasnil razvoj in usmeritev te periodične publikacije v obširnem prispevku z naslovom *K desetletnici našega lista*, pri čemer je posebej izpostavil, da tudi s pomočjo časopisa ljudje prepoznavajo grehe in se jih uspešno izogibajo. Ugotovim lahko, da je urednik v prvi vrsti čutil časopis kot versko glasilo, ki skrbi predvsem za duše faranov (Klekl st. 1914: 362): »Bodimo vsi edni, složni v Mariji, ve vsi eden cli namen mamó: po Mariji dūše k Jezuší pripelati.« Je pa res, da so bili nekateri zapisi vsaj posredno namenjeni tudi otrokom. Pri tem so si številke precej različne, npr. v le petih ohranjenih številkah 19. letnika (1923) ali v zadnjih štirih številkah časnika (letnik 37), ki so bile izdane do 8. 4. 1941, nisem našla nobenega otroškega besedila, za razliko npr. od letnika 32 (1936), ko je že peto leto izhajala samostojna priloga *Marijikin ogracek*, pa še v *Marijinem listu* so ob koncu uganke (tudi z obljubo nagrade za tistega, ki jo bo pravilno rešil) in krajši humorni zapisi. Priloga *Marijinega lista*, *Marijikin ogracek*, je obravnavana posebej, saj v celoti sodi v področje mladinske periodike. V *Marijinem listu* so bile v nekaterih letnikih posebne strani, namenjene otrokom, ki so imele tudi poseben naslov, *List za deco* (v nekaterih primerih še podnaslov *Püstite male k meni priti.*). Vsaj deloma so namenjeni otrokom pregovori (zapisani pod naslovom *Zlati lešnjeki*, npr. 1915: 296): »Bog rad njemi srečo da, ki je smilenoga srca. /.../ Što rad pomaga drugim z nevol, njemi rad pomaga tüdi Bog.« Po številu izstopajo legende in legendne povedke, npr. avtorice Štefanije Jurkič: *Življenjepis blažene Imelde Lambertini sestre dominikanskoga reda* (1932, št. 8), zavetnice vseh, ki pristopijo k prvemu obhajilu, pri čemer je dopisano, da je prispevek (1932: 4) »iz hrvaščine poslovenio Bogoslav«.⁶ Včasih so celotne številke namenjene posebnemu dogodku ali svetniku, npr. 9. številka iz leta 1932 je posvečena 700-letnici Antona Padovanskega, ko je bil razglašen za svetnika (ob tem ni zapisana le njegova življenjska pot, temveč tudi napoved dogodkov, ki se bodo ob praznovanju dogajali v Prekmurju). Veliko je eksamplov s pozitivnim ali z negativnim zgledom ali pa kot mešanica obojega, med slednje npr. sodi realistična kratka zgodba *Nej sam mela takše rože na misli ...* iz prve številke

⁵ Opozoriti velja, da se številčenje strani pri zgodnejših letnikih nadaljuje skozi ves letnik, torej se začne vedno s stranjo 1 in se skozi vse številke letnika nadaljuje; prispevek je objavljen na straneh 353–363, v elektronski obliki gre za strani od 3 do 13. V poznejših številkah se številčenje strani ne nadaljuje, temveč se vsak časopis jemlje kot novo enoto. Nekateri letniki *Marijinega lista* imajo ob koncu posamezne številke kazala vsebin, zato je iskanje gradiva olajšano. Tudi količinsko je časnik precej spremenljiv, saj obsega od 20 strani, nekatere dvojne številke (ki so izjema) imajo tudi čez 80 strani.

⁶ Ta pripis je posebej zanimiv, ker besedilo ni prevedeno v knjižni jezik, temveč v prekmurščino.

(1916: 12–15), podpisana je z začetnicama Kk. Mali Mirko je slišal govoriti mamo, da je imela malo rož v življenju, zato se je odločil in pri bogatem sosedu ukradel šopek rož, ki jih je ponosno prinesel mami. Ta se je odzvala povsem drugače, kakor je Mirko pričakoval: s šopkom ga je poslala k lastniku, moral se mu je opravičiti. Bogataš je bil iskrenega dečkovega opravičila vesel, zato mu je šopek za mamo podaril, dal pa mu je tudi denar. Od takrat je bil Mirko vsem zgled in razumel je, da je mama mislila (metaforično) z rožami pravzaprav lepše življenje.

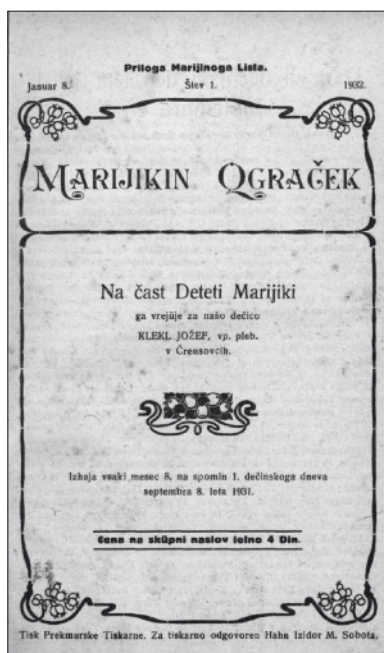
Slika 6: Marijin list: pobožen mesečni list (08.01.1936). *Marijin list*, letnik 32, številka 1. URN:NBN:SI:DOC-5MJVCT9H from <http://www.dlib.si> (Pridobljeno 24. 5. 2015).

2.4 *Marijikin ograček*

To je bila edina večinoma v prekmurščini pisana priloga, posebej namenjena otrokom, urejal jo je Jožef Klekl st., izhajala je enkrat mesečno, in sicer od 8. 1. 1932 do 8. 12. 1940, distribuirana je bila skupaj z *Marijinim listom*, do marca 1935, nato je izhajala v okviru *Marijinega lista*.⁷ Že v prvem letniku so postavljene stalne rubrike: uvodnik, stran z ugankami, poučna zgodba (ki lahko ima več nadaljevanj v naslednjih številkah). Zanimivo je, da so nekatera (predvsem daljša dela) objavljena v knjižni slovenščini, npr. *Sveta Terezija Deteta Jezusa* (izhajati začne oktobra 1932) ali prevedena pustolovska zgodba za otroke Jóna Svenssona (1933 izhajala v nadaljevanjih), ki je dve leti prej izšla tudi v knjižni izdaji. V vseh številkah so objavljena pisma otrok in staršev na objavljene vsebine iz prejšnjih številok ali pa so ljudje pošiljali svoje vtise

⁷ Na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije je dostopnih 96 številok *Marijinega ogračka*. Vsak letnik ima nadaljevanje štetja strani iz številke v številko, ena številka ima približno od 10 do 20 strani, izjemoma tudi več.

o pomembnih dogodkih, npr. Terezija Ritlop je v 10. številki (1937: 239–240) objavila zgodbo o svoji poti v Lurd (gospa je bila očitno izseljenka v Brisu, tako piše, v Franciji, drugače pa doma iz Črenšovcev) z naslovom *Potüvanje naše izseljenke v Lurd*. Bolj ko se je bližala druga svetovna vojna, manj je bilo zabavnega čtiva, več poučnih besedil, pisem ipd. V skorajda vseh številkah so tudi prispevki misijonarjev ali kratki opisi njihovega dela v različnih državah sveta. V vsaki številki so poročila o dogodkih v prekmurskih cerkvah, predvsem o cerkvenih praznikih, obhajanju raznih svetnikov, darovanju maš, in napovedi dogodkov, ki naj bi se v kratkem zgodili.

Slika 7: Marijikin ograček: priloga Marijinoga lista (08.01.1932), letnik 1, številka 1.
URN:NBN:SI:DOC-V4AQIPSV from <http://www.dlib.si> (Pridobljeno 22. 5. 2015).

Največ je seveda versko-vzgojnih kratkih zgodb, ki so pisane kot eksampel; ta je bodisi zapisan kot pozitiven zgled, redkeje tudi kot negativen, pravzaprav kot opomin, česa otroci (ali odrasli) v življenju ne smejo početi (npr. premalo pobožnosti, izogibanje molitvi in delu, obsojanje pitja alkohola, preklinjanja ipd.). Veliko je legend o krščanskih svetnikih in mučencih, ki so prav tako namenjene pozitivnemu življenjskemu vodilu ali pa za mladega kristjana prelomnim dogodkom (krst, obhajilo, birma), npr. v 10. številki *Blažena Imelda, patrona prvoobhajancov* (1932: 3–5), zavetnici vseh, ki pristopijo k prvemu obhajilu. V prvem letniku je v vsaki številki natančneje opisana ena Marijina lastnost, besedila (morda že kar rubrika) so izhajala pod skupnim naslovom

Kakše detece je bila Marijika?, v odgovorih izvemo, da je bila dobra, prijazna, predana Bogu in verna, trezna ipd., med drugim je tudi rada brala (kar je navedeno že v uvodu članka). Marija naj bo torej dober zgled vsem otrokom, še posebej tistim, ki berejo prilogo. Pesmi so domovinsko-vzgojne, versko-vzgojne, opevajo npr. lepoto Prekmurja in dobroto prebivalcev. Posrečene so otroške šale in uganke; posebna pohvala velja uredniku za objavljanje dram-skih besedil, ki so še danes težko dostopna v tiskani varianti, npr. v 9. številki *Zapelevanje dece na pijanost* (1932: 6–7), kjer vražiči nagovarjajo otroke k pitju alkohola, a angeli in Marija otroke spametujejo. V skoraj vsaki številki *Marijikinega ogračeka* je vsaj kakšen kratek namig na nevarnosti alkohola in alkoholizma, predvsem pa je vedno dodan napotek otrokom, naj nikoli ne pijejo alkoholnih pijač. Npr. kot model negativnega eksampla je v 10. številki zgodba *Ali ljudje pijejo po pameti i potrebi?*, v kateri (nepodpisan) avtor opozarja mladega bralca o škodljivosti uživanja alkohola (1932: 6):

Ljudje pijejo, gda pridejo vkup i gda idejo na razno. Pijejo, gda so veseli, pijejo, gda so žalostni, ka se potolažijo. Pijejo, gda so dobre vole, gda so čemerni, pijejo gda so brez skrbi, gda so vroči, ka se ohladijo, pijejo gda jim je mrzlo, ka se segrejejo, pijejo, gda so siti ali lačni, pijejo, gda napravijo kupčijo, pijejo, gda se što narodi, gda se što oženi pa šče bole. Pijejo, gda majo peneze, ali, gda jih nemajo. Ništerni začnejo piti že v zgodnjoj mladosti, henjajo pa te, gda več nemrejo držati kupice v rokaj. Je to ne norost?!

V vseh prilogah je veliko ilustracij in fotografij, predvsem naj opozorim na vedno objavljeno vsaj eno podobo Marije z otroki (velikokrat že na naslovnici) ali Marije z Jezusom, ki tako logično podkrepi izbrani naslov priloge.

Eksampel s pozitivnim zgledom, npr. *Napoleon i njegov pobožen sluga*, objavljen v 8. številki (1932: 2), daje primer, kako je mladenič na skrivaj molil pod plaščem. Ker je Napoleona zanimalo, zakaj se njegovemu služabniku plašč ves čas premika, ga je odgrnil in ugotovil, da služabnik moli. Pohvalil ga je in mu rekel, da se molitve ni treba sramovati. V sklepu je poudarjeno, da Napoleon pa že ve, saj je bil tako pomemben človek. Kot izrazito pozitivna osebnost je predstavljen tudi Anton Martin Slomšek (1932, 1. letnik, št. 11, 12), in sicer je zelo podrobno predstavljen njegov življenjepis ter poudarjene zasluge. Še posebej nadrobno so predstavljena otroška leta, na ta način je urednik najbrž želel približati Slomška otrokom.

Potopisi so v *Marijikinem ogračeku* večinoma povezani s potmi misijonarjev in opisi držav, kjer le-ti širijo krščanstvo. Npr. opis poti in dogodkov, najprej po Italiji (Torino), nato na ladji na dolgi plovbi čez Atlantski ocean, nato sta posebej omenjeni pot čez Panamski prekop in plovba po Tihem oceanu do Čila, ki jo je za prilogo prispeval salezijanski misijonarski pripravnik Alessandro M. Horvat: *Kratek popis našega potovanja kateri smo poklicani za misijon* (1933). Horvat je popisal mučno pot iz Evrope na drugi konec sveta na

način, da mu je bil datum izhodišče (kakor dnevniški zapis), zato ni izpuščal podrobnosti. Mestoma je kakšno stvar natančneje pojasnil, pri čemer mislim predvsem geografske značilnosti (najbrž je domneval, da otroci ne poznajo morskih poti).

Prevedena proza, npr. leta 1933 sta v vseh številkah v nadaljevanjih izhajali deli Jóna Svenssona *Noni in Mani*, nato *Noni in Mani v gorah*, obe s podnaslovom *Mladostni doživljaji z Islandije*, prevod je natisnjen v knjižnem jeziku.⁸

Poezija: pesmi, objavljene v *Marijikinem ogručeku*, so predvsem versko-vzgojne, precej je tudi pesmi o lepotah Prekmurja (torej domovinsko-vzgojne pesmi), kot primer versko-vzgojne pesmi navajam pesem iz 1. letnika, 5. številke, *Deklica i mati*, podpisan je Srčen (1932: 2):

»Mati pokažite mi pot,
po šteroj se najde Gospod!
Je na konci sveta,
ki v nebo pela?«

Ta pot neje na sveti,
v tvojem srci se sveti:
lûbav do Marije
ti nebo odkrije.

»Kak naj lûbim Marijo,
ka srce bi çûtilo?
Ka roke njej plele?
Kje noge hodile?«

Dete si Marijino,
srce daj njej deçinsko.
V roke çíslo vzemi,
venček v cerkev nosi!

Tradicionalne štirivrstične kitice s parno zaporedno rimo (ki je na nekaj mestih precej prisiljena) vsebujejo dvogovor med naslovnima subjektoma, deklico in materjo. Versko-poučna vsebina je posebej poudarjena z vprašanji otroka in odgovori odraslega, ki otroka vodi v svet vere in pobožnosti, ta pa je izražena z zunanjima atributoma vere, rožnim vencem in cerkvijo (torej mašo).

Kot primer domoljubne pesmi navajam pesem *Na Goričkom je moj dom*, objavljena je bila v 1. letniku, v 10. številki, podpisana je s psevdonimom Srčen, kar je vzdevek Jožefa Klekla st. (1932: 2):

⁸ Delo Jóna Svenssona *Prigode malega Nonnija* je izšlo v prevodu Joža Lovrenčiča leta 1931. Očitno je Klekl st. črpal nadaljevanja iz tega dela.

Na Goričkom je moj dom

Na Goričkom
je sirmaški kraj,
li ga mam najraj:
tü je moj dom.

Na Goričkom
male so vesi,
Velki Bog je v njih:
tü je moj dom.

Na Goričkom
prosti so ljudjé,
mirno vsak živé:
tü je moj dom.

Na Goričkom
malo je vodé,
goste so skuzé:
tu je moj dom.

Na Goričkom
teško se živé,
sladko se vmerje:
tü je moj dom.

Na Goričkom
je moj rojstni kraj,
z tujine nazaj
silim v svoj dom.

Z zaključnim verzom kitic »tü je moj dom«, ki je uporabljen kot delni refren, lirski subjekt poudarja ljubezen do doma in jo enači s pokrajino (domovino). Gre za izrazito domoljubno pesem (z motivom pobožnosti) o lepoti Goričkega, kjer živijo dobri ljudje, čeprav v pomanjkanju, je to najboljši in najlepši od možnih svetov. Še smrt je doma bolj prijazna, saj človek potem počiva v domači zemlji, kar izraža metafora, da se sladko umre. Oblikovno je pesem preprosta, sestavljena iz šestih štirivrstičnih kitic z oklepajočo rimo, stopnjevanje hrepenenja po domu izraža lirski subjekt s stopnjevanjem želje po vrnitvi, ker je le doma vse prav, čeprav so hiše majhne, vode ni in je življenje težko.

2.5 *Novine*

Novine (1913–1941), ki so ob katoliških verskih vsebinah predstavljale tudi splošne informacije, so bile najpomembnejši tednik v Prekmurju. Vsekakor

je pri *Novinah* posebej potrebno poudariti uredniško delo Jožefa Klekla st.,⁹ o katerem je podrobneje pisal že Peter Štumpf (2006).¹⁰ V *Novinah* je bilo redno objavljeno izvirno in prevodno leposlovje, s stališča mladinske književnosti so zanimive ljudske in avtorske pravljice, povedke in realistične zgodbe. Kakor v drugi periodiki, se je tudi v *Novinah* uveljavila predvsem kratkoprozna forma, saj je le na tak način zgodba v eni številki zaokrožena celota, čeprav so nekatera besedila vendarle objavljena tudi v nadaljevanjih.

Slika 8: *Novine*. Fotografija, lastni arhiv.

V *Novinah* je poznejši urednik Franc Kolenc uvedel med letoma 1929 in 1932 otroško rubriko, v katero so otroci pošiljali »pretežno zapise ljudskega pripovedništva. Seveda je bil urednik po poklicu duhovnik, zato ni poznal pristnih prekmurskih ljudskih pripovedi in mladi so mu pošiljali tudi znane slovenske in druge pravljice, ki so jih enostavno prepisovali iz raznih knjig in jih celo prevajali v prekmurščino, da bi bile res čim bolj 'domače'« (Kuzmič 2003: 109).

Kot zanimivost velja omeniti dve Andersenovi pravljici, objavljeni v prekmurščini: *Kralična na graji* (14. 10. 1928) in *Mikloš pa Klošek* (več nadaljevanj, od 13. 11. do 11. 12. 1927).¹¹ Pa tudi sicer, kakor zapiše Franci Just (2000: 35),

⁹ Ne nazadnje je tudi *Marijikin ogravec* urejal Jožef Klekl st., torej je jasno zaznaval potencial mladih bralcev do gojenja maternega jezika.

¹⁰ Peter Štumpf, 2006: *Jožef Klekl st. (1874-1948) kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini (Prekmurju)*. Ljubljana: Salve. Knjiga je nastala na podlagi doktorske disertacije z istim naslovom (2002). Štumpf pravi, da je Kleklovo 40-letno urednikovanje katoliških periodičnih tiskov močno zaznamovalo Prekmurce in jih oza-veščalo k ohranjanju maternega jezika.

¹¹ Gotovo so Andersenova dela, prevedena v prekmurščino, vplivala tudi na nekatere folklorne pravljicne vzorce, saj poznamo različice: npr. Matija Valjavec je zapisal pravljico *Palček*, ki je moška različica Andersenove *Palčice*; Julij Kontler in Anton Hren Kompoljski sta v svoji zbirki objavila pravljico *O treh grahah*, ki je prav tako moška različica znamenite Andersenove pravljice *Kraljična na zrnu graha*. Slednja pa je bila istega leta, kot sta izdala prvo zbirko (1923), prevedena tudi v prekmurščino.

»[z]aradi posebne jezikovne politike Novin, ki je temeljila na teoriji postopnega jezikovnega prehoda iz prekmurščine v knjižno slovenščino, je večji del v njih objavljenega leposlovja pisan v prekmurščini.« Tednik je bil pogosto vir za poznejše zapisovalce folklornega gradiva, predvsem pravljic in povedk,¹² nekaj izvirno v *Novinah* objavljenega gradiva je objavil v *Izboru prekmurskega slovstva* že Vilko Novak. Posebej velja izpostaviti zbirateljsko in avtorsko leposlovno dejavnost Števana Küharja, ki je veliko objavljaj prav v *Novinah*, pa tudi v *Kalendarju srca Jezusovega* in v *Časopisu za zgodovino in narodopisje*.¹³

2.6 *Düsevni liszt: mejszecsne verszke novine*

Düsevni liszt: mejszecsne verszke novine (1922–1941) je bil evangeličanski časopis, v katerem je bilo objavljeno gradivo deloma namenjeno tudi otrokom, npr. že v prvi številki časopisa, ki je izšla 20. 12. 1922, je objavljena zgodba z naslovom *Steroga z-deveti?* s podnaslovom *Koledna pripovejszt – Szirmaske decé krisztkindli*. Časopis je v celoti digitaliziran, izhajal je večinoma mesečno od decembra 1922 do novembra 1941, dostopen je na spletni strani Digitalne knjižnice Slovenije, skupaj 215 števil. Zanimivo je, da se začne štetje vsakega novega letnika z decembrsko številko, torej je prvi letnik od decembra 1922 do novembra 1923, drugi letnik od decembra 1923 do novembra 1924, do 19. letnika, ki se zaključí z novembrsko številko 1941. *Düsevni liszt* nima, za razliko od prej obravnavane periodike, ilustracij, niti drugega slikovnega gradiva. Od druge številke naprej (a ne redno) je v časopisu rubrika *Podlízstek*, kjer so objavljene tematsko različne zgodbe, največ iz vsakdanjega življenja, povezane so z verskimi moralnimi nauki in motivi iz legend ter bibličnimi temami. Ne gre za besedila, ki bi sodila v območje mladinskega (nabožnega) slovstva, vendar so nekatere zgodbe najbrž bile zanimive tudi za otroke, še posebej če upoštevamo »oglaševanje« oz. samopromocijo *Düsevnega liszta*, ki v vsaki številki poziva vse evangeličanske družine, naj ga berejo: »Vzemi, cstí, daj dale Düsevni liszt!« (npr. 1. letnik, 2. številka, 1923: 13) *Düsevni liszt* torej nagovarja k branju celotne družine, kar je, vsaj s stališča ohranjanja jezika, zelo pomembno, čeprav je pri tem treba poudariti, da je bil časopis do konca leta 1931 tiskan v madžarskem črkopisu, šele potem so sprejeli gajico.

¹² Zaradi obsežnosti (še vedno ne digitaliziranega) gradiva je le-to nemogoče sistematično pregledati.

¹³ Vilko Novak je leta 1988 izdal monografijo *Ljudsko izročilo Prekmurja*, v kateri je zbral folklorno gradivo, ki ga je zapisal Števan Kühar: lirsko in epsko poezijo, v prozi pa predvsem pravljice, bajčne in legendne povedke.

Večina je objavljenih besedil (Just 2000: 41) »z leposlovnimi lastnostmi, ki pa praviloma ne izkazujejo večjih literarnih ambicij. Tudi med leposlovnimi prevodi prevladuje nabožno gradivo, ob njem pa so prevajali – predvsem iz madžarščine in nemščine – tudi posvetna besedila.«¹⁴

Že v prvi številki časopisa, ki je izšla 20. 12. 1922, je objavljena zgodba z naslovom *Steroga z-deveti?* s podnaslovom *Koledna pripovejszt – Szirmaske decé krisztkindli*.

Od druge številke naprej je v časopisu redna rubrika *Podlízstek*, zanimivi pa so tudi zapisi, namenjeni odraslim, ki se vsebinsko dotikajo vzgoje otrok, npr. že v tretji številki prvega letnika (1923: 27–29) je uvodni članek z naslovom *Moje mislí med cstenyom Biblie* (1923: 27–29),¹⁵ takoj za naslovom je pojasnilo, da je prispevek aprila 1922 prebrala podpredsednica soboškega Ženskega pobožnega društva gospa Kardosics, ki je tudi avtorica članka o branju Svetega pisma. Med drugim je zapisala (1923: 28): »I mí matere, steri dúzsnoszt je deco szvojo nej szamo z telovnego, nego i z düsevne sztráni osznávlati; steri je noucs i dén velka szkrb, naj ona szrecsna bode: jáko velko dúzsnoszt mámo pred szébe posztávleno, da nyou vu szv. veri szvojoj zselno vöosznóvémo i za práve bozse vernike püsztimo na perouti pred szvejť.« Mati naj torej otroku priljubi vsakodnevno molitev in ljubezen do Boga.

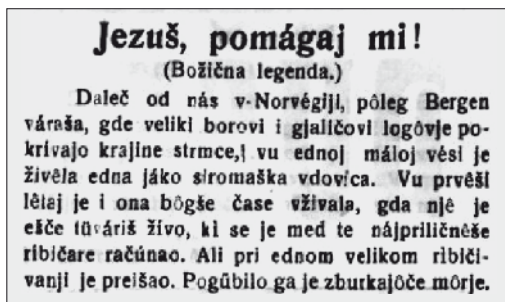
Za večino zgodb, ki so vsaj delno namenjene tudi otrokom, ni posebej označeno, da bi bile otroške priredbe ali otrokom namenjene zgodbe, vendar jih, raztresene po številkah, vendarle najdemo. Npr. ena takih je gotovo *Jezuš, pomagaj mi!* (1935: 2–5) iz 1. številke, 13. letnika,¹⁶ z inicialkami je (kot avtor/prireditelj) podpisan V. J. Vdova Marika in njen sin sta težko živela, saj je mož Nesö umrl na ribolovu, nato pa je zbolel še sin. Marika je želela sinu pripraviti božično večerjo, zato je sosedo prosila za moko in tudi to, če bo v času, ko gre po božično drevesce, popazila na bolnika. V gozdu se je pripetil čudež: srečala je človeka, ki je bil ves obdan s svetlobo, rešil jo je pred popadljivima volkovoma. Ko se je vrnila domov, je bil sin zdrav, v tem času pa se je vrnil domov tudi pogrešani mož. Trije čudeži v predbožičnem času so še zdaj tema

¹⁴ Nekatera, sicer redka besedila so objavljena v madžarščini (pesmi). Seveda je na tem mestu treba omeniti predvsem prevode vrhunskih madžarskih pesnikov, npr. Petöfija, Aranyja, Tompe, Adyja. Vedno, ko gre za prevod v prekmurščino, je pri nekaterih besedilih izvirni avtor napisan, spet pri drugih ne; veliko prevodov je prispeval učitelj Jánoš Flisár; primer v več nadaljevanjih je leta 1937 objavljena *Trê deklín hištória*. Pisala Gyarmathy Žigmondova. Poslovenčo Flisár Jánoš, vp. učitel.

¹⁵ Vsak letnik ima svoje štetje, strani se po številkah letnika nadaljujejo. Gre torej za uvodni članek na naslovni strani 3. številke 1. letnika, a se začne na strani 27. Avtorica je predstavljena kot guvernica in podpredsednica društva (Kardosics 1923: 27): »Goriprecsteto 1922 aprila v-Szobocskoga Zsenszkoga Drüzstva pobožsnom, nedelnom popoldnévnom posztnom vküpprihájanyi, po goszpé Kardosici podpredszednikojci.«

¹⁶ Zgodba teče po zgornji polovici časnika, tak način tiska je večkrat uporabljen.

zgodbe, ki si jo na daljnem severu pripovedujejo ribiči, družina pa je nadvse srečno živela.

Slika 9: Dúsevni liszt (20.12.1934), letnik 13, številka 1.
 URN:NBN:SI:DOC-QQSH5QQW from <http://www.dlib.si>
 (Pridobljeno 20. 8. 2015).

Posebnost je legenda z naslovom *Edna stára pripóvést* (podpisan je Silvanus,¹⁷ ni jasno, ali gre zgolj za prevod), objavljena je v 15. letniku, 1937, številka 8, str. 87, saj je besedilo o Bogu (kralju) po strukturi zapisano kot pravljica.¹⁸ Dekle, ki je imelo pet bratov, je imelo čudovit in neprecenljiv diamant. Bratje so jo nagovarjali, naj jim diamant da: glasbenik ji je obljubljal pesem, a se lahko ta izteče; pleskar ji je ponujal najlepšo sliko, a se lahko ta izgubi; trgovec ji je ponujal najboljša dišavna olja, a lahko ta izgubijo opojni vonj; kuhar ji je ponujal najbolj žlahten obrok, a je hrana minljiva; zidar ji je ponujal grad, pa ta povzroča le skrbi. Nato pride kralj, ki ji obljubi obilje vsega, in njemu pokloni diamant. Ob srečnem koncu, da je dekle živelo v izobilju, pisec razloži: diamant je metafora ljubezni, dekle je človeška duša, Bog je kralj.

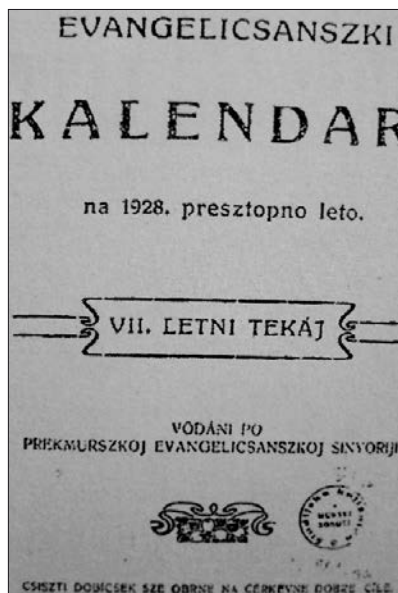
Zanimivo je, da najdemo med leposlovjem tudi dramske prizore, npr. Jánoš Flisár je v 15. letniku v 7. številki prevedel *Nedelni zaslužek je rétko dobíček* (1937: 76–80), ki je igra v enem dejanju. Delo ima dramsko strukturo z didaskalijami in dvogovorom (kar je označeno kot »pobožno zgovárjanje«), med osebami nastopa tudi 6 do 7 let star deček (pojbič) Pišta. Veliko prispevkov je povezanih z reformacijo, s praznovanjem te, ter s cerkvenimi prazniki (njihovim namenom na splošno) in z dejavnostmi, ki se s prazniki konkretno povezujejo v evangeličanski cerkvi v Prekmurju.

¹⁷ To je psevdonim, ki ga je uporabljal Janoš Kardoš.

¹⁸ Pravljíčni začetek v nedoločenem času in prostoru, literarni liki niso imenovani po imenu, temveč po poklicu, zapletu sledi srečen konec.

2.7 *Evangelicsanszki kalendari*

Evangelicsanszki kalendari (1923–1941) je izhajal pod okriljem *Düševnega liszta* in je bil podobno tudi koncipiran.¹⁹ Ob verskih besedilih (splošne narave in besedilih, ki so vezana na prekmurski prostor), domovinsko-vzgojnih besedilih, poeziji in dramatiki, so bili v koledarjih objavljeni tudi gospodinjski in zdravstveni nasveti, reklame (za obrtniška dela in prodajne artikle) in tudi nekaj besedil, ki sodijo med pravljice in povedke, in so bila vsaj posredno namenjena otrokom. Med tovrstna besedila sodijo tudi legendne povedke, torej zgodbe, ki so povezane s svetniki in z (vsaj) eno resnično lastnostjo (ali dogodkom). Npr. *Zaka je hajdína i njé mela čarna?*, ki ima podnaslov *Jákostna pripovêst* (v koledarju iz leta 1937: 81–82), v kateri so rastline antropomorfne, saj rože, pšenica, ječmen, proso in druge rastline prigovarjajo hajdini (ajdi), naj se skloni, ker prihaja vihar. Ajda se noče ukloniti, pravi, da se ne bo poniževala, zato jo vihar z grmenjem zajame in postane črna.

Slika 10: *Evangelicsanszki kalendar*. Dostopno na https://sl.wikipedia.org/wiki/Evangeli%C4%8Danski_kalendar (Pridobljeno 23. 8. 2015).

Širše poznana je npr. povedka *Gyês i liszica* (objavljena v koledarju 1925: 95) s podnaslovom *Slávszka pripovêszt*, pod katero je podpisan Janoš Flisar.

¹⁹ Tudi s črkopisom je v *Evangelicsanszkiem kalendarju* enako kakor pri *Düševnem lisztu*, namreč od začetka izhajanja do leta 1934 so uporabljali madžarski črkopis, nato gajico, z začetkom vojne in do skorajšnjega prenehanja izhajanja pa spet madžarski črkopis.

Gre za živalsko povedko, v kateri prosi jež lisico, naj ga spusti v brlog, ker je zunaj hud mraz. Lisica, ki je dobrega srca, ga res povabi v svoj dom, a tam se jež tako razkomoti, da za lisico zmanjka prostora, saj jo kar naprej bode. Jež lisici brez slabe vesti zabrusi, da lahko odide, če ji kaj ni prav. Avtor besedilo zaključi s poudarjeno poanto, ki jo iz implicitne prenese na eksplicitno raven razumevanja: torej da je okrog nas veliko nehvaležnih ljudi.

3 SKLEP

Čeprav prekmurski periodični tisk v prvi vrsti ni namenjen otrokom, izjema je *Marijikin ogravec*, je zagotovo odigral pomembno vlogo pri opismenjevanju Prekmurcev. Vilko Novak (1977: 88) ob *Kalendarju srca Jezusovega* ugotavlja, da »moramo njegov značaj in pomen ocenjevati z vidika tedanjega prekmurskega človeka, ki je hodil v tujo šolo, bral v svojem narečju le molitvenik in katekizem z zgodbami sv. pisma. Kalendar mu je bil slikanica in prva čitanka obenem, čeprav mu je dajal mnogo več.« Zdi se, da smemo to Novakovo misel posplošiti na celoten prekmurski periodični tisk, pa naj gre za evangeličansko ali katoliško periodiko. Vilko Novak v članku *Slovstveno delo Slovenske krajine* posebej opredeljuje luteransko obdobje in širjenje protestantske tradicije ter nastop katolikov in širjenje njihovega dela vse do leta 1919. Izoliranost od ostalega dela Slovenije in verski vplivi so namreč močno zaznamovali tudi prekmursko (ne le folklorno) književnost. Ne glede na raznolike vsebinske uredniške koncepte in jezikovne odločitve, ko je bil uradni jezik v Prekmurju madžarski, je vendarle periodika, tiskana večinoma v prekmurščini (deloma v knjižni slovenščini), odigrala pomembno kulturno vlogo pri ohranjanju narodne zavesti in pripadnosti ter pri opismenjevanju in ohranjanju kulturne dediščine.

VIRI

Düševni liszt: <http://www.dlib.si/results/?browse=%c4%8dasopisje&sortDir=DESC&sort=date&node=besedila%2f1-108-1&pageSize=25&query=%27rele%253dD%25c3%25bcsevni%2bliszt%27>

Evangeličanski kalendar: Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota.

Kalendarju srca Jezusovega: <http://www.dlib.si/results/?browse=%c4%8dasopisje&fyear=1904&sortDir=DESC&sort=date&node=besedila%2f1-339&pageSize=25&query=%27rele%253dNajszvetejsega%2bSzrca%2bJezusovoga%2bveliki%2bkalendar%27>

Marijikin ograček: <http://www.dlib.si/results/?browse=%c4%8dasopisje&sortDir=DESC&sort=date&node=besedila%2f1-307-1&pageSize=25&query=%27rele%253dMarijikin%2bogra%25c4%258dek%27>

Marijin list: prvih deset let <http://www.dlib.si/results/?browse=%c4%8dasopisje&sortDir=DESC&sort=date&node=besedila%2f1-387-1&pageSize=25&query=%27rele%253dNevtepeno%2bpoprij%25c3%25a9ta%2bDevica%2bMarija%27>

nadaljevanje: <http://www.dlib.si/results/?browse=%c4%8dasopisje&sortDir=DESC&sort=date&node=besedila%2f1-308-1&pageSize=25&query=%27rele%253dMarijin%2blast%27>

Novine: Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota

LITERATURA

Dragica HARAMIJA, 2005: Teme Prekmurskih pravljic. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Zbornik mednarodnega srečanja. Ur. Jože Vugrinec. Murska Sobota: Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija Petanjci. 257–265.

Marko JESENŠEK, 2008: Prekmurska publicistika 19. in prve polovice 20. stoletja – med knjižno normo in tradicijo. *Slavistična revija*, letnik 56, št. 2. 103–113.

Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta (Zora 90).

Franci JUST, 2000: *Med verzuško in pesmijo: poezija Prekmurja v prvi polovici 20. stoletja*. Murska Sobota: Franc-Franc (Zbirka Podobe Panonije).

Števan KÜHAR, 1988: *Ljudsko izročilo Prekmurja* (zbral in ur. Vilko Novak). Murska Sobota: Pomurska založba.

Franc KUZMIČ, 2003: Zapisovalci prekmurskega ljudskega blaga. V: *Zbornik soboškega muzeja 7*. Murska Sobota: Pokrajinski muzej Murska Sobota.

Vilko NOVAK, 1935: Slovstveno delo Slovenske krajine. *Slovenska krajina: zbornik ob petnajstletnici osvobojenja*. Ur. Vilko Novak. 34–39.

Vilko NOVAK, 1977: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov.

Marija STANONIK, 2009: Zarodki besedne umetnosti v prvem prekmurskem časopisu Prijatelj (1875–1878). *Slovenski mikrokozmosi*. Zbornik Slovenskega slavističnega kongresa. Ur. Irena Novak Popov. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 179–190.

Peter ŠTUMPF, 2006: *Jožef Klekl st. (1874–1948) kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini (Prekmurju)*. Ljubljana: Salve.

Natalija ULČNIK, 2009: *Začetki prekmurskega časopisja*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta (Zora 67).

CHILDREN'S LITERATURE TEXTS IN THE PREKMURJE PERIODICALS BEFORE WORLD WAR II

Summary

The article *Children's Literature Texts in the Prekmurje Periodicals before World War II* is an overview of the periodicals from the young adults' literature perspective. For the basic insight into the Prekmurje periodicals I examined: the monthly *Prijatelj* (which is mostly interesting for being the first public medium in Prekmurje); the catholic monthly *Marijin list* and its supplement *Marijikin ograček*; the once a year published *Kalendar srca Jezusovega*; the most important weekly *Novine*, and the evangelistic monthly *Düševni list*, with the *Evangelist Calendar* that was published once a year. I introduce selected texts from periodicals that can be considered children's literature and which are mostly written in the Prekmurje dialect (an exception are also some texts published in the standard language). In order to give a comprehensive presentation of the children's literature concept I could, in some parts, not avoid the semi-literary and educational texts, for in these cases they were published in religious periodicals. Next to the diverse educational concepts I also provide an overview of literary genres, authors, if stated, and their works, as well as the folklore literature for young readers. From the young adults' literature perspective the *Marijikin ograček* is of course the most interesting one, for it was designed as religious and educational reading for children. This fact tells us that its editor, Jožef Klekl senior, was very much aware of the importance of the written word for religious education, national awareness, and finally also for literacy. The supplement includes a lot of illustrated materials (holy cards, pictures of different animals, places, churches, further on diverse riddles like labyrinths and pictures for finding similarities) as if Klekl knew about the importance of visual impressions for meaning recognition. The most interesting in the presented periodical are the folklore fairy tales and (legend) stories, travelogues, religious and patriotic poems, children's humour, riddles, diverse humorous (education pointed) instructions and attractions from all around the world. The awareness of family reading importance is astounding; the family reading is in the centre of the discussed periodicals, which were also advertised in this way. In the times when Hungarian was still the official language in Prekmurje, the periodical published in the Prekmurje dialect (or partially also in standard Slovene) played an important cultural role in preserving the national consciousness and belonging, as well as in literacy and cultural heritage preservation, regardless of their diverse editorial politics and language choice.

KINDERLITERATURTEXTE IN DER PREKMURJE/ÜBERMURGEBIET PERIODIKA BIS ZUM BEGINN DES ZWEITEN WELTKRIEGES

Zusammenfassung

Der Artikel *Kinderliteraturtexte in der Prekmurje/Übermurgebiet Periodika bis zum Beginn des Zweiten Weltkrieges* ist ein Überblick über diese Periodika aus dem Blickwinkel der Kinderliteratur. Für einen Grundeinblick in die Prekmurje/Übermurgebiet Periodika sah ich folgende Titel durch: das Monatsmagazin *Prijatelj* (ist vor allem deshalb interessant, weil es das erste Prekmurje/Übermurgebiet Medium war), dann das katholische Monatsmagazin *Marijin list* und dessen Beilage *Marijikin ograček*, den einmal jährlich erscheinenden *Kalendar srca Jezusovega*, die wichtigste Wochenzeitung *Novine*, und das evangelische Monatsmagazin *Düševni list*, neben dem einmal jährlich auch der *Evangeličanski kalendar* erschienen ist. Ich stelle ausgewählte Texte aus der Periodika vor, die wir als

Kinderliteratur bezeichnen können und die meistens in der Prekmurje/Übermurgebiet Mundart geschrieben sind (ausnahmsweise wurden einige Texte auch in Standardsprache gedruckt). Um das Konzept der Kinderliteratur gänzlich zu präsentieren konnten teilweise die semi-literarische und lehrreichen Texte nicht vermieden werden, denn es handelt sich in allen Beispielen um religiöse Drucke. Neben verschiedenen Redaktionskonzepten werden auch literarische Gattungen, Autoren, falls sie angegeben sind, und deren Werke, sowie ein Überblick über die Folkloreliteratur für junge LeserInnen vorgestellt. Vom Blickpunkt der Kinderliteratur aus ist natürlich *Marijikin ograček* am interessantesten, denn er wurde als religiöse und pädagogische Lektüre konzipiert und das zeigt, dass der Redakteur Jožef Klekl Senior sich der Bedeutung des geschriebenen Wortes für die religiöse Erziehung, für das nationale Bewusstsein und schließlich auch für die Alphabetisierung stark bewusst war. In der Beilage gab es zahlreiche Bildmaterialien (Andachtsbilder, Zeichnungen verschiedener Tiere, Orten, Kirchen, sowie Rätsel, z. B. Labyrinth und Bilder mit Details die gefunden werden mussten), als ob Klekl die Bedeutung der visuellen Eindrücke für die Bedeutungserkennung kennen würde. In der erörternden Periodika sind vor allem die Folkloremärchen und (Legenden)Geschichten, Reiseberichte, religiöse und patriotische Gedichte, sowie Witze, Rätsel, verschiedene humorvolle (erzieherisch konnotierte) Anweisungen und Besonderheiten aus aller Welt interessant. Überraschen ist auch das Bewusstsein für die Wichtigkeit des Lesens in der Familie, dem die Periodika gewidmet wurde und die auf solche Art und Weise auch inseriert wurde. Unabhängig von verschiedenen inhaltlichen Redaktionskonzepten und sprachlichen Entscheidungen spielte die meistens in der Prekmurje/Übermurgebiet Mundart (teilweise auch in der slovenischen Standardsprache) erschienene Periodika in der Zeit, in der Ungarisch noch die offizielle Sprache in Prekmurje/Übermurgebiet war, eine wichtige kulturelle Rolle bei der Erhaltung des nationalen Bewusstseins und der nationalen Zugehörigkeit sowie bei der Alphabetisierung und Erhaltung des Kulturerbes.

Narečno in osebna identiteta

Melita Zemljak Jontes, Simona Pulko*

1.02 Pregledni znanstveni članek
UDK 811.163.6'28

Melita Zemljak Jontes, Simona Pulko: Narečno in osebna identiteta. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 86=51(2015), 4, str. 112–125

Prispevek prikazuje položaj narečnega v socialnozvrstnem sistemu slovenskega jezika s posebnim ozirom na socialnozvrstna razmerja v šolskem sistemu (v učnih načrtih za osnovne in srednje šole), še posebej v govorjeni rabi, in sicer z ozirom na identitetni dejavnik rabe narečnega jezika v različnih govornih položajih (šolsko in izvenšolsko okolje), ter rabo pri jezikovnem in pri književnem pouku slovenščine.

Ključne besede: slovenski jezik, socialne zvrsti jezika, osebna identiteta, šolski sistem, narečnost

1.02 Review Article
UDC 811.163.6'28

Melita Zemljak Jontes, Simona Pulko: The Dialectal and the Personal Identity. Review for History and Ethnography, Maribor 86=51(2015), 4, pp. 112–125

The paper presents the situation of the dialectal in the social variety system of the Slovene language with a special consideration of the social variety relationships in the school system (in the primary and secondary school curricula), especially of the spoken language regarding the identity factor of the use of dialects in different speaking environments (in school and private environment) as well as of the use in the classes teaching the Slovene linguistics and literature studies.

Key words: Slovene language, social varieties of language, personal identity, school system, dialect

* Izr. prof. dr. Melita Zemljak Jontes, doc. dr. Simona Pulko, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, melita.zemljak@um.si, simona.pulko@um.si. Prispevek je nastal v okviru programske skupine P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine).

I NAREČNO V SOCIALNOZVRSTNEM SISTEMU SLOVENSKEGA JEZIKA

V zadnjih dveh desetletjih raziskovanja slovenske narečne govorice se raziskovalci ob opazovanju jezikovnih zakonitosti ukvarjajo tudi/predvsem z odnosom govorcev do narečja in narečnega, odnosom med samimi narečji in postavitvijo narečnega (krajevnega govora, narečja) v enakovrednejši položaj knjižnim zvrstem jezika.

Narečno je v socialnozvrstnem sistemu slovenskega jezika postavljeno v dvodelni sistem knjižno – neknjižno (Toporišič 2000: 14), pri čemer lahko tvorjeni izraz neknjižno izkazuje tudi manjvrednostno konotacijo. V zadnjih predvsem dvajsetih letih je kot odgovor na možno negativno konotacijo nastalo precej razprav, ki neknjižno, torej tudi narečno, postavljajo v enakovreden položaj knjižnemu jeziku (Pogorelec 1965: 132–156 in 1998: 56–65, Škofic 1991, Zorko 1995: 339–352, Koletnik 2001: 245–254, Smole 1997: 281–288, Smole 2004: 321–330, Šekli 2004: 41–58, Kenda Jež 2004: 263–276, Tivadar 2004: 437–452, Vogel 2004: 453–468, Krajnc 2005: 13–22, Valh Lopert 2005: 15–63 idr.).

Navedene raziskave poudarjajo, da neknjižna govorica nima več negativne konotacije, ampak dobiva pozitivno konotacijo kot prvi oz. materni jezik, v katerega je vsak govorec rojen; knjižnega jezika se v šolskem sistemu običajno šele priučimo (Pulko 2007). Prezreti ne gre dejstva, da (Orožen 2003: 310) na oblikovanje in razvoj jezika vplivajo tako notranjejezikovni (fonetični, oblikoslovni, analogični) kot tudi izvenjezikovni dejavniki, pogosto tudi osebno zaznamovani (sociolingvistični, psiholingvistični).

1.1 Socialnozvrstna razmerja v šolskem sistemu

Raziskave o rabi socialnih zvrsti so v zadnjih 15 letih vezane predvsem na osnovno- in srednješolsko populacijo, manj pa na univerzitetno (Zemljak Jontes 2010). V rabi zemljepisnih različkov se kažejo razlike glede na (Pulko, Zemljak Jontes 2007) stopnjo izobraževanja, govorne položaje in deloma glede na spol. Vse to je moč povezati ne le z besediščnim sestavom jezika, temveč z jezikom na vseh njegovih ravninah. M. Orožen je že pred dobrim desetletjem poudarila, da se je dotedanje razmišljanje osredinjalo predvsem na narečja s staro poljedelsko (in zemljepisno) kulturo, vendarle pa danes zaradi vpliva predvsem sociolingvističnih dejavnikov ne gre mimo raziskovanja narečnega v industrijskih središčih z narečnim zaledjem (Orožen 2003: 317). V povezavi z zapisanim se je začela preoblikovati tudi socialnozvrstna delitev slovenskega jezika, v kateri se ostra delitev na knjižne in neknjižne zvrsti jezika mehča (Smole 2004: 324), s čimer se spreminja tudi odnos do enih in drugih. Zanimive ugotovitve o rabi narečij in odnosu mladih (študentov) do narečij

prinaša perceptivnodialektološka raziskava G. H. Lundberga (2007: 97–109), da je 85 % vprašanih v otroštvu govorilo v narečju, 70 % jih bo svoje domače narečje naučilo tudi svoje otroke, 50 % jih meni, da je narečje zelo pomembno za njihovo identiteto, 54 % anketirancev optimistično gleda na prihodnost rabe narečij v Sloveniji.

Spremembam v pogledu na socialno zvrstnost so sledili tudi sestavljalci učnih načrtov za osnovne in srednje šole, kjer je posledično za izhodišče učenja oz. poučevanja postavljena neknjižna (narečna) govorica z dvojno vlogo rabe jezika: z doslednim in kontinuiranim približevanjem oz. težnji h knjižni izreki, z uzaveščanjem rabe različnih zvrsti jezika glede na različne govorne položaje oz. okoliščine sporočanja/sprejemanja besedil (Pulko, Zemljak Jontes 2011), in sicer v učnih načrtih za osnovne šole in različne vrste srednjih šol.

Prvotna raba jezika nasploh je govorjena, tej šele sledi zapisovanje besedila, pri čemer je odklon od knjižne norme veliko pogostejši pri govorjeni rabi.

1.1.1 *Socialnozvrstna razmerja v govorjeni rabi*

Tovrstno razmišljanje je pogojevalo raziskavi o rabi zemljepisnih različkov slovenskega jezika¹ glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje (Pulko, Zemljak Jontes 2007: 353–369 in Zemljak Jontes, Pulko 2011: 407–420). Prva omenjena raziskava (Pulko, Zemljak Jontes 2007: 353–369) zajema obravnavo rabe zemljepisnih različkov slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja (drugo in tretje triletno osnovne šole, gimnazijski srednješolski program ter izbrani univerzitetni študijski programi Pedagoške fakultete in Filozofske fakultete v Mariboru) in različne govorne položaje (šolsko okolje, in sicer učenec/dijak/študent : učenec/dijak/študent, učenec/dijak/študent : učitelj, učenec/dijak/študent : druge uradne osebe v izobraževalni ustanovi; domače okolje, in sicer vrstnik : vrstnik, otrok : starši, sokrajan : sokrajan). Tematika je osvetljena s teoretičnega in z empiričnega vidika (z izvedbo in analizo anketnega vprašalnika, ki vključuje učence, dijake in študente predvsem severnoštajerskega govornega področja).

V drugo omenjeno raziskavo (Zemljak Jontes, Pulko 2011: 407–420) je bil zajet neslučajnostni vzorec² gimnazijskega programa, in sicer dijaki od prvega do četrtega letnika, to je po en oddelek vsakega letnika. Gre za narečno heterogeno skupino dijakov, saj je za samo srednjo šolo zaradi specifične smeri izobraževanja tipična raznolika pokrajinska zastopanost dijakov. Posneto govorno zvočno in vidno gradivo (23.07 minut govora, 10 različnih besedil, od

¹ Termin je vpeljan v delu T. Logarja *Slovenska narečja* (1991), uveljavljen pa tudi na simpoziju Obdobja 2007.

² Neslučajnostni vzorec je vzorec, ki je za raziskavo priložnostno in namensko izbran.

tega 5 besedil pripravljenih vnaprej in nato branih, ostalih 5 pa pripravljenih le konceptualno, sicer pa izvedenih spontano) zajema dijake petih narečnih skupin (panonske, štajerske, koroške, gorenjske in primorske), različno tudi glede na število udeležencev v govornih dejanjih (eno- do večgovornih). Narečne značilnosti so v raziskovanih besedilih močno prisotne, opazne so predvsem na glasoslovni, oblikoslovni (samostalniške in pridevniške končnice, glagol) in na skladenjski ravni (besedni red) ter v besedišču, v katerem se pojavljajo tudi slengizmi, kot so *šalabajzeri*, *stara*, *šit*, *kul*, *ful*.

2 OSEBNA IDENTITETA V LASTNIH SOAVTORSKIH RAZISKAVAH RABE SOCIALNIH ZVRSTI SLOVENSKEGA JEZIKA

V soavtorstvu M. Zemljak Jontes in S. Pulko je nastalo več prispevkov, ki preučujejo rabo socialnih zvrsti slovenskega jezika v šolskem prostoru: S. Pulko, M. Zemljak Jontes: Raba zemljepisnih različkov glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje (2007); pod mentorstvom oz./ali somentorstvom S. Pulko in M. Zemljak Jontes je na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru nastalo devet diplomskih del z obravnavo tematike po istem vzoru ali s prilagoditvami anketnih vprašalnikov (2009–2013); S. Pulko, M. Zemljak Jontes: Narečje kot izhodišče govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov (2011); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: Narečno v izbranih umetnostnih besedilih slovenskih avtorjev za (mlade) bralce (2013a); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: (Ne)moč narečne besede (2014); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: Govorica mladostnikov v šoli – narečna ali nenarečna? (2011) in Dialectal awareness as identity (2013b).

Identitetni dejavnik rabe narečnega jezika je v prispevkih osvetljen z različnih vidikov:

- a) raba v različnih govornih položajih (šolsko in izvenšolsko okolje);
- b) raba pri jezikovnem pouku slovenščine;
- c) raba pri književnem pouku slovenščine.

2.1 S. Pulko, M. Zemljak Jontes: Raba zemljepisnih različkov glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje (2007)³

Za potrebe izvedbe in analize anketnega vprašalnika o zemljepisnih različkih slovenskega jezika je bila kot temelj izbrana za slovenski jezik trenutno

³ Prispevek je bil v celoti objavljen v zborniku *Obdobja 26 leta 2007 (Slovenska narečja med sistemom in rabo*. Ur. Vera Smole). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 353–369.

veljavna socialnozvrstna razdelitev (Toporišič 2000: 13, SP 2001: 127–128), terminološko prilagojena stopnji izobraževanja šolarjev (učencev, dijakov oz. študentov); v anketni vprašalnik je bil kot predvidevana in med mladostniki pogosto uporabljena spremljevalna socialna podzvrst vključen tudi sleng. Anketni vprašalnik temelji na tezi, da je narečje materni jezik vsakega posameznika. Anketiranci prihajajo v veliki večini s severnoštajerskega govornega področja, to je iz Maribora in okolice, torej iz južnopohorskega narečja, na razvoj in nastanek katerega je temeljno vplivala štajerska narečna skupina, na vzhodu pa še panonska ter na zahodu koroška narečna skupina. V samem mestnem jedru se je ob tovrstnem narečnem prepletanju razvil mariborski pogovorni jezik, ki je dandanes tudi pod močnim vplivom knjižnega jezika (šola, cerkev, mediji ...) (Zorko 1995: 341, 352).

Anketni vprašalniki so bili izdelani glede na različne stopnje izobraževanja; razlika je bila narejena med vprašalniki za osnovno šolo in med tistimi za srednjo šolo ter univerzitetno ravniyo. Razlike so večinoma v formulaciji anketnih vprašanj (*nadnarečno obliko govora, ki vsebuje malo narečnih besed in več takih, ki jih uporabljajo na nacionalnem radiu ali televiziji* za osnovno in srednjo šolo proti *nadnarečno obliko govora, ki je bliže splošnemu pogovornemu jeziku, torej, ki vsebuje malo narečnih besed in več takih, ki jih uporabljajo na nacionalnem radiu ali televiziji* za univerzitetni nivo (vprašanje 5.c) in v *govorici mladostnikov (slengu)* za osnovno in srednjo šolo proti *sleng* za univerzitetni nivo (vprašanja 7. in 8.3), ponekod je bila dodana za univerzitetni nivo izobraževanja izbira natančneje opredeljene zvrstnosti (splošni (knjižno-) pogovorni jezik (vprašanja 5.č in 6.č)).

V anketnem vprašalniku so bile tako uporabljene formulacije *krajevni narečni govor (to je tako, kot govorijo sokrajani)*; *nadnarečna oblika govora, ki je blizu krajevni narečnemu govoru (to je govor, ki vsebuje večinoma narečne besede in besede, ki jih uporabljajo npr. učitelji v šoli)* (nadnarečje); *nadnarečna oblika govora, ki vsebuje malo narečnih besed in več takih, ki jih uporabljajo na nacionalnem radiu ali televiziji* (splošno- ali knjižnopogovorni jezik), *knjižno (zbornu), v govoru mladostnikov (slengu)*.⁴

Pridobivanje podatkov je potekalo najprej s sestavo anketnih vprašalnikov, sledili sta kvalitativna in kvantitativna obdelava. Posamezni anketni vprašalnik zajema 10 vprašanj zaprtega oz. nekaj polodprtega tipa,⁵ vprašanje 8 je razdeljeno na štiri podvprašanja.

⁴ V diplomskih delih, nastalih po vzorcu raziskave S. Pulko, M. Zemljak Jontes (2007), so bile v anketnem vprašalniku uporabljene iste formulacije, nekateri anketni vprašalniki so bili le deloma prilagojeni z vprašanji o specifični terminologiji.

⁵ **Zaprta tip vprašanj** so vprašanja, na katera anketiranec odgovori z izbiro enega ali več odgovorov izmed vnaprej ponujenih in praviloma medsebojno izključujočih se možnosti. **Polodprti tip vprašanj** so vprašanja, ki so sestavljena iz elementov zaprtega in odprtega

Prvo vprašanje sprašuje po spolu, drugo po stopnji izobraževanja in tretje po okolju, iz katerega anketiranci izhajajo (mesto, kraj, vas, bivanje v različnih krajih ali celo državah). Četrto vprašanje ločeno sprašuje po izobrazbi matere in očeta. Vprašanja med 5 in 10 poizvedujejo po zvrstnosti govora anketirancev, to je doma z najožjimi sorodniki (vprašanje 5), doma s sokrajani nevrstniki (vprašanje 6), doma s sokrajani vrstniki (vprašanje 7), v šoli pri urah slovenščine (vprašanje 8. 1), pri urah drugih predmetov (vprašanje 8. 2), s sošolci (vprašanje 8. 3) ter z drugimi zaposlenimi na šoli (vprašanje 8. 4); zadnji dve vprašanji posegata na področje zavedanja obvladovanja svojega narečnega govora (vprašanje 9) in na področje čustvenega odnosa do narečnosti (vprašanje 10). Samo zadnje vprašanje je omogočalo več odgovorov.

Anketa je bila izvedena v oktobru in novembru 2007, in sicer v osnovnih, srednjih in univerzitetnih izobraževalnih ustanovah mariborskega govornega področja. V osnovni šoli je bilo anketiranih 78 učencev 6., 7., 8. in 9. razreda devetletke, v srednji šoli je bilo anketiranih 109 dijakov gimnazije 1., 2., 3. in 4. letnika, na univerzi pa 250 študentov vseh letnikov različnih študijskih smeri dveh fakultet (študentje slovenistike (študijski program Slovenski jezik s književnostjo, 1.–4. letnik), prevajanja in tolmačenja (študijski program Prevajanje in tolmačenje, 1. letnik) ter razrednega pouka (študijski program Razredni pouk, 1. letnik)). Vprašalniki so anketirance vseh stopenj diferencirali glede na spol; diferenciacija na univerzitetni stopnji izobraževanja je zaradi večinoma prevladujočega enega spola izbranih študijskih smeri zanemarljiva.

Velika večina anketiranih osnovnošolcev, srednješolcev in študentov, to je 33 % do 78 %, svoj krajevni govor rado uporablja in rado posluša druge, med 12,5 % in 44 % anketiranih pa svoj govor zavestno goji in so nanj ponosni. V 4. letniku srednje šole in pri dekletih 8. razreda osnovne šole je odnos do narečnega govora v primerjavi z drugimi starostnimi skupinami najmanj izrazit, saj dobrih 33 % oz. dobrih 31 % anketiranih do narečnega govora ne izkazuje nikakršnega odnosa. Redki anketirani narečnost zavračajo oz. jo imajo za nepotrebno; večinoma so to anketiranci, katerih starši so višje izobrazbene strukture in tudi doma ne govorijo v narečju. Preziranje narečnosti se kaže v izjemno redkih primerih; na podlagi postavljenih anketnih vprašanj se ga ne da obrazložiti.

Raziskava je pokazala, da se v rabi zemljepisnih različkov kažejo razlike glede na stopnjo izobraževanja in glede na govorne položaje; v osnovni šoli se relevantne razlike kažejo tudi glede na spol.

tipa vprašanj. Gre za vprašanja, katerih bistveni del so vnaprej ponujene možnosti odgovorov, poleg teh pa vključujejo tudi možnost 'drugo', ki anketirancem omogoča opisno odgovarjanje v primeru, da se ne odločijo za noben vnaprej ponujen odgovor.

2.2 S. Pulko, M. Zemljak Jontes: Narečje kot izhodišče govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov (2011)

V okviru simpozija *Dialekta* leta 2011 je nastal strokovni prispevek z naslovom Narečje kot izhodišče govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov, ki predstavlja narečno ozaveščenost neslučajnostnega vzorca dijakov gimnazije z dveh vidikov: prvi osvetljuje narečno ozaveščenost starostne skupine, ki v klasičnih dialektoloških raziskavah običajno ne predstavlja vzorčne skupine informatorjev (mladostniki od 15. do 18. leta); tovrstno odločitev je pogojevalo predhodno raziskovalno delo, ki je pokazalo, da v zadnjem času med mladostniki narečje postaja vrednota, saj se ne samo ohranja, ampak tudi vsakodnevno zavestno uporablja, in to v govornih položajih, kjer narečna raba ni pričakovana. Takšna raba ni pogojena z jezikovno neozaveščenostjo, ampak je prav jezikovna ozaveščenost tista, ki predstavlja most med narečnim in knjižnim brez negativnega prizvoka pri rabi narečnega. Drugi vidik raziskave pa razkriva, ali se govorci različnih narečnih govornih področij izbranega vzorca med seboj sporazumevajo in tudi sporazumejo z rabo lastnega narečja ali s primoranostjo prestopa h knjižni ali drugi normi. Izsledki analiziranega vzorca potrjujejo, da narečje kot danost ostaja oz. ponovno postaja vrednota. Prispevek obravnava dijake pri pouku slovenščine, in sicer njihovo delo z različnimi vrstami besedil, glede na njihovo vnaprejšnjo pripravljenost (5 besedil je bilo s strani dijakov vnaprej pripravljenih in nato branih, 5 besedil pa je bilo pripravljenih konceptualno in izvedenih spontano), glede na število udeležencev v govornih dejanjih (dve besedili sta bili enogovorni, dve dvogovorni, šest pa večgovornih, od tega dve s tremi udeleženci, dve s štirimi, eno s šestimi in eno s kar osmimi udeleženci; eno dvogovorno besedilo je bilo brano, eno govorjeno spontano, dve večgovorni besedili sta bili brani, vsa druga pa govorjena spontano; devet besedil je bilo govorjenih, eno pa péto). Posebnost raziskave je v tem, da sta besedili posneli avtorici prispevka v okviru učnih ur slovenščine v sklopu obravnave socialnih zvrsti jezika, besedila pa so dijaki tvorili sami in so bila tematsko različna, pokazalo pa se je, da se brez večjih težav sporazumevajo v svojem narečnem govoru tudi pri pouku slovenščine, ko je sicer predvideno sporazumevanje v knjižnem jeziku, če jim je tovrstna možnost pravzaprav dana. Neprekinjeno snemanje med posameznimi predstavitvami besedil je pokazalo, da so se dijaki medsebojno tudi v neformalnih ali napol formalnih situacijah sporazumevali v svojem narečnem govoru, oboje pa kaže narečno ozaveščenost oz. izkazovanje identitete posameznika.

2.3 M. Zemljak Jontes, S. Pulko: Narečno v izbranih umetnostnih besedilih slovenskih avtorjev za (mlade) bralce (2013a)

V prispevku so v izhodišče postavljene narečne prvine, ki se pojavljajo v umetnostnih besedilih izbranih slovenskih avtorjev (analiza je temeljila na izbranih delih avtorjev Miška Kranjca (*Solzice*) in Prežihovega Voranca (*Čarni nasmeh*), avtorjev s seznama predlaganih avtorjev v osnovnošolskem učnem načrtu), saj pri pouku književnosti ne smemo spregledati pomena vidika (mladega) bralca in njegovega doživljanja besedil slovenskih avtorjev; te lahko bralcu skozi učne načrte približamo kot pokrajinske avtorje, ki živijo oz. so živeli v njihovem domačem okolju, in s tem vključujemo neknjižno govorico v sam pouk. S tem neprisiljeno in učinkovito povezujemo književni ter jezikovni pouk (Prežihovega Voranca s koroškim mežiškim narečjem in Miška Kranjca s panonskim prekmurskim narečjem). Na glasoslovni ravni se *knjižno (zborna) naglaševanje* pojavlja v analiziranih delih obeh avtorjev (pogosteje pri Kranjcu), *neknjižno naglaševanje* je pri obeh avtorjih redko; *izpust samoglasnikov* se pojavlja le pri Kranjcu, *izpust soglasnikov* je redek pri obeh avtorjih; druge *glasovne spremembe* so redke. Na oblikoslovni ravni je pri obeh avtorjih moč najti *knjižne besede* na tistih mestih, kjer raba ni pričakovana, vendar redko; *predpone* so pri Kranjcu bistveno pogosteje rabljena oblikoslovna posebnost kot pri Vorancu; posebnosti pri rabi *pripone* in *stopnjevanja* se pojavljajo redko v analiziranih delih obeh avtorjev; *neštevne besede* so dokaj pogoste v analiziranih delih obeh avtorjev; posamezne posebnosti so še pri rabi: *zaimkov* (Kranjec), *določnosti pridevnika* (Voranc), *posamostaljenosti pridevniškega zaimka* (Kranjec), *naslonske oblike samostalniškega zaimka namesto naglasne oblike*; Kranjec pogosto uporablja *predpreteklik*, sicer pa so pri obeh avtorjih redke posebnosti pri rabi *prislova* in *rabi sklona ob predlogih*. Na skladenjski ravni je pri obeh avtorjih opazen *narečni besedni red* (pogosto z rabo *zaznamovanega besednega reda z glagolom na koncu povedi* (vpliv nemščine). Narečna raba je najmočnejše zastopana na besedni ravni, predvsem *pri lastnih in občnih imenih*, *pri prevzetem izrazju*, pogosti so *kalki* (zlasti pri Vorancu). V analiziranih delih obeh avtorjev domača govorica na glasoslovni in oblikoslovni ravni preraste v zborni knjižni jezik s posameznimi odstopi, ohranjajo pa se predvsem narečno besedje in narečni načini upovedovanja, pri čemer lahko pri pouku slovenščine s pridom uporabimo predvsem dve didaktični načeli: načelo naslonitve knjižnega jezika na vsakdanji govor učencev (Žagar 1996: 19) in načelo naslonitve izražanja na doživljanje učencev (prav tam: 18), saj lahko izkoristimo domač (ali bližnji) govor učencev, ki hkrati z branjem besedila in njegovo obravnavo vpliva na samo doživljanje učencev.

2.4 M. Zemljak Jontes, S. Pulko: (Ne)moč narečne besede (2014)

Prispevek nakazuje, s katerih vidikov lahko preučujemo narečno v umetnostnih besedilih, tj. glede na razmerje med knjižnim in neknjižnim v besedilu (knjižna umetnostna besedila z neknjižnim besedjem in/ali glasovjem, z oblikoslovnimi ter s skladenjskimi značilnostmi; v celoti neknjižna, tj. narečno pisana umetnostna besedila; umetnostna besedila, zapisana sopolstavljeno ali zaporedno v knjižni in neknjižni oz. neknjižni in knjižni socialni zvrsti jezika), glede na ciljno bralstvo (v delih za mladino in za odrasle), glede na uveljavljanje oz. popularizacijo v različnih medijih (film, gledališče, poezija, tudi uglasbena) in da narečno v umetnostnih besedilih prevzema vlogo umetnostnega jezika, postaja torej nosilec umetniškega izraza. Raba narečnega je tako pogosto izraz osebne identitete, ekspresivna moč, ki je knjižna beseda nikoli ne bi (z)mogla.

Prispevek poudarja tudi drugačno vlogo narečnega v slovenskem predvsem državnem prostoru, ki je posledica vzpostavitve slovenskega knjižnega jezika kot državnega jezika po osamosvojitvi Slovenije.⁶ S tem je bila dosežena najvišja uradna stopnja jezikovne samostojnosti in izguba strahu pred jezikovno ogroženostjo. To je povzročilo tudi spremembo v odnosu do socialnih zvrsti jezika in njihove rabe, tj. revitalizacijo narečnega (Just).⁷ Pozornost pa je zato treba usmeriti tudi v opazovanje te sproščenosti v izražanju, saj lahko vodi tudi v popolno nasprotje, tj. v banalizacijo narečnega (prav tam). Ta se kaže predvsem v rabi štajerskih, dolenskih in primorskih narečnih govorov.

2.5 M. Zemljak Jontes, S. Pulko: Govorica mladostnikov v šoli – narečna ali nenarečna? (2011) in Dialectal awareness as identity (2013b)

Kot izraz osebne identitete se lahko pokaže tudi medgeneracijsko razlikovanje (npr. prispevka M. Zemljak Jontes in S. Pulko (2011: 407–420; 2013: 69–81)), pri čemer se temeljne narečne značilnosti kažejo ne glede na generacijsko pripadnost, vendarle pa se pojavljajo razlikovalne značilnosti, npr. na glasoslovnih ravni so dvoglasniki pri mlajši generaciji v medsebojni komunikaciji

⁶ To velja tudi že za čas po uveljavitvi enotnega knjižnega jezika v 19. stoletju (Čeh 2004: 470).

⁷ Spletna stran je dostopna na https://www.google.si/search?q=Franci+Just+Izdelano+v+literarnem+laboratoriju+Ferija+Lain%C5%A1%C4%8Dka+po+postopku+duhovno-pesni%C5%A1ke+arheologije&rlz=1C1GGGE_enSI497SI574&oq=Franci+Just+Izdelano+v+literarnem+laboratoriju+Ferija+Lain%C5%A1%C4%8Dka+po+postopku+duhovno-pesni%C5%A1ke+arheologije&aqs=chrome..69i57.1464j0j8&sourceid=chrome&es_sm=93&ie=UTF-8. Pridobljeno 26. 10. 2015.

rabljeni redkeje kot pri starejši generaciji (lahko gre za dvoje vplivov, ki sta medsebojno bodisi ločena bodisi povezana: prvi je vpliv šolskega izobraževalnega sistema z rabo knjižnega jezika, drugi pa jezik pokrajinskega središča (v raziskovalnem primeru Sevnice), ki teži k izenačevanju oz. nevtraliziranju najbolj prepoznavnih značilnosti krajevnega govora),⁸ v besedišču mladostnikov seveda prevladujejo slengizmi, tudi vulgarizmi, jezik prevzemanja je večinoma angleški, zaradi bližine meje s Hrvaško tudi hrvaški, pri starejši generaciji pa je jezik prevzemanja večinoma nemški, v veliki meri predvsem za izrazje, povezano z orodjem.

3 OSEBNA IDENTITETA RABE SOCIALNIH ZVRSTI SLOVENSKEGA JEZIKA V DIPLOMSKIH DELIH

Odzivi na rezultate analize, predstavljene na simpoziju Obdobja leta 2007, so avtorici prispevka, S. Pulko in M. Zemljak Jontes, najprej spodbudili k nadaljevanju raziskav na področju šole, socialnih zvrsti jezika in identitete v okviru študijskega procesa. Pod njunim mentorstvom oz./ali somentorstvom je na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru nastalo devet diplomskih del z obravnavo tematike po istem vzoru ali s prilagoditvami anketnih vprašalnikov, večinoma z vprašanji o specifični terminologiji. Diplomaska dela najpogosteje zajemajo raziskovalni vzorec učencev od šestega do devetega razreda osnovne šole, redkeje tudi srednje šole, ena raziskava pa se osredotoča tudi na istovrstno problematiko v slovenskem dvojezičnem okolju. Večina raziskav potrjuje primerljivost rezultatov s prvotno raziskavo, in sicer z razlikami v rabi govornih različkov glede na položaj govorcev, pa tudi glede na starost in še posebej spol, podobno kot je to izkazovala prva tovrstna analiza obeh avtoric.

Diplomska dela z obravnavano tematiko, razvrščena kronološko:⁹

- leta 2009: A. Hvauc: *Sporazumevanje učencev v različnih govornih položajih*; J. Kitak: *Raba narečij med učenci zadnjega triletja osnovne šole*;
- leta 2010: N. Čavničar: *Uporaba različnih socialnih zvrsti jezika učencev v izbranih govornih položajih*; H. Ferik: *Uporaba različnih socialnih zvrsti jezika pri učencih v tretjem triletju osnovne šole*; M. Janjić: *Raba socialnih zvrsti jezika med dijaki dvojezičnega območja ob meji z Madžarsko*; I.

⁸ O razlikovanju krajevnih govorov v sevniško-krškem govoru posavskega narečja glede na mestno in nemestno okolje na oblikoslovni ravni tudi v Zemljak Jontes (2013: 207–219).

⁹ Vsa diplomaska dela so prosto dostopna na spletnem naslovu Digitalne knjižnice Univerze v Mariboru (<http://dkum.uni-mb.si/Iskanje.php>).

- Hamler: *Obravnavanje različnih zvrsti jezika v neumetnostnih besedilih pri pouku slovenščine v tretjem triletju osnovne šole*;
- leta 2012: V. Kos: *Raba zemljepisnih različkov v 6., 7., 8. in 9. razredu osnovne šole*;
 - leta 2013: M. Škof: *Raba socialnih zvrsti jezika v izbranih položajih med učenci zadnjega triletja osnovne šole*; B. Srnko: *Jezikovna zvrstnost učencev tretjega triletja osnovne šole v danih govornih položajih*.

VIRI IN LITERATURA

Nataša ČAVNIČAR, 2010: *Uporaba različnih socialnih zvrsti jezika učencev v izbranih govornih položajih. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Jožica ČEH, 2004: Funkcija narečnega jezika v literarnem besedilu. V *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 469–478.

Franci JUST: Izdelano v literarnem laboratoriju Ferija Lainščka po postopku duhovno-pesniške arheologije. Lainščkov narečni literarni opus. https://www.google.si/search?q=Franci+Just+Izdelano+v+literarnem+laboratoriju+Ferija+Lain%C5%A1%C4%8Dka+po+postopku+duhovno-pesni%C5%A1ke+arheologije&rlz=1C1GGGE_enSI497SI574&oq=Franci+Just+Izdelano+v+literarnem+laboratoriju+Ferija+Lain%C5%A1%C4%8Dka+po+postopku+duhovno-pesni%C5%A1ke+arheologije&aqs=chrome..69i57.1464j0j8&sourceid=chrome&es_sm=93&ie=UTF-8. Pridobljeno 22. 4. 2014.

Helena FERK, 2010: *Uporaba različnih socialnih zvrsti jezika pri učencih v tretjem triletju osnovne šole. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Iris HAMLER, 2010: *Obravnavanje različnih zvrsti jezika v neumetnostnih besedilih pri pouku slovenščine v tretjem triletju osnovne šole. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Andreja HVAUC, 2009: *Sporazumevanje učencev v različnih govornih položajih. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Martina JANJIČ, 2010: *Raba socialnih zvrsti jezika med dijaki dvojezičnega območja ob meji z Madžarsko. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Karmen KENDA JEŽ, 2004: Narečje kot jezikovnozvrstna kategorija v sodobnem jezikoslovju. V *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 263–276.

Janja KITAK, 2009: *Raba narečij med učenci zadnjega triletja osnovne šole. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Mihaela KOLETNIK, 2001: Mariborski pogovorni jezik. ČZN 72, 245–254.

Vesna KOS, 2012: *Raba zemljepisnih različkov v 6., 7., 8. in 9. razredu osnovne šole. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Mira KRAJNC, 2005: *Besedilne značilnosti javne govorjene besede. Na gradivu sej mari-borskega mestnega sveta. Zora 35*. Maribor: Slavistično društvo, 13–22.

Tine LOGAR: *Slovenska narečja*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Martina OROŽEN, 2003: Odvisnost narečnega besedišča in načina upovedovanja (izražanja) od spreminjajočega se načina življenja. Maribor: Založba Zora 26, 310–318.

Breda POGORELEC, 1965: Vprašanja govorjenega jezika. V *Jezikovni pogovori*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 132–156.

– –, 1998: Jezikovno načrtovanje govorjenega jezika pri Slovencih. V *Jezik za danes in jutri*. Ljubljana: Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 56–65.

Simona PULKO, 2007: *Sporočanje v osnovni šoli*. Maribor: Založba Zora 45.

Simona PULKO, Melita ZEMLJAK JONTES, 2007: Raba zemljepisnih različkov slovenskega jezika glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje. V V. Smole (eds.). *Slovenska narečja med sistemom in rabo* (Obdobja, Metode in zvrsti, 26). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 353–369.

Simona PULKO, Melita ZEMLJAK JONTES, 2011: Narečje kot izhodišče govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov. V *Dialekta 2011*. Gornja Radgona: Franc-Franc, 25–29.

Vera SMOLE, 1997: Slovenska narečja in zanimivejši pojavi v razvoju kratkega vokalizma. V Aleksandra Derganc (eds.). *Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, 281–288.

– –, 2004: Nekaj resnic in zmot o narečjih v Sloveniji danes. V *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 321–330.

Barbara SRNKO, 2013: *Jezikovna zvrstnost učencev tretjega triletja osnovne šole v danih govornih položajih. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Matej ŠEKLI, 2004: Jezik, knjižni jezik, pokrajinski oz. krajevni knjižni jezik: genetsko-jezikoslovni in družbenostnojezikoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti (na primeru slovenščine). V *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 41–58.

Mihaela ŠKOF, 2013 *Raba socialnih zvrsti jezika v izbranih položajih med učenci zadnjega triletja osnovne šole. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Jožica ŠKOFIC, 1991: *Problemi slovenskega pogovornega jezika. Magistrsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Hotimir TIVADAR, 2004: Podoba in funkcija govorjenega knjižnega jezika glede na neknjižne zvrsti. In *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 437–452.

Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja, 14.

Alenka VALH LOPERT, 2005: *Kultura govora na Radiu Maribor*. Zora 36. Maribor: Slavistično društvo, 15–63.

Jerica VOGEL, 2004: Nekateri vidiki zvrstnosti govornega diskurza s stališča prejemnika. V *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 453–468.

ZEMLJAK JONTES, Melita, 2014: *Jezikovna kultura v teoriji in (šolski) praksi*. Maribor: Študentska založba Litera.

ZEMLJAK JONTES, Melita, PULKO, Simona, 2011: Govorica mladostnikov v šoli – narečna ali nenarečna? = The language of pupils in school – dialectal or not?. V Jesenšek, Marko (ur.). *Globinska moč besede: red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*, (Mednarodna knjižna zbirka Zora, 80). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovenske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, 407–420.

– –, 2013a: Narečno v izbranih umetnostnih besedilih slovenskih avtorjev za (mlade) bralce/Dialectal in selected literary texts of Slovenian authors for (young) readers. V 4. festival slovenske narečne književnosti, 24.–26. oktober 2013. JUST, Franci (ur.). *Dialekta 2013: [programska knjižica]*. Murska Sobota: Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc, 30–50.

– –, 2013b: Dialectal awareness as identity. Ur. Ernestina Carrilho. *Current approaches to limits and areas in dialectology*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars. 69–81.

– –, 2014: (Ne)moč narečne besede. 5. festival slovenske narečne književnosti, 29.–31. maj 2014. *Dialekta 2014. Festivalna knjižica*. Ur. Franci Just. Murska Sobota: Podjetje za promocijo kulture Franc-Franc. 30–40.

Zinka ZORKO, 1995: *Narečna podoba Dravske doline. Zbirka Piramida 3*. Maribor: Kulturni forum, 339–352.

THE DIALECTAL AND THE PERSONAL IDENTITY

Summary

The paper presents the situation of the dialectal in the social variety system of the Slovene language with special consideration of the social variety in the school system. It does this with looking at changes made on this field, especially in the curricula for primary and secondary schools, and due to the primality of the spoken language over the written language also at changes mostly in the spoken language.

The basic part of the paper deals with the identity factors of the dialects use, which includes the use of different speaking environments (school and private environment), the use in the classes teaching the Slovene linguistics and in classes teaching the Slovene literature studies.

This topic is highlighted in the treatises of the co-authors Melita Zemljak Jontes and Simona Pulko: S. Pulko, M. Zemljak Jontes: *Raba zemljepisnih razlikov glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje* (2007); S. Pulko, M. Zemljak Jontes: *Narečje kot izhodišče govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov* (2011); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: *Narečno v izbranih umetnostnih besedilih slovenskih avtorjev za (mlade) bralce*

(2013a); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: *(Ne)moč narečne besede* (2014); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: *Govorica mladostnikov v šoli – narečna ali nenarečna?* (2011) and *Dialectal Awareness as Identity* (2013b). Some diploma papers that were between 2009 and 2013 mentored by Simona Pulko and Melita Zemljak Jontes are also introduced. They discuss the same topic using the same model and/or adjusted questionnaires, and they were written by students of the Department for Slavic Languages and Literatures at the University of Maribor's Faculty of Arts (9 diploma papers).

The results of seven years of research on the social variety relations in the school system show that the social variety differentiation among young people is very much alive and it shows that the colloquial language as the first or mother tongue we are all born into, is a very important feature in the personal identity of the today's youth.

DAS MUNDARTLICHE UND DIE PERSÖNLICHE IDENTITÄT

Zusammenfassung

Der Artikel stellt die Lage des Mundartlichen in den sozialen Varietäten der slowenischen Sprache dar und berücksichtigt dabei besonderes die Verhältnisse der sozialen Varietäten im Schulsystem. Er fokussiert sich auf die Veränderungen der behandelten Problematik in den Lehrplänen für die Grund- und Mittelschulen und wegen der primären Stellung der gesprochenen Sprache im Vergleich zum Geschriebenen vor allem auf das Gesprochene.

Der Hauptteil des Artikels bezieht sich auf den Identitätsfaktor des Gebrauchs der Dialektsprache, der den Gebrauch der Mundartsprache in verschiedenen Lagen (Schulumgebung und private Umgebung), sowie den Gebrauch im Sprach- und Literaturunterricht beim Slowenisch-Unterricht umfasst.

Die Problematik wird in zahlreichen Artikeln beider Mitautorinnen, Melita Zemljak Jontes und Simona Pulko erläutert, wie z.B.: S. Pulko, M. Zemljak Jontes: *Raba zemljepisnih različkov glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje* (2007); S. Pulko, M. Zemljak Jontes: *Narečje kot izhodišče govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov* (2011); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: *Narečno v izbranih umetnostnih besedilih slovenskih avtorjev za (mlade) bralce* (2013a); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: *(Ne)moč narečne besede* (2014); M. Zemljak Jontes, S. Pulko: *Govorica mladostnikov v šoli – narečna ali nenarečna?* (2011) und *Dialectal awareness as identity* (2013b). Es werden auch Diplomarbeiten hervorgehoben, die zwischen 2009 und 2013 unter der Betreuung bzw./oder Mitbetreuung von Simona Pulko und Melita Zemljak Jontes an der Abteilung für slawische Sprachen und Literatures der Philosophischen Fakultät der Universität Maribor verfasst wurden und die dieselbe Problematik nach gleichem Muster und/oder mit angepassten Fragebögen behandeln (9 Diplomarbeiten).

Die Ergebnisse der siebenjährigen Untersuchungen der sozialen Varietäten im Schulsystem zeigen, dass die auf die soziale Varietäten bezogene Schichtung der Jugendlichen noch sehr präsent ist, denn es zeigt sich auch, dass die nicht standardsprachliche Variante als erste bzw. Muttersprache, in die wir alle geboren werden, eine wichtige Rolle in der persönlichen Identität der Jugend von heute spielt.

OCENE IN POROČILA – REVIEWS AND REPORTS

**VARIIRANJE RACIONALNIH
KRITERIJEV IN SPONTANOSTI**
Miran Štuhec: *Žive besede in
prodorne misli. Antologija slovenske
esejistike prve polovice 20. stoletja.*
Ljubljana: Študentska založba, 2013,
324 str.

Razvejan korpus slovenske esejistike si zaradi močnega intelektualnega nagona esejistov, ki so suvereno, z zavidljivimi ustvarjalnimi potenciali zasedli pomembno mesto v 1. polovici 20. stoletja, hkrati pa zaradi odgovornosti do napisanega, kakršno nosijo slovenski literarni zgodovinarji, in nenazadnje že zaradi samega obsega do sedaj nastale miselne proze (kot bo natančno in na podlagi definiranja eseja red. prof. dr. Mirana Štuheca opredeljen esej) in tudi potrebe po celovitem pogledu v esejistični opus, zasluži zaokrožen pogled ustvarjalnih in potencialnih misli esejistov v 1. polovici 20. stoletja.

Prav to pa nam ponuja pričujoča antologija slovenske esejistike red. prof. dr. Mirana Štuheca, ki je, kot lahko ugotovimo, odličen ne samo poskus, pač pa tudi realizirana predstavitev najširšega področja esejističnega razmišljanja, ki je nastala bodisi na podlagi »korigiranega subjektivnega izbora«, kot pravi avtor, bodisi doslednega upoštevanja zvrstnosti in zastopanosti slovenskih esejistov in njihovih ese-

jev. Sam izbor štirinajstih esejistov in enako številčnih miselnih proz na eni strani upošteva vsebinsko in tematsko raznolikost le-teh, hkrati pa ne izključi tudi druge plasti miselne proze, tj. jezika in notranjega sloga esejiziranja. Prav na tem mestu se namreč pokažejo podobnosti v jeziku piscev (vsi namreč sledijo estetiki lepega in uporabljajo temu ustrezno jezikovno izbrušenost) in drugič, opazimo lahko tudi razlike v samem notranjem slogu pisanja. Tako smo namreč poleg umirjenosti deležni tudi kritičnosti, polemičnosti, satiričnosti itd., ki jo je avtor antologije z opredelitvijo esejistov tudi nakazal.

Kronološko razvrščeni esejisti pokažejo na tri vidike oz. bolje rečeno idejno-nazorske struje takratnega časa, v katerega so vpeti, in so na podlagi lastnih stališč in prepričanj pustili vidne posledice, ki so tudi z vidika zgodovinske perspektive lahko relevantne še danes. Avtorjev tovrstni izbor pa seže še dlje: ob upoštevanem sinhronem in diahronem vidiku bralcu ponudi nasprotje med tradicijo in napredkom, ki mu omogoča lastno interpretacijo in preišljevanje o heterogenih problematikah. Tako se s pomočjo miselnih proz pokaže prevladujoča tematika dožemanja vprašanja o umetnosti, o umetnikovem statusu in položaju (I. Prijatelj, I. Cankar), tudi o progresivnosti (I. Brnčič). Tako lahko ugotovimo

vimo, da so najvidnejši predstavniki esejistike nezavedno osvetlili vprašanja človeških vrednot, aktualnih še danes; te so prepletli s problematiko slovenstva, narodne samostojnosti (E. Kocbek, B. Kreft, J. Kozak), svobode in iskanja resnice (A. Ocvirk). Avtorju izbora govori v prid tudi sama reprezentativnost, saj izraža čas nastanka ter aktualno problematiko.

Omenjenemu izboru sledijo, lahko bi rekli, pregledna in zgoščena dognanja Mirana Štuheca, ki poleg zgodovinskih okoliščin zajemajo problematiko ter svetovnonazorske vidike. Temu je avtor dodal bibliografske in biografske podatke esejistov. Izpust nekaterih piscev in večkratna omemba drugih (npr. J. Vidmarja) morda kažeta na določeno mero simpatiziranja, morda celo drznosti izbire avtorja, po drugi strani pa je to lahko le dokaz izrazitosti in obsežnosti esejističnega korpusa določenega pisca.

Kot zanimivo bralcu se v antologiji pokaže tudi nasprotje zgoraj omenjenega Josipa Vidmarja v primerjavi z Otonom Župančičem. Na eni strani imamo namreč svobodomiselnost esejista, ki v živosti in svobodi vidi dva »nadrazumska elementa« kot ključna dejavnika presojanja umetnosti, na drugi strani pa upor esejista proti strogi metriki kot merilu za vrednotenje umetnosti (Ritem in metrum). A kdaj lahko rečemo, da je nekaj resnično umetnost? Veličina samega dela se verjetno res pokaže, kot je zapisal tudi Miran Jarc, kadar se ustvarjanje »zlije z duhovno komponento človeka«, ko pisec sledi mislim in čustvom. Ravno to pa nas pripelje do Cankarjevega odkrivanja »iracionalnih predelov duše«, saj, kot pravi, vse, kar je resnično dra-

goceno, izhaja iz njegovih sanj (Podobe iz sanj). Tako imamo na eni strani svobodno ustvarjanje, slogovni postopek posebne vrste in specifičen miselni proces, ki je povsem v nasprotju z jezikovno enopomenskostjo, avtoritarnostjo in strogo usmerjenostjo besedila. Antologija slovenske esejistike do leta 1950 pokaže prav to, kako v eni zvrsti združiti racionalne kriterije s spontanostjo in subjektivnostjo, in hkrati bralcu ponudi oprijemljivo resnico, kaj pravzaprav esej sploh je. Izbrana besedila tako razkrivajo objekt, hkrati pa kažejo različne plasti pisca. Še posebej slednje je s premišljenim Štuhečevim izborom osvetlilo ključne predstavnike slovenske esejistike v prvi polovici 20. stoletja. Naj kot primer omenim še Uvod k XIII. knjigi zbranega dela Ivana Cankarja (Iz. Cankar), ki slednjega osvetljuje kot umetnika, razpetega med dve skrajnosti – nagnjenje do zelo intimnih plasti življenja in vključenost v aktualne socialne, nacionalne in kulturne dogodke časa.

Avtorjeva izbira uvrščanja esejistov v antologijo pomeni tudi neke vrste promocijo vidnih intelektualcev, vendar ostaja aktualna v esejističnozgodovinskem smislu.

Pričujoča izčrpana študija s poglobljenim izborom izrazitejših esejistov tako nazorno predstavi razlike in podobnosti vsebinsko, formalno in idejno zastopanega slovenskega esejističnega opusa in je pomemben prispevek k slovenski literarni vedi (še posebej, kot je nakažal avtor, ker je to prvi tovrsten zbran opus), hkrati pa o njej lahko govorimo kot o trdni podlagi za celovito nadaljnje raziskovanje.

Maja Budin

KLIČI ME PO IMENU. Izbor iz krajše proze slovenskih avtoric. Izbor in spremna beseda Silvija Borovnik. Ljubljana: Študentska založba, 2013, 435 str.

V knjigi *Kličiči me po imenu*, ki prinaša izbor iz krajše proze slovenskih avtoric 20. in začetka 21. stoletja, si objave njihovih besedil sledijo glede na letnice prvih objav, prav tako pa tudi vrstni red njihovih bio-bibliografskih podatkov. Izbor zajema besedila vseh tistih pisateljic, ki so v razvoj slovenske krajše proze prispevale tematske, motivne in jezikovno-slogovne novosti, obenem pa so bila besedila izbrana tudi glede na to, kako odsevajo čas oziroma zgodovinsko obdobje, v katerem so nastala.

Tako besedila avtoric iz prve polovice dvajsetega stoletja močno odslikavajo podrejeni položaj ženske v patriarhalni družbi. Prav dobro je tudi razvidno, kako so si morale ženske v primerjavi z moškimi svojo pot do izobrazbe in posledično do umetniške ustvarjalnosti trdo izboriti. Najizrazitejše pisateljice tega obdobja – Zofka Kveder, Alma Karlin, Milena Mohorič, Marija Kmet, Milica Ostrovska, Ilka Vašte – so bile tudi svojevrstne borke za ženske pravice in upornice zoper stereotipne vloge žensk v družbi. Zaradi tega so bile pogosto zasmehovane, omalovaževane, nekatere pa tudi politično izobčene in kaznovane. O tem pričajo njihove biografije, na katere v okviru svoje obširne spremne besede urednica izbora te antologije, prof. dr. Silvija Borovnik, še posebej opozarja. Tudi literarna zgodovina jih je dolgo postavljala na stranski tir. Označene so bile kot »spremni pojavi« in »sopotnice« pomembnih literarnih smeri in pisateljskih kolegov.

Čas pred drugo svetovno vojno, pa tudi obdobje neposredno po njej, je v slovenskem prostoru prinesel mnogo zanimivih literarnih ustvarjalok, ki pa seveda niso pisale le kratke proze, temveč tudi poezijo, romane in dramska dela. Družbeni odnos do njih se je zaradi njihove aktivne udeležbe v javnem življenju že med vojno samo, še bolj pa v novi državi Jugoslaviji, vsaj na deklarativni ravni polagoma spreminjal, vsekakor pa je postala zanje pot do univerzitetnega študija bolj dostopna in manj izpostavljena predsodkom, kakršni so bili značilni za prvo polovico dvajsetega stoletja. Toda spremenjeni odnos do vloge ženske v literarnem življenju je bil predvsem posledica dela pisateljic samih, njihove angažiranosti in kakovostnih literarnih objav, tako da niso več ostajale neopazne. V skupino pisateljic, ki so pomagale premikati mejnike v povojni družbeni zavesti, sodijo zlasti Mira Mihelič, Branka Jurca, Gitica Jakopin in še nekatere. Če sledimo podatkom iz njihovih biografij, opazimo, da gre za vedno bolj izobrazene avtorice, dokler na koncu dvajsetega stoletja niso več redke niti take z magisteriji in doktorati. To pa je slika, o kakršni so lahko avtorice z začetka dvajsetega stoletja, na primer tiste, ki so pisale za *Slovenko*, prvi slovenski ženski časopis, ki je na prelomu iz 19. v 20. stol. izhajal v Trstu, samo sanjale. Prav tako pa tudi njihova krajša proza ni več le tematizacija ženskih problemov, temveč ponuja v premislek najrazličnejše konflikte in stanja, tudi družbeno-politična. Jezikovno-slogovno najdemo v tej krajši prozi vse od psihološkega realizma, modernizma, postmodernizma in t. i. novega realizma ob koncu stoletja do najnovejših slogov in možnosti,

ki jim literarna zgodovina še ni našla enotnega imena. Ob tem lahko opozorimo na paletu žanrskih značilnosti v najnovejših literarnih besedilih – nastale so zgodovinske, ljubezenske, erotične, kriminalne, potopisne in druge zgodbe. In ponovno, kot na začetku 20. stoletja, se pojavljajo avtorice z dvojno jezikovno, včasih pa tudi nacionalno identiteto – Brina Svit, Maruša Krese, Erica Johnson Debeljak. Te identitete odražajo zanimive večkulturne in medkulturne prostore, v katerih pisateljice živijo in ustvarjajo.

Konec te knjige ostaja, tako kot prenekatera krajša zgodba v tem izboru, povsem odprt. Želi si nadaljevanja in novih vznemirljivih proznih pisav. Borovnikova je z antologijo *Klič* me po imenu ponudila novo možnost za radovedno preučevanje literarnega dela slovenskih pisateljic, za spoznavanje njihove raznovrstne in zanimive krajše proze, pa tudi za upoštevanje njihove literature v prihodnjih literarnozgodovinskih preglednicah in učbenikih.

Silvija Borovnik

BRANKA JURCA: *POT V SVOBODO*. Izbor in spremna beseda Jožica Čeh Steger. Maribor: Študentska založba Litera, 2014, 320 str.

Leta 2014 je pri založbi Litera izšel izbor kratke proze pod naslovom *Pot v svobodo* avtorice Branke Jurca, katere besedila je zbrala in uredila dr. Jožica Čeh Steger. Jurca poznamo kot pisateljico, ki se je z bogato mladinsko

pripovedno prozo zagotovo najbolj približala mlajši generaciji bralcev, tokrat pa nam njena proza za odrasle ponuja drugačen pogled na socialno-zgodovinske okoliščine obdobja pred drugo svetovno vojno, med njo in po njej. Nekaj novel v knjigi je bilo do sedaj objavljenih le v revijalnem tisku, pri večini, zlasti pri tistih, zapisanih po vojni, pa gre za ponatis. Problematične socialne razmere v proletarski družbi, o katerih je tudi danes toliko govora, kar nekaj desetletij pozneje na knjižne police ponovno postavljajo pereče težave takratnega hkrati pa tudi sodobnega vsakdana. Urednica knjige in avtorica spremne besede se je odločila, da bo novele razvrstila kronološko. Tako imamo najprej jasen vpogled v predvojne novele, v katerih je pisateljica izpostavila socialne razmere in odnose v družini v luči kmečke oz. meščanske tematike. Taboriščne novele so izjemno krute, zadnje pa so povojne novele, v katerih je ostala izrazita brazgotina, ki se je avtorica ni mogla otresti in je zato tudi v partnerskih odnosih niansirala vojno. Snov, vzeto iz kmečko-proletarskega okolja, je zagotovo črpala iz lastnih izkušenj, saj je v takem okolju preživljala svoje otroštvo, kasneje pa je težke gospodarske razmere videla tudi pri svojih učencih, ko je učila v Slovenskih goricah. Njen subjektivni pogled na razmere ji nikakor ni dopuščal zadržanega prikazovanja. Tudi v tej knjigi smo priča načinu izražanja, s katerim je pisateljica povedala vse, kar je želela povedati svojemu ljudstvu, ob tem pa se seveda izognila idealiziranju stvarnosti. Branka Jurca je razkrila pereče družbenokritične teme, izpostavila krutost družinskega življenja, žalostno usodo neuspešnih razmerij, intimnih

želja po telesnosti, krutost okupatorja, prav tako neizmerno bolečino ob smrti bližnjega. Pokazala je, da si pred realnim svetom (naj bo še tako krut) ne gre zatiskati oči. Bolje je namreč, da o njem prikrito ali odkrito, pa vendarle glasno in revolucionarno spregovorimo in poskusimo zbuditi tiste, ki še spijo.

Že v naslovu uvodne novele začutimo, da bo pisateljica pripovedovala o temi, ki jo pozna do potankosti; prva novela *Na Krasu* je namreč pomemben indikator regionalizma, ki se pojavlja v večini predvojnih novel. Ob nazornih popisih kamnitih gmajn in kraških daljav vemo, da je pisateljica socialnorealistične proze do potankosti razgalila svojo rojstno pokrajino, svojo domačo zemljo, hkrati pa odprla zastore težkim, včasih nečloveškim socialnim in družbenim razmeram v tridesetih in štiridesetih letih dvajsetega stoletja. Navezanost na domačo pokrajino se je kmalu razširila v Maribor, kamor se je preselila v zgodnji mladosti. Štajerska pokrajina je za Jurco predstavljala poseben element, ki ga je najbolj nazorno vključila v novelo *Medvladje*. Bralec, ki se je s trdim delom malega človeka in z borbo za vsakdanje preživetje že srečal v drugih delih iz tega literarnega obdobja, bo zlasti pri liku ženske nemalo presenečen. Četudi je lik ženske v novelah trpeča mater, ki hodi po težaških delih (*Na Krasu*) in si iz dneva v dan trga od ust za dobrobit svojih otrok (*Kristina*), ima po drugi strani pravico ljubiti, čutiti, hrepeneti in verjeti v boljši jutri. Dovoljeno ji je uživati v intimnih fantazijah in željah, četudi potem nastopi zavedanje, da so le-te brezupne (*Vrnitev*) ali celo grešne (*Ljubezen*).

Poti v svobodo pa Jurca zagotovo ni videla ob internaciji v taboriščih Go-

nars in Ravensbrück, kamor so jo med vojno odpeljali italijanski in nemški okupatorji. Pisateljčina osebna izkušnja je v taboriščnih novelah še kako izrazita. Predstave ženskega trpljenja dajo čutiti duševno stisko. Kljub temu da taboriščne novele ne vsebujejo statističnih podatkov (datumi internacij, številke ipd.), bralec začuti, da avtorica pripoveduje iz svojih občutij in doživetij. Natančni opisi grozovitih zločinov proti človeštvu, tokrat v ženskih taboriščih, se zrcalijo v avtoričinih lastnih doživetjih. Odkriva nam karakteristične poteze svojih rojakinj, tujk, morda tudi literarnih soustvarjalk v borbi za še en dan življenja, nad njimi pa bdi neusmiljena roka oblasti. Izjemno pretresljivi so naturalistični opisi taboriščnega vsakdana brez hrane, ki zaradi lakote in obupa v jetnicah prebujajo tudi željo po tekmovalnosti in celo nasilju (*Maščevanje*). Politično-zgodovinska dejstva so že v letih pred vojno prinašala nenehen ideološki spopad ne samo med Slovenci, ampak tudi med meščanskim in kmečko-proletarskim razredom. Ravno iz tega razloga ne moremo mimo še ene pomembne komponente, tj. ideologija, ki jo je avtorica zavestno izpostavila preko literarnih oseb v koncentracijskem taborišču, in sicer v noveli *Požar*. *Pot v svobodo* je novela, ki taboriščne novele v izboru zaključuje. Če na eni strani besedna zveza prinaša upanje v boljši jutri, pisateljica v noveli ne prikaže dokončne odreditve; tudi osvoboditev je bila zanjo polna smrti in trpljenja. Čeprav so po vojni avtorico prevevali boleči spomini, je v njej gorela želja, da pripoveduje svojemu ljudstvu še naprej. Iz tega razloga je nadaljevala s pisanjem po vojni, se ponovno poglabljala v partnerske odnose, snidenja zaljubljenih,

skrita hrepenenja in srčne bolečine, ob tem pa si je upala odpreti tudi vojne rane. Pisateljčini protagonisti niso brez napak; živijo z duševnimi hibami in zmotami, ki jim velikokrat zagrenijo življenje (*Stekleni grad*). Če se Jurca na eni strani popolnoma predaja ljubezni med dvema in v odnosu (še vedno) prikazuje prevladujoč tip moškega, hkrati opozarja na močno, enakopravno žensko, ki se svojemu moškemu tudi upre (*Dva*).

V šestdesetih letih se je Branka Jurca odmaknila od proze za odrasle in usmerila svoje misli k otrokom. Morda zato, ker se je v mislih hotela vrniti v otroški, brezskrbni in nedolžni svet, da bi pozabila krutosti odraslih. Morda tudi zato, ker je želela, da že otroci in mladostniki pridobijo vrednote, s katerimi bodo gledali na svet z realne perspektive. To je tisto, kar pri pisateljici ponovno odkrivamo s to knjigo. Tisto, kar v nas zbudi čut za realni svet in nezastrt pogled na življenje. Ko rastemo, odraščamo ali odrastemo. Z Uhačem, Jagodo ali med potjo v svobodo.

Laura Mohorko

MEDMETI: UNIVERZALNA BESEDNA VRSTA, A POGOSTO NA ROBU JEZIKOSLOVNEGA DISKURZA

Irena Stramljič Breznik: *Medmeti v slovenskem jeziku*. Maribor: Založba Pivec, 2014, 259 str.

Čeprav je veliko jezikoslovcev (npr. Schachter 1985: 60; Ameka 1992: 101) prepričanih, da imajo medmetno be-

sedno vrsto vsi jeziki, so medmeti v teoretskem jezikoslovnem diskurzu v veliki meri prezrti oziroma pojmovani kot obrobni glede na jezik kot celoto. Monografija Irene Stramljič Breznik *Medmeti v slovenskem jeziku* poudari potrebo po jezikoslovnem proučevanju posebnosti medmetov in potrjuje, da proučevanje jezikovnih enot z obrobnim statusom prinaša odgovore na mnoga aktualna vprašanja jezikoslovja. Avtorica v raziskavi izhaja iz opredelitve, da so medmeti »jezikovni znaki za izrazitev čustvenih in duševnih stanj« (Stramljič Breznik 2014: 72), in že v sami opredelitvi medmeta kot jezikovnega znaka nakazuje, da medmeti zahtevajo jezikoslovno pozornost in obravnavo. Iz kompleksne monografske obravnave medmeta je mogoče izluščiti tri temeljna spoznanja: a) medmeti izražajo čustvena ali duševna stanja (medmeti torej nekaj *izražajo* in ne *razlagajo* ali *denotirajo*); b) medmeti so kontekstualno odvisni (pragmatični kontekst je spričo pogoste monomorfemske in skladenjske neodvisnosti medmetov ključen za ustrezno interpretacijo le-teh) in c) medmeti so leksikalni potencial slovenščine (kot druge besedne vrste prispevajo k razraščanju leksike).

Monografija *Medmeti v slovenskem jeziku* vsebuje dve temeljni poglavji, in sicer poglavji *Medmeti kot besedna vrsta v slovničnih opisih in razpravah slovenskega jezika* ter *Medmeti kot leksikalni potencial slovenščine*, in še *Dodatek*. Vključuje tudi povzetek v angleščini, seznam virov in literature ter kazala. V obravnavo zajame vse enote, ki so tradicionalno pojmovane kot medmeti; poleg prototipičnih (t. i. primarnih) medmetov tudi onomato-

pejske izraze in vabne klice ter medmete, nastale s konverzijo (t. i. sekundarne medmete oz. medmetne izraze). Vprašanja, na katera se osredinjajo poglavja monografije, so naslednja: vprašanje integracije medmetov v jezik (slovnica in leksika), vprašanje produktivnosti medmetov (leksikalni potencial) in vprašanje njihove uslovarjenosti.

Medmeti so najprej predstavljeni z zgodovinske perspektive slovenskih slovnice. Osrednja pozornost je namenjena terminološkemu razvoju in različnim virom za prevzemanje ter nastajanju domačih kalkiranih poimenovanj. Avtorica z vidika poimenovanja besedne vrste ugotavlja naslednje: avtorji uporabljajo latinsko (*interiectio*), iz latinščine prevzeto nemško poimenovanje (*die Interjection*) ali pa nemška (*das Zwischenwort, der Empfindungs-ausdruck, das Empfindungswort*) in tudi slovenska poimenovanja, ki so besednozvezna (*vmes postavljena beseda*) ali enobesedna (*vmesbeseda, medmet, interjekcija*). Časovno gledano se je v slovniceh najprej pojavil kalk po nemškem izrazu *das Zwischenwort*. Pot mu je utiral Pohlin z besedno zvezo *vmes postavljena beseda*, kar je vplivalo na Zagajškovo poenobesedenje *v'mesbeseda*. Latinski izraz (*interiectio*) izpostavlja skladenjsko neodvisnost kot imanentno lastnost medmetov. Denotativni pomen termina medmet je lepo pojasnil Vodnik, ki ga je tudi prvi uporabil, kot predpostavlja avtorica, pod vplivom uporabe v slovanskem slovničarskem izročilu iz latinske kalkirane oblike *междуметие* iz slovnice Smotrickega (1619). Za njim so termin uporabili še Muršec, Malavašič, Majar, Janežič, Levstik in nato vse slovnice 20. stoletja. Danes je splošno uveljavljen

termin tudi v sodobni slovenistični terminologiji.

Terminološki razgled podpira tudi vsebinsko naravo opredelitve medmeta v slovniceh slovenskega jezika. Pregled poglavij pokaže, da je v slovenski slovnici tradiciji medmet skoraj dosledno upoštevan, a kot besedna vrsta je obravnavan vselej zadnji in opisi niso posebej izčrpni. »Kot bi bila slovnice, opisujočim sistem pisnega knjižnega jezika, vir nelagodja: o njej je treba sicer kaj povedati, a ni kaj dosti oprijemljivega,« razloge zapostavljenoosti te besedne vrste v slovnicih opisih predpostavi Stramljič Breznik (2014: 5). Edina izjema, ki medmeta ne opiše kot samostojno besedno vrsto, je Miklošičeva primerjalna slovnica.

Medmet kot besedotvorni potencial slovenščine je prikazan z dveh vidikov. Najprej je predstavljeno, kako se medmet generira iz drugih in tudi iz lastne besedne vrste. Zlasti razpoloženski medmeti se tvorijo iz drugih besednih vrst, in sicer s konverzno izpeljavo iz lastno- (*jezus* razpolož. medm.), občnoimenskih samostalnikov (*fant* razpolož. medm.) in mernih prislovov (*grozno* razpolož. medm.), lahko tudi s sklapljanjem iz besednih zvez različnih besednovrstnih kombinacij (*primojduši* razpolož. medm.). Primeri konverznih izpeljank z navedbo njihovih komunikacijskih funkcij lepo kažejo, da samostalniki in medmeti, ko s konverzno izpeljavo preidejo med medmete, izgubijo semantično vsebino (tj. natančno referenčno vrednost), ohranijo pa nekaj ilokucijskih lastnosti. Medmet lahko tvori tudi lastno besedno vrsto, in to s postopki sklapljanja, ki so rezultat podvojevanja (*čivčiv*) ali potrojevanja (*hahaha*)

istih ali različnih medmetov, redkeje s sestavljanjem s predponskim obrazilom pre- (*prejoj*) in z modifikacijsko izpeljavo, ko je medmet intenziviran s sestavinami *-ej*, *-la*, *-sa*, *-ta* ipd. (*juh – juh-ej*). Medmeti pa lahko motivirajo tudi druge besedne vrste in tvorijo obsežnejše besedne družine, zlasti zaradi sistemske tvorbe izmedmetnih glagolov, ki po predvidljivih vzorcih svoje besedne vrste producirajo nadaljnje višjestopenjske tvorjenke. Opravljena raziskava potrjuje, da imajo medmeti v tvorbi leksike opaznejše mesto, kot se jim je doslej pripisovalo. Avtorica poudari smiselnost prikaza njihove motivacijske moči in obsega besednih družin vsaj iz dveh razlogov: ker se besedne družine medmetov strukturirajo po podobnih zakonitostih kot pri drugih besednih vrstah in ker nam besedilni korpusi prinašajo novejšo gradivo raznolike rabe izmedmetnih tvorjenk.

Opis medmetov v aktualni jezikovni rabi je utemeljen na pragmatičnem vidiku in podpira pojmovanje medmetov kot podmnožice enot, ki enkodirajo govorceva stališča in komunikacijske namene in so povezani s kontekstom. Avtorica najprej prikaže, kako se aktualna raba odslikava na pogostnosti posameznih medmetov v korpusnih virih (v korpusu Gigafida in podkorpusu slovenskih tvitov). Dopolnjevanje izmedmetnih besednih družin z neuslovarjenimi, a korpusno potrjenimi primeri je potrdilo, da korpusno gradivo poleg sistemskih tvorbenih vzorcev prinaša tudi nesistemske. Nato avtorica raziskovalno pozornost usmeri na oglasna besedila in opiše medmete z vidika funkcije, ki jo opravljajo v tem tipu diskurza. Ugotavlja, da oglaševal-

ci uporabljajo predvsem medmete, ki izražajo ali posnemajo pozitivna čustvena razpoloženja; pozdravni medmeti opravljajo govornostikovno vlogo, medtem ko velelni v oglaševanju skoraj ne nastopajo, saj je pozivna vloga izražena posredno in subtilno prek drugih jezikovnih in vizualnih sredstev.

Frekvenčna lista medmetov v korpusu odstira živo jezikovno rabo, ki naj bi jo načeloma prinašali tudi slovarji. Avtorica uporabi tradicionalno slovenistično delitev medmetov na štiri pomenske skupine in jih primerjalno predstavi v treh slovarjih (Slovensko-nemški slovar 1894/95, Slovar slovenskega knjižnega jezika 1998, Slovenski pravopis 2001). Primerjalni prikaz prinaša spoznanje, da v dobrih sto letih ni prihajalo samo do nastajanja in izginevanja medmetov, ampak tudi do njihovih besednovrstnih pre-kategorizacij.

Monografija Irene Stramljič Breznik je prva sistematična in poglobljena obravnava medmetov v slovenskem jeziku. Splošna jezikoslovna aktualnost monografije je zlasti v ugotovitvah o tvorbenih značilnostih slovenskih medmetov, ki s poudarjanjem mesta, ki ga imajo medmeti v tvorbi slovenske leksike, medmete pomikajo iz tradicionalno obrobne pozicije v jeziku. Avtorica uspešno prepleta korpusni pristop s pragmatičnimi analizami ter z uporabo gradivnih korpusov pomembno dopolnjuje teoretski diskurz o medmetih in potrjuje status medmetov kot samostojnega komunikacijskega sistema. Prav slednje postavlja pred nadaljnje raziskovalke in raziskovalce izziv proučevanja medmetov in pragmatičnih konstrukcij na splošno z medjezikovne perspektive.

Literatura

Felix Ameka, 1992: Interjections: The universal yet neglected part of speech. *Journal of Pragmatics* 18. 101–118.

Paul Schachter, 1985: Parts-of-speech systems. Shopen, Timothy (ur.). *Language typology and syntactic description* 1. Cambridge: Cambridge University Press. 3–61.

Irena Stramljič Breznik: *Medmeti v slovenskem jeziku*. Maribor: Založba Pivec.

Branislava Vičar

**IRENA STRAMLJIČ BREZNIK,
LJUBICA PODBORŠEK:
MEDMETI NA PRESEČIŠČU
SLOVENSKEGA BESEDNEGA IN
ZNAKOVNEGA JEZIKA.** Ljubljana:
ZDGNS, 2014, 207 str.

Znanstvena monografija avtorice Irene Stramljič Breznik *Medmeti v slovenskem jeziku* predstavlja celovit oris medmetov, besedne vrste, ki jo v slovnici sicer dosledno obravnavamo, pa vendar ni prav pogosto v središču raziskovalne pozornosti. Kot ugotavlja avtorica, so bili medmeti v slovenskih slovnica skoraj vedno predstavljeni, a med besednimi vrstami vselej obravnavani kot zadnji. Njihovi slovnični opisi pa da po krivici niso bili nikoli posebej izčrpani, četudi predstavljajo zanimiv tvorbeni in leksikološki potencial slovenščine. Monografija je izšla kot samostojna publikacija, a tesno povezana z monografijo *Medmeti na presečišču slovenskega besednega in znakovnega jezika* (Irena Stramljič Breznik, Ljubica Podboršek, 2014), ki medmete prikazuje v slovarski pojav-

nosti besednega jezika in njihovo izbrano presečno množico protistavno sooča z izražanjem v slovenskem znakovnem jeziku. Avtorica z odločitvijo, da v raziskavo vključi tudi medmete slovenskega znakovnega jezika, temu jeziku izkazuje enakopraven položaj glede na govorjeno slovenščino. Hkrati ponuja možnost za znanstven pristop k njihovem raziskovanju, saj so bili doslej sistematično obdelani le pozdravni medmeti kot del gradiva učbenikov za poučevanje slovenskega znakovnega jezika. Medmeti tako predstavljajo pomembne emotivne prvine obeh jezikov – govorenega in znakovnega in ju na svojevrsten način povezujejo in zblížujejo.

V začetnem poglavju *Medmeti v treh referenčnih slovarjih slovenskega besednega jezika* so predstavljene temeljne lastnosti medmetov, njihova razdelitev in poimenovanje. Sledi njihov leksikografski zapis v treh referenčnih slovarjih, nastalih v obdobju med koncem 19. in začetkom 21. stoletja: v Slovenskem pravopisu (2001), Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1998) in Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju (1894/95). Medmeti so obravnavani v štirih podskupinah: razpoloženski, posnemovalni, velelni, pozdravni. Poglavje *Medmeti v slovenskem znakovnem jeziku* se začne s kratkim pregledom zgodovine znakovnih jezikov in z osnovnimi podatki o zgodovini izobraževanja gluhih v Sloveniji. Znakovni jezik je verjetno najstarejša oblika komunikacije, toda značilnosti in raba so bile v preteklosti redko dokumentirane. Znakovni jezik uporablja večina gluhih oseb za medsebojno sporazumevanje in ga priznava za svoj prvi/materni jezik. Kretnje v znakov-

nem jeziku so enakovredne besedam v govorjenem jeziku; njihov pomen dopolnjujeta/razločujeta obrazna mimika in telesno gibanje. Začetki izobraževanja gluhih na Slovenskem segajo v leto 1840, ko so v Gorici ustanovili prvi slovensko-italijanski zavod za gluhe otroke, ki je deloval do leta 1918. Druga je bila šola za gluhe deklice, ustanovljena 1886 v samostanu v Šmihelu. Leta 1900 je svoja vrata odprl zavod, namenjen gluhim otrokom iz vse Slovenije – Gluhonemnica, zgrajena s sredstvi Ignacija Holzapfla. Sledi poglavje o sodobnem stanju slovenskega znakovnega jezika, njegovi zakonski ureditvi in organizacijah, ki izobražujejo, združujejo in predstavljajo uporabnike znakovnega jezika; Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana je osrednja slovenska institucija za izobraževanje gluhih in naglušnih, Zveza društev gluhih in naglušnih Slovenije povezuje odrasle gluhe, naglušne in gluhoslepe osebe, Združenje tolmačev za slovenski znakovni jezik pa uresničuje pravico gluhih do tolmačenja, ki jo določa Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika (stopil v veljavo leta 2002). V nadaljevanju se seznanimo z osnovnimi značilnostmi slovenskega znakovnega jezika in njegovimi prvinami: s krettnjo, z mimiko in s telesnim gibanjem. Zadnje poglavje je novost v slovenskem jezikoslovju – to je slikovni slovar izbranih medmetov slovenskega znakovnega jezika; izbira predstavitev medmetov s fotografijami je zaradi specifičnosti jezika samoumevna. Pogosto so razlike med posameznimi medmeti minimalne, včasih komaj opazne, kar dokazuje, da znakovni jezik niso le kretnje rok, pač pa sta njegovi enakovredni in pomembni komponenti obrazna in tele-

na mimika. Poglavje zaokroži trideset fotografij značilnih izrazov obrazne mimike.

Monografija predstavlja pomemben mejnik v raziskovanju slovenskega znakovnega jezika; jezikoslovnih raziskav, ki bi se lotevale slovenskega znakovnega jezika, je malo. Ker v Sloveniji (še) nimamo katedre za slovenski znakovni jezik, ostaja znakovni jezik nekakšna eksotika, z raziskovanjem katere se ukvarjajo le redki posamezniki. Slišča večina je v preteklosti prepogosto odrekala znakovnemu jeziku pravico biti enakovreden med jeziki. Tako imenovani Milanski kongres leta 1880 je na podlagi mnenja strokovnjakov, surdopedagogov, oblikoval stališče, da raba znakovnega jezika slabo vpliva na usvajanje govorjenega jezika. Sledila je prepoved rabe znakovnih jezikov v izobraževanju in več kot pol stoletja je trajalo, da so znanstvene študije začele dokazovati, da zgodnje učenje znakovnega jezika pozitivno vpliva na kasnejše usvajanje besednega jezika. Strokovno delo avtoric Irene Stramljič Breznik in Ljubice Podboršek je zato dragocen prispevek k novi perspektivi dojemanja slovenskega znakovnega jezika, ki ni le »mahanje z rokami«, pač pa jezik s samostojnimi in kompleksnimi slovničnimi pravili in z bogato leksiko.

Monografiji sta bili 26. novembra 2014 predstavljeni na Pedagoški fakulteti v Mariboru v okviru predavanja za študente. Predstavitev obeh avtoric, ki sta orisali vsaka svoj prispevek v monografiji, je dopolnilo še predavanje Matjaža Juharta, sekretarja Zveze društev gluhih in naglušnih Slovenije, defektologa, tolmača za slovenski znakovni jezik. Dogodka so se udeležili predstavniki vseh reprezentativnih organizacij,

katerih delo je povezano z gluhihimi. Izid publikacije je pomenljiv še zato, ker je bil lansko leto 14. november prvič razglašen za dan slovenskega znakovnega jezika. Pozdravljamo pogum avtoric in si želimo, da bi »presečišče medmetov« spodbudilo nove skupne jezikoslovne raziskave.

Veronika Ciglar

MELITA ZEMLJAK JONTES:
JEZIKOVNA KULTURA V TEORIJI
IN (ŠOLSKI) PRAKSI. Maribor:
Študentska založba Litera, 2014,
247 str.

Znanstvena monografija dr. Melite Zemljak Jontes, jezikoslovke dialektologinje, izredne profesorice za slovenski jezik na Oddelku za slovanske jezike in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, predstavlja dobrodošlo obogatitev na področju jezikoslovja, po kateri bodo segali raziskovalci, študenti in vsi, ki jim je mar za slovenski jezik.

Že iz naslova *Jezikovna kultura v teoriji in (šolski) praksi* je moč razbrati dvoje, in sicer da avtorica v teoretičnem delu znanstveno presoja pojmovanje jezikovne kulture, temu pa dodaja empirični del z vpogledom v (šolsko) prakso, izhajajoč iz ugotovitev drugih avtorjev, ki jih podkrepi z dragocenimi (so)avtorskimi raziskavami.

Monografija obsega 247 strani, iz kazala pa lahko razberemo natančno členjenost gradiva, in sicer v deset poglavij – od (1) Uvoda (predstavljena je problematika raziskovanja, pojasnjeni

so cilji raziskovalnega dela in metodologija dela) preko osrednjih dveh – (2) Jezikovna kultura in (3) Šola in slovenski jezik – do za znanstveno monografijo zahtevanega instrumentarija – (4) Priloga (vprašalnik za učence/dijake), (5) Povzetek (v slovenskem jeziku), (6) Summary (povzetek v angleškem jeziku), (7) Viri in literatura, (8) Stvarno kazalo, (9) Imensko kazalo, (10) Kazalo slik in 122 opomb pod črto, ki podrobno pojasnjujejo in/ali dopolnjujejo osrednje besedilo ter usmerjajo k študiju (tudi drugih virov).

V uvodnem poglavju avtorica izpostavlja aktualno problematiko, na osnovi katere predpostavlja, »/.../ da je Slovenijo v letih po osamosvojitvi prenehal prežemati občutek ogroženosti slovenskega jezika /.../«, to pa se je začelo kazati »/.../ na goli sporazumevalni funkciji jezika«. Prav zato v času, ko raba slovenskega jezika (zlasti v javnosti) ni več samoumevna, je cilj monografije (poleg vseh drugih) – »prispevati k raziskovanju osebne in nacionalne identitete mladih v povezavi z jezikom« – izjemno dragocen.

Drugo poglavje, *Jezikovna kultura*, najboljše v monografiji (str. 15–118), v osmih, še podrobneje členjenih podpoglavjih, prinaša z vidika zlasti slovenskih jezikoslovcev vpogled v raziskovalno problematiko in v začetke obravnave jezikovne kulture na Slovenskem. V posebnem podpoglavju so natančneje opredeljeni vidiki jezikovne kulture (funkcijski, domačijsko-nacionalni in puristični vidik); temu sledita problematizacija in podrobnejša pomenka razmejitev terminov jezikovna kultura, jezikovna politika in jezikovno načrtovanje; predstavljene so tudi naloge jezikovne kulture in njena po-

pularizacija. Najobsežnejše podpoglavje *Ustanove v skrbi za dvig jezikovne kulture* predstavlja prepotreben in dragocen seznam ustanov, ki so v Sloveniji zavezane k rabi in poučevanju slovenskega jezika ter k oblikovanju in dvigu jezikovne kulture, začenši s pregledom jezikovnokulturnih ciljev v osnovni in srednji šoli do vseh treh državnih univerz (Univerza v Ljubljani, Univerza v Mariboru, Univerza na Primorskem); sledi predstavitev Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU) z Znanstvenoraziskovalnim centrom (ZRC) in Inštitutom za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU; obeh arhivskih knjižnic, Nacionalne univerzitetne knjižnice (NUK) in Univerzitetne knjižnice Maribor (UKM); vpogled v strokovna jezikovna združenja Slavistično društvo Slovenije, Društvo za uporabno jezikoslovje, Lektorsko društvo Slovenije, Slovensko društvo INFORMATIKA; dejavnosti Centra za slovenščino kot drugega/tujega jezika in pregled jezikovnih koticov in (redkih) jezikovnokulturnih izobraževalnih oddaj v medijih. Dodan je seznam zakonov, ki uporabnike (bolj ali manj uspešno) zavezujejo k rabi slovenščine (Zakon o javni rabi slovenščine, Resolucija o Nacionalnem programu za jezikovno politiko 2014–2018; Zakon o visokem šolstvu, Resolucija o Nacionalnem programu visokega šolstva 2011–2020). Avtorica v podpoglavju *Jezikovnokulturna terminologija* v središče raziskovanja postavlja termine jezikovna norma, normativnost, normativistika, normativna oznaka, standardni jezik, kulturni jezik in standardizacija ter jih osvetljuje z ugotovitvami nekaterih sodobnih jezikoslovcev. Poglavje sklene z razmislekom o prestižnosti knjižnega

jezika glede na narečja in celo o prestižnosti med narečji samimi.

V tretjem, sklepnem poglavju, *Šola in slovenski jezik*, v sicer manjšem obsegu, kot je namenjen teoretičnemu delu (str. 119–173), je avtorica usmerila svoja razmišljanja v problematiko izobraževanja v slovenskem jeziku, izobraževanja o slovenskem jeziku in pri tem opozorila na prešibko zavedanje o pomenu in razvoju slovenskega strokovnega jezika (sploh) in preskromni umeščenosti poučevanja tega v okviru visokega šolstva. Podpoglavje *Šola, socialne zvrsti jezika in identiteta* namenja posebno pozornost šoli in rabi socialnih zvrsti slovenskega jezika v učnem okolju. S pregledom jezikovnokulturnih vsebin v učnih načrtih slovenskega jezika osnovnih šol in splošnih gimnazij kaže na sicer zapisane dejavnike, ki pomembno oblikujejo mladega človeka, pri čemer slovenščina nikakor ne bi smela biti le skrb slovenistov, pač pa bi v skrbi za jezik ter osebno in narodno identiteto mladih morali to skrb razširiti tudi na druge predmete.

Monografija v empiričnem smislu prinaša dva domišljeno zastavljena sklopa in z njima zaokrožuje teoretični pregled. V prvem sklopu so predstavljene raziskave petih avtorjev (z vsemi bibliografskimi podatki, ki jih tukaj ne ponavljamo), sicer učiteljev na različnih stopnjah izobraževanja (slovenskih, enega tujega). Tematika prehaja od razumevanja pojma »slovenski pogovarjalni jezik« in njegove izbire glede na okoliščine J. Škofic (1994), preko razmišljanj V. Smole (2004) o resnicah in zmotah o narečjih v Sloveniji in iste avtorice o pomenu in vlogi slovenskih narečij danes (2007), do vprašanja o narečju pri pouku slovenskega jezika

kot materinščine Z. Jana (2007) in vidika M. Bitenc, ki jo zanimajo pogledi dijakov na narečje oziroma knjižni pogovorni jezik (2009). Dobrodošla je raziskava, ki jo je opravil med našimi študenti tuji jezikoslovec, G. H. Lundberg, in prišel do rezultatov, ki vendarle kažejo na prihodnost rabe narečij v Sloveniji »z upanjem ali optimizmom«.

V drugem sklopu so strnjeno predstavljene raziskave, vezane na rabo socialnih zvrsti med mladostniki, ki jih je avtorica monografije v večini izvedla in objavila v soavtorstvu ali sama, vse pa so nastale v obdobju 2007–2014. Osrednji prispevek *Raba zemljepisnih različkov glede na stopnjo izobraževanja in različne govorne položaje* (S. Pulko, M. Zemljak Jontes 2007) prinaša ugotovitve, pridobljene z izvedbo in analizo anketnega vprašalnika (učenci, dijaki in študenti v glavnem s severnoštajrskega govornega področja), pri čemer avtorici ugotavljata, »da se v rabi zemljepisnih različkov kažejo razlike glede na stopnjo izobraževanja in glede na govorne položaje, v osnovni šoli pa se relevantne razlike kažejo tudi glede na spol«. Sledijo še *Narečje kot izhodišče govornega in pisnega (po)ustvarjanja mladostnikov* (2011), *Narečno v izbranih umetnostnih besedilih slovenskih avtorjev za (mlade) bralce* (2013), *(Ne)moč narečne besede* (2014), pregled rabe socialnih zvrsti slovenskega jezika zaključujeta *Govorica mladostnikov v šoli – narečna ali nenarečna?* (2011) in *Dialectal awareness as identity* (2013), pregled zaokrožuje sklepna raziskava avtorice same *Kritični jezikovnokultur-*

ni vpogled v oddaje televizije Slovenija (2010), v kateri ugotavlja, da je v javnem mediju sicer »kar nekaj oddaj«, ki prinašajo jezikovnokulturne vsebine, a jim je čas skopo odmerjen. Spodbudno je, da je pod mentorstvom oz./ali so-mentorstvom (S. Pulko in M. Zemljak Jontes) nastalo več diplomskih del z obravnavo tematike po istem vzorcu ali s prilagoditvami anketnih vprašalnikov (2009–2013).

Avtorica je v svoji monografiji *Jezikovna kultura v teoriji in (šolski) praksi* strnjeno tako teoretično kot empirično predstavila obstoječo jezikovnokulturno problematiko v slovenskem prostoru. Dejstvo je, da tako pregledno teoretično delo lahko veliko pripomore k uzaveščanju, razvijanju in utrjevanju jezikovne kulture predvsem v šolski (na vseh nivojih) praksi. Zlasti pa to velja za v monografiji predstavljene (so)avtoričine empirično pridobljene rezultate, ki z analizami prinašajo spoznanja, da vsako narečje (ali mestni govor) predstavlja bogastvo, saj jezikoslovci že dolgo poudarjajo, da ni popolnoma nobene razlike med izumrtjem narečja in jezika. Avtorica je med cilji izpostavila »pomen narečnega, lokalnega kot sestavni del jezikovne kulture«, iz česar sledi, da narečja in pokrajinski jeziki v imenu enotnosti ne smejo biti v slabšem položaju kot državni (knjižni) jezik, kot prvi jezik (večine, zlasti otrok ob vstopu v šolo) morajo prav narečja pomagati pri usvajanju knjižnega jezika.

Alenka Valh Lopert

**BLANKA BOŠNJAK: MED
SODOBNOSTJO IN TRADICIJO.**

Maribor: Založba Pivec, 2015

V zadnjih desetletjih prihaja do zamenjave in prepleta raznolikih kulturnih paradigem tudi v diskurzivnem kontekstu sodobne slovenske književnosti, iz česar med drugim izhaja prvi del znanstvene monografije *Med sodobnostjo in tradicijo* avtorice Blanke Bošnjak s pomenljivim naslovom *Sodobnost*, ki obsega pet poglavij, njen drugi del (*Tradicija*) pa sega predvsem v čas pred in po drugi svetovni vojni, ko so bili v veljavi takratni tradicionalni vrednostni sistemi znotraj slovenske književnosti, prav tako v petih poglavjih; oba dela monografije enovito izhajata iz skupnega vira kratkih form – od literarnih do polliterarnih, torej od kratke proze, feljtona in reportaže do pridige. Prvi del monografije se osredinja na izbrano sodobno slovensko kratko prozo z določenimi prevladujočimi žanrskimi značilnostmi, z izpostavljenimi lastnostmi avtobiografije, potopisa, fantastičnosti, zatem literarnostilnimi s prevlado minimalističnih določnic in s tematskimi z upovedovanjem nasilja v sodobni slovenski kratki prozi; drugi del monografije pa zajema predvsem krajše literarne in polliterarne tekste tradicionalnih avtorjev: Janeza Svetokriškega (zlasti kot primer didaktične uresničitve recepcijskega povezovanja starejših tekstov s sodobnimi), Matije Murka, Prežihovega Voranca, Ivana Potrča in Mire Mihelič.

Poglavja prvega dela znanstvene monografije *Med sodobnostjo in tradicijo*, vezana na aktualna vprašanja sodobne slovenske kratke proze, so: *Avtobio-*

grafskost sodobne slovenske kratke proze, v katerem je predstavljena analiza izbranih sodobnih kratkoproznih besedil, ki je pokazala več možnosti pojavljanja sodobnega avtobiografskega diskurza s sistemskim in funkcionalnim umeščanjem literature v produkcijski ter recepcijski kontekst; poglavje *Sodobna slovenska kratka potopisna pripoved* se omejuje na izbor slovenskih kratkih potopisnih besedil (npr. avtoric in avtorjev Sonje Porle, Pavleta Raka, Ervina Hladnika-Milharčiča, Evalda Flisarja), ki so v zbirkah okvirno izšla v zadnjih dveh desetletjih in imajo hibridne žanrske ter formalne značilnosti, hkrati pa lahko vsebujejo elemente fikcije. Obravnavane kratke potopisne pripovedi se povezujejo v širše diskurzivne kontekste sodobne družbe in se prepletajo z medkulturnimi, s postkolonialnimi kakor tudi z globalnimi ekološkimi vprašanji; poglavje *Fantastični elementi v sodobni slovenski kratki prozi* prinaša teoretična izhodišča fantastičnosti in zlasti njeno razmerje do stvarnosti, kar je ponovno aplicirano na izbrane primere sodobne slovenske kratke proze zadnjih desetletij, kakor jo pišejo in ustvarjajo Lado Kralj, Vesna Lemaic ter Mojca Kumerdej; poglavje *Minimalizem med popularnim in peklenskim* prinaša spoznanja o sodobni literarnostilni usmeritvi v minimalizem, pri čemer sta izpostavljeni natančno branje in primerjalna analiza zbirk kratke proze Vesne Lemaic in zlasti Dušana Čatra, v katerih med drugim izstopajo tudi vprašanja medkulturnosti, prepletanja ruralnega z urbanim ipd.; zadnje, peto poglavje – *Tematizacija nasilja v izbrani sodobni slovenski kratki prozi* pa zaključuje prvi del monografije

s primeri izbrane sodobne slovenske kratke proze z vidika različnih oblik tematizacije nasilja.

Drugi del znanstvene monografije – *Tradicija se prične s poglavjem Iz preteklosti v sedanjost: baročna pridiga skozi optiko sodobne slovenske kratke proze*, v katerem so prikazane možnosti aktualizacije besedil Janeza Svetokriškega preko motivno-tematskih in drugih navezav na sodobno slovensko kratko prozo; poglavje *Murkove objave v Časopisu za zgodovino in narodopisje ter Ljubljanskem zvonu* pa v izbranem naboru periodičnih objav Matije Murka v ČZN ter LZ izpostavlja predvsem tri diskurzivne sklope: spominskega, obliko feljtona/podlistka in potopisni zapis (npr. *V provinciji na Ruskem; potni spomini in vtiski*, LZ 1889); poglavje *Kratka potopisna besedila Prežihovega Voranca* zajema besedila, ki so bila objavljena v zbirkah *Od Kotelj do Belih vod* (1945) ter *Borba na tujih tleh* (1946) z vidika indikatorjev potopisne literature; poglavje *Potrčeva medvojna in povojna kratka proza* zajema medvojni in povojni čas, ki ga je avtor avtentično upodobil tudi v kratki prozi (izdani v različnih zbirkah, npr. *Nesmilečno življenje, Onkraj zarje, Ko smo se ženili, Koraki, Prepovedano življenje*). Zadnje, peto poglavje drugega dela monografije *Odzivi na pripovedno delo Mire Mihelič* pa skuša podati recepcijski pregled predvsem literarnozgodovinskih ter literarnokritičnih odzivov, ki so zajeti v monografijah, zbornikih, kot znanstvene razprave v strokovni in znanstveni periodiki, saj gre za zelo odmevno in ambivalentno razumljeno avtorico pri nas; ob koncu poglavja je podana še analiza njene kratkoprozne novelistične ustvarjalnosti.

Monografija *Med sodobnostjo in tradicijo* prinaša nova znanstvena spoznanja zlasti v smislu žanrskega umeščanja sodobne slovenske kratke proze, ki se vendarle, kakor je pokazalo podrobno branje in literarnokritična analiza, generično navezuje na pretekle tradicionalne formalne določnice; obravnavana problematika v monografiji je tako izvirna in aktualna, saj prinaša nove aspekte v povezovanju preteklih in sodobnih diskurzivnih praks; ob tem uporabljena metodologija ustreza tematiki, napisana je logično in koherentno z aktualnimi interpretativnimi ugotovitvami, zato je namenjena predvsem strokovni javnosti, vendar približuje izbrani korpus tekstov novejših in preteklih avtoric ter avtorjev v prvi vrsti sodobnemu kritičnemu branju slovenske književnosti.

Silvija Borovnik

DRAGICA HARAMIJA:
VLOGA ŽIVALI V MLADINSKI
KNJIŽEVNOSTI. (Knjižna zbirka
Misel o slovenski besedi). Murska
Sobota: Franc-Franc, 2015

Pred nami je nova znanstvena monografija prof. dr. Dragice Haramija! Gre za temeljno delo v slovenski animalistiki. Nabor najbolj kakovostnih mladinskih literarnih besedil, v katerih so književni liki različne živali, je vsekakor tudi odličen izziv neposredno bralcem, vzgojiteljem in mentorjem branja. Na novo in ponovno smo opozorjeni na to, kako zelo smo od nekdaj

in kljub vsemu tudi danes povezani z naravo.

Monografija je obsežna (320 strani), toda že lepa naslovnica, ki jo je oblikoval Primož Krašna, nam obljublja obenem tudi prijazno branje. Katera muca se je umestila na naslovnico: *Muc Mehkošapek* Bine Štampe Žmavc, ena muca pač iz *Mačje preje* Svetlane Markarovič ... ali siva muca, ki se je kar sama povabila v stanovanje v zgodbi *Naše živali* Kristine Brenkove? Tudi sicer je knjiga ne le znanstvena, ampak tudi zelo prijazna do bralca: uporabljena metodologija vsekakor zahteva citiranje posameznih odlomkov iz literarnih besedil, toda njih izbor dokazuje ne le raziskovalno prodornost in poznavalsko širino avtorice, pač pa tudi njen osebni bralski in človeški odnos tako do literature kot do »mojih živalic«, kot jim pravi sama. Številni pronicljivo izbrani odlomki proznih besedil in izbor ključnih pesmi tako niso le dokazno gradivo v analizi, pač pa omogočajo bralcu estetski užitek in ga motivirajo za nadaljnje branje integralnih besedil ... Avtorica nekje toplo in pristržno zapiše: »Domišljija lahko splete najlepša in najbolj dragocena prijateljstva in ustvari prijazne svetove za izmišljene in resnične živali.«

Avtorica v *Uvodu* monografije predstavi metodologijo: uporabila je deskriptivno metodo raziskovalnega dela, metodo analize, metodo sinteze in komparativno metodo; opozori, da je termin mladinska književnost v slovenski literarnovedni stroki uporabljen kot nadpomenka za otroško in mladinsko književnost; nadalje opozori na vpliv ilustracij na razumevanje zgodbe, saj so predvsem v otroški književnosti literarna in literarno-informativna dela

izdana kot slikanice in ilustrirane knjige; in predstavi biološko sistematiko, ki jo je povzela po učbeniku *Biologija 4 in 5: Raznolikost živih bitij 1 in 2* Dušana Devetaka in Andreja Podobnika.

V poglavju *Teoretična izhodišča* avtorica pregleda vse pomembnejše slovenske in tuje članke o animalistiki/animalistični književnosti, t.j. o preučevanju živalskih literarnih likov v različnih žanrih, pogostost zastopnosti živalskih vrst v književnosti in funkcijo živali glede na njen položaj v literarnem delu. Poudari, da je polje tovrstnega preučevanja jasno zastavljeno, čeprav terminologija ni poenotena.

V nadaljevanju (str. 34–262) so predstavljene izbrane pesmi, prozna in dramska dela (naštevamo le nekaj naslovov številnih obravnavanih besedil), v katerih so živali glavni literarni liki, pri gradivu je upoštevan zvrstno-vrstni pristop, ob posamezni literarni vrsti pa tudi literarnozgodovinski princip obravnave.

Obravnava živali v mladinski poeziji: tako v (1) ljudski (folklorni) poeziji kot v (2) avtorski poeziji; obkraj uporablja tudi poezijo z notografijo. Uporabila je dostopne antologije, npr. *Pleši, pleši, črni kos, Pojte, pojte, drobne ptice, preženite vse megljice* in več izdaj *Barčice*, nadalje antologije z avtorsko poezijo, antologijo *Sončnica na rami* in pesniške zbirke ter antologije posameznih pesnic in pesnikov. Za ljudske pesmi z notografijo pa *Slovenske ljudske pesmi, Biba poje, biba ...* in *Otroške pesmarice*. Osrednji avtor avtorske poezije z notografijo je seveda Janez Bitenc.

Obravnava živali v mladinski prozi: živali kot glavni literarni liki in torej nosilci dogajanja se pojavljajo v vseh proznih vrstah mladinske književnosti.

Animalistična prozna dela so v okviru proznih književnih vrst predstavljena po naslednji tipologiji (v okviru posamezne prozne vrste pa po letnicah rojstev obravnavanih avtorjev): (1) kratka realistična proza, (2) kratka fantastična (iracionalna) proza (t. j. ljudske ali folklorne pravljice, klasične umetne pravljice in sodobne umetne pravljice), basni (ljudske, literarizirane in avtorske basni); povedke (pripovedke) in miti (folklorni, literarizirani in avtorski); kratka fantastična zgodba in nonsens, (3)realistična daljša proza (pripoved ali povest) in (4) fantastična daljša proza (fantastična pripoved in klasična fantazija). Dolgih proznih vrst, torej mladinskih realističnih ali fantastičnih romanov (fantastike, znanstvene fantastike in sodobne fantazije), ob preučevanju slovenske mladinske animalistične proze ni zaslediti. Kadar se v mladinskem romanopisju žival vendarle pojavi, je ta stranski literarni lik.

Navajam le nekaj besedil iz tega dela: *Žrebiček brez potnega lista* Branke Jurca in *Oči Andreja Makuca*, *Zverinice iz Rezije*, ki jih je zbral Milko Matičetov, *Kdo je napravil Vidku srajčico* Frana Levstika, pravljice Svetlane Makarovič in Bine Štampe Žmavc, ljudska basen *Osel ostane osel*, *Vran in lisica* Simona Jenka, *Basni kratke sape* Miroslava Košute in *Zdravilo za poredneže* Slavka Pregla; ljudska povedka *Zakaj pes teče za zajcem* in koroška *Mojca Pokrajculja*, kot jo je zapisal Vinko Möderndorfer, *Rajska ptica*, ena od Bajk in povesti o Gorjancih Janeza Trdine, *Kokoš velikanka* Dese Muck, *Moj prijatelj Piki Jakob* Kajetana Koviča, *Modrost nilskih konjev* Petra Svetine, *Ringo Star* Branka Hofmana, serija sedmih zgodb o psu Hektorju Dima Zupana, *Deklica Delfi-*

na in lisica Zvitorepka Kristine Brenkove ... in *Močvirniki: zgodbe iz Zelene Dobrave* Barbare Simoniti.

Obravnava živali v mladinski dramatiki: upošteva (1) izvirna dramska besedila in (2) priredbe (priredbе koroške povedke Mojca Pokrajculja in druge priredbe). Tu so besedila Pavla Golie, Žarka Petana, Daneta Zajca, Franeta Puntarja, Ervina Fritza, Bine Štampe Žmavc in še nekaterih. Posebna pozornost je namenjena priredbi koroške povedke *Mojca Pokrajculja*.

Obravnava živali v literarno-informativnih besedilih, kar je v produkciji mladinske književnosti naraščajoč trend, pri čemer gre za različne kombinacije znanstvenih spoznanj in leposlovja. Tu najdemo *Živalske podobe* Frana Erjavca, *Vesoljsko jajce ali 1 + 1 = 5* Polonce Kovač, *Živalsko abecedo* in *Mednarodni živalski slovar* Lile Prap.

V **Sklepu** avtorica strne ugotovitve o vlogi živali v otroški in mladinski literaturi; predstavi zvrsti in vrste, v katerih se pojavljajo živali; nadalje predstavi teme animalističnega besedila in motive v mladinski književnosti; živali kot glavne ali stranske literarne like; biološko sistematiko; vlogo književnega prostora ter vlogo književne vrste in žanra. Sklep pa bi najbrž veljalo objaviti tudi kot samostojen članek, morda kar v tej reviji.

Osrednji del znanstvene monografije je ob pomoči **Virov in literature** ter **Imenskega kazala** vsekakor uporaben tudi kot pripomoček učiteljem literature, mentorjem branja in knjižničarjem pri pripravi didaktičnih spodbud za šolsko obravnavo besedil in/ali pri motiviranju (mladih) bralcev za samostojno branje.

Tilka Jamnik

MIHAELA KOLETNIK: MED-JEZIKOVNI STIKI V BESEDJU IZ POMENSKEGA POLJA KMETIJA V SLOVENSKO-GORIŠKEM NAREČJU. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike, Filozofska fakulteta, 2015 (Zora 109)

Začeti se da privzeto – s stokanjem, ker slovenska dialektološka in podobna literatura ni prav obsežna, sploh v primerjavi z razčlenjenostjo slovenskega jezika. Tega lahko kot sistem opazujemo po izvoru ali življenjskem okolju govorcev, ki so lahko s podeželja, kjer praviloma uporabljajo narečje, ali pa iz večjih središč in mest, kjer – spet praviloma – govorijo in pišejo jezikovne različke, ki so bližje knjižni slovenščini. V vseh teh okoljih imamo danes slabše proučene govorice, na primer poklicnih skupin, ki uporabljajo žargon, ali generacijskih skupin, ki uporabljajo sleng. Marsikdaj nimamo zapisanih niti osnovnih ugotovitev, recimo o slengih v različnih krajih, in če bi jih imeli, bi lahko dokumentirano zaznavali včasih kar bliskovite spremembe v jeziku. Dvo- in večjezičnost skupin in posameznikov je proučena komajda kaj, in mogoče je različne jezikovne repertoarje skupin ali posameznikov na področju s slovenskim jezikom res najbolje obravnavati esejistično, ker za opise besedja narečno, pokrajinsko, pogovorno in knjižno govorečih in katerega od teh sistemov tudi pišočih posameznikov zmanjka časa pri avtorjih takih slovarjev in zanimanja pri bralcih. Že jezikovne posebnosti pri posamezniku so težko ujemljive, saj jezikovno novoto (besedo, nov pomen) že stare besede, novo besedno obliko

ali novo besedno zvezo) lahko kdo za začetek samo razume, bo pa postala njegovo govorno ali pisno izrazilo, če jo bo potreboval. S spreminjanjem ubesedovanega sveta se spreminja tudi miselni svet slovenskih govorcev in piscev, poleg tega pa na nas vplivajo tudi tuji jezikovni svetovi, s katerimi prihajamo v stik.

Čudovito je, da zamisli in začetki iz pogumnih okolij in časov, v katerih so pametni strokovnjaki dovolj zgodaj zastavili velike projekte, po desetletjih prizadevanj dobivajo rezultate in da zdaj celo že ti dobivajo razširitve. Spodbuda za zapis besedja iz pomenskega polja kmetija v slovenskogoriškem narečju izvira iz zamisli Frana Ramovša, slovenskega jezikoslovca, ki je po zglelih iz drugih jezikov po začetkih pred drugo svetovno vojno, precej dokončno pa po drugi, sestavil seznam besedja, ki ga je treba zapisati v posameznih točkah slovenskega jezikovnega ozemlja, na ozemlju današnje Slovenije ter v Italiji, Avstriji in na Madžarskem; v zadnjih letih se tem zapisovalnim točkam pridružujejo še govori na Hrvaškem. Iz te pobude je nastal projekt Slovenski lingvistični atlas (SLA), ki v dialektološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani pod vodenjem Jožice Škofic že dobiva knjižno obliko v obliki atlasa in komentarjev: prvi zvezek s podnaslovom Človek (telo, bolezn, družina) je izšel leta 2012, drugi zvezek s podnaslovom Kmetija pa je v pripravi.

Zbiralka gradiva za SLA je tudi avtorica monografije, ki zajema besedje iz pomenskega polja (tematskega področja) kmetija v slovenskogoriškem narečju, dialektologinja Mihaela Koletnik. Njeno gradivo za SLA v dveh

zapisovalnih točkah je vključeno tudi v njeno monografijo, gradivo drugih zapisovalcev v dodatnih štirih pa so Mihaela Koletnik ter Tatjana Njivar in Tadeja Janiš delno zapisale na novo in ga razširile z novimi točkami, tako da je točk v monografski predstavitvi zdaj vsega skupaj 12. Če so k zamejitvi gradiva na novejšje zapise pripomogli avtorskopravni razlogi, je škoda: starejše gradivo za SLA je bilo zapisano v letih 1959–1981, novejšje pa zbrano in dopolnjeno v zadnjih dveh desetletjih, tako da sicer možne neposredne primerjave obeh časovnih plasti v knjigi ni – veliko bolj nerodna bo možna šele po izidu drugega in tretjega dela SLA. Uvodnemu shematičnemu orisu jezikovnih vplivov na slovenščino sledita fonološka opisa govorov slovenskogoriškega narečja na Zgornji Velki in pri Negovi ter opisi raziskovalnih točk (tj. naselij, iz katerih so informatorji, ki so prispevali narečne besede in besedne zveze). Pred seznamom vprašanj iz SLA, po katerih je bilo spraševano v zvezi s kmetijo, je predstavljen način kartiranja jezikovnih podatkov v tej knjigi (str. 44–45). Odgovori z vsem gradivom, ne samo različnoleksemskim, so v monografiji namreč kartirani, kar pomeni, da so točke na karti slovenskogoriškega narečja (od T1 do T12) opremljene s simboli, ki ponazarjajo različne lekseme ali njihovo odsotnost (ali pa manjkajoče zapise). Z izoglosami so predstavljeni skupni glasoslovni pojavi v določenem delu raziskovalnih točk, npr. premena *gl > dl* v leksemu *kangla* (str. 92). Pred karto je v narečni fonetični obliki zapisano gradivo, ki je na karti predstavljeno shematično s simboli, karti pa sledi komentar. V njem je zapisana pomen-ska razlaga leksema, po katerem se je

spraševalo, zgodovinskorazvojnimi podatki pa so izpisan izi slovenskih etimoloških del, večinoma slovarjev. »Dokumentiranost v slovarjih« je naslov zadnje rubrike, ki navaja zapise obravnavanega besedja v Murkovem in Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju (izšla sta v letih 1833 in 1894–1895) ter v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1970–1991); ti zapisi s pripadajočimi oblikoslovnimi in ustreznimi pomenskimi podatki naj bi bili kar se da podobni izvirnim. S kartami je predstavljenih blizu 220 vprašanj po SLA, in to v dveh poglavjih: (a) za kmečko hišo in (b) za kmečko orodje, kmečka opravila in drugo. V mnogih primerih je poimenovanje v vseh 12 točkah enako (npr. *presti* pri V324 'presti' – V pred številko pomeni vprašanje v vprašalnici za SLA, ki jo je leta 1999 objavila Francka Benedik v Vodniku po zbirki narečnega gradiva za SLA), kdaj jih je več (npr. *skije*, *smuč*, *smučke* pri V282 'smuč', čemur je na karti dodano še opozorilo na komentar), kdaj pa ali ni poimenovanja (npr. V325 'statve') ali ni zapisa (npr. V281 'sani', saj da ni splošnega, skupnega odgovora za 'vprežne sani' in 'otroške sani'); če na karti v nobeni točki ni poimenovanja ali zapisa, bi karta lahko preprosto manjkala (tudi pri enakem odgovoru v vseh točkah bi zadoščalo gradivo) in tudi gradivo v takih primerih ni nič kaj povedno. – Poglavje »Tujejezični vplivi v slovenskogoriški leksiki, njena dokumentiranost v slovarjih in razširjenost v sosednjih panonskih narečjih« je spet razdeljeno na kmečko hišo ter na kmečko orodje in kmečka opravila. Zaključek, krajšave, literatura in kazalo kart podpirajo v knjigi zapisane podatke in lajšajo njeno rabo.

Škoda, da je monografija ob obilici gradiva in preglednem oblikovanju zamujena priložnost za bolj vsestransko predstavitev narečnega besedja, ki ga vsebuje, in temeljitejši prikaz medjezičnih razmerij, katerih se dotika. Pri aparatu, ki bi uporabniku lahko dal veliko več in tako rekoč mimogrede, najbolj pogrešam kazalo poknjiženih leksemov (abecedno običajno in odzadnje, to je po koncih besed, kar imamo v SLA 1); pri natančnejši jezikovni razčlenitvi bi prišla v poštev tudi kazala tujejezičnega gradiva, ki nastopa v etimoloških prikazih (kot v peti knjigi Bezlajevega Etimološkega slovarja slovenskega jezika). Knjiga bi bila zato nekaj deset strani debelejša, česar pa ji ne bi nihče očital, saj bi bil dostop do zanimivega besedja v njej veliko lažji, hkrati pa bi bila privlačnejša za veliko širši krog tudi nejezikoslovcev. – Z izoglosami na kartah bi se dalo ločiti npr. prostorsko razporeditev *-m* in *-n* v leksemu *jarem* (str. 204) ali *ər* in *r* v leksemu *črtalo* (str. 218). Izoglosni način predstavljanja podatkov na kartah je kdaj izpeljan le napol. »Izoglosa na karti označuje govore, v katerih je pri leksemu seno prišlo do mlajšega premika cirkumfleksa (*senó > séno*)« (str. 242): tu bi moralo pisati *govora*, ker sta le dva, to karto in vsaj tisto na strani 168 pa bi bilo bolje opremiti z napisnim podatkom, kot je dobro izpeljano na karti za *pesto* (z oblikami *pesta*, *pest* in *pesto*, str. 171); napisni podatki tu predstavitev oblik sploh rešujejo, medtem ko je legenda samo z dvema vrstama črt pri treh izoglosnih ploskvah slabo domišljena in zato neuporabna. – Zaradi tehnične napake ni ponatisnjen izsek iz karte slovenskih narečij Tineta Logarja in Jakoba Riglerja (str.

11). – Na karti z mejami slovenskogoriškega narečja (str. 15) bi lahko bila navedena druga stična narečja in stični govori ter na severu drug stični jezik, nemščina. – Zapise po raziskovalnih točkah bi se dalo opredeliti natančneje kot »zbrano med leti 1993–2004 ter po potrebi dopolnjeno in ponovno preverjeno na terenu med letoma 2012 in 2014« (str. 36), sploh pri sodelavkah (v opombi na strani 37), ki sta gradivo zaokrožili v diplomski nalogi, kot povzemam po internetnih podatkih: Tatjana Njivar govor Pesnice leta 1993 in Tadeja Janiš govor Šentilja leta 2004. – Po predlogu, ki je bil objavljen leta 2014 v Jezikoslovnih zapiskih, bi se dalo govore slovenskogoriškega narečja panonske narečne skupine v sistemu SLOnar opremiti z značkami (oznaki) *Pes* (Pesnica, zdaj T1), *ŠeS* (Šentilj v Slovenskih goricah, zdaj T2) itd. Ob potrebnem in nujnem narečnem razlikovanju se tem značkam spredaj doda značka *Ms* (*M* za panonsko narečno skupino in *s* za slovenskogoriško narečje), tako da se v vseslovenskem obsegu recimo govor Zgornje Velke označi z *MsZVe*, kar pove samo po sebi več kot v obravnavani monografiji istopomenski podatek *T3* ali v Slovenskem lingvističnem atlasu podatek *T364*. Prednost tega načina se pokaže tudi pri širitvi raziskav in zapisov na nove točke, saj jih lahko dodajamo z zamejitvijo na tri razlikovalne črke, brez nepotrebne vztrajanja pri sedaj veljavnem številčenju in dodajanja spet premalo povednih razlikovalnih *a*, *b* ipd. obje. – Zapisovanje narečnih oblik samo v imenovalniku ednine, brez roditeljskega, v slovenski dialektologiji nasploh povzroča motnjo pri poknjiževanju besed, ki se v imenovalniku končuje-

jo na nezveneči soglasnik, ta pa ima v roditelju zveneči par: narečna oblika *'iber'cuk* (str. 69, zapis od Svete Trojice) je poknjžena kot *ibercuk* – če sodim po stanju v drugih slovenskih narečjih ali v besedi *cug*, bi bila verjetneje zapisana kot *ibercug*. Pri leksemu *voz* (str. 175) je poknjženje narečne oblike *'vo:us* jasno zaradi naslonitve na knjižno in na tvorjenke *vozek* in *voziček* v istih ali sosednjih govorih slovensko-goričanskega narečja. – V prepisih iz slovensko-nemškega slovarja Janeza Antona Murka iz leta 1833 so v nemščini dosledno narobe prepisane črke *a*, *o* in *u* s preglasom, in sicer z dvema ostrivcema namesto z dvema pikama (npr. na strani 59 v besedi *Hütte* – iz Pleteršnikovega slovarja je skopirano prav, kot *Hütte*; nerodno, ker se nedoslednost pojavlja ravno v nemščini, ki je pri medjezikovnih stikih na obravnavanem področju najbližji in najbolj zastopani tuji jezik). Res imajo pri Murku preglasi obliko ostrivcev, vendar pa je to tipografska in ne pomenskorazlikovalna posebnost. – Iz tega slovarja je narobe prepisano *Hífa* namesto *Hířha* (za *hiřa*, na straneh 57, 60 in 63 – narobe je bilo sicer prepisano le enkrat, vendar se je ta napaka potem namnožila zaradi nekritičnega kopiranja; pri Murku zapisana *hisha* je seveda *hiřa*). *Kérma* (str. 241) je prav tako prepisano narobe; v Murkovem slovarju je *Kérma*. Prav tako je v tem slovarju v geslu *Rjúha* v izvorniku zapisano *Betttuch* in *grořes*, v monografiji pa neustrezno *Bettuch* in *grosses*. Pri leksemu *cep* je narobe prebrano nemško besedilo iz Murkovega slovensko-nemškega slovarja »bald mánnlich, bald fáchlich« (str. 222) – moralo bi biti »sáchlich«, saj zveza pomeni, da so

sklonske oblike samostalnika *cep* zdaj moškega, zdaj ženskega spola. Znanje nemščine pri Murkovem slovarju zelo koristi. Kot jezikoslovci smo zavezani izvornikom tudi v drugih jezikih in iz nekdanjih časov, saj sicer lahko kdo začne dvomiti o natančnosti tudi vsega drugega prepisanega. Napake v Pleteršnikovem slovensko-nemškem slovarju in Slovarju slovenskega knjižnega jezika so pri takem načinu dela manj verjetne, saj so ustrezni odlomki skopirani iz njunih elektronskih oblik. – Pomanjkljivo orientacijo v Murkovem slovensko-nemškem slovarju kaže v monografiji nakazano umanjkanje leksema *železo* v njem (str. 294): ker si v geslu *Shelésen* po abecedi sledijo podgesla *Shelésje*, *Shelésnik*, *shelésnjak*, *Shelesnína*, *Shelésniza* ('der Name einer Gattung Aepfel', torej *vrsta jabolk*, ne danařnja *železnica*), je leksem *Shelésó* n 'das Eisen' zapisan čisto na koncu gesla (in ga v nemško-slovenskem slovarju najdemo v geslu *Eisen* kot *shelésó*). V monografiji ne bi bila odveč navodila, kako pravilno brati Murkovo bohoričico, vključno z abecedo, ki bi zahtevnejšemu bralcu pomagala priti do podatkov sploh v Murkovem slovensko-nemškem slovarju. – Težko razumljivo je pri gradivu iz Murkovega slovarja, da je izpisan in upoštevan le slovensko-nemški slovar, ne pa tudi nemško-slovenski, ki je izšel leta 1833 za njim. V literaturi (str. 339) sta v monografiji navedena oba Murkova slovarja (tu je bohoričica sploh prepisana čisto po svoje), vendar pa izpisi iz Murkovih del pri izkazovanju dokumentiranosti ob leksemih *glář* in *glářovina* (str. 124–125) ter *corp* (str. 266) kažejo, da nemško-slovenski del ni bil upoštevan, saj jih tu ni: v geslu

Glas sta ta slovenska leksema zapisana kot *glásh*, *gláshovina*, v geslu *Korb* pa slovenski leksem *kórb*.

Poleg dobre zamisli in obsežnem zbranem gradivu je v monografiji Mihaele Koletnik mnogo upoštevanja vrednih rešitev, recimo kartografskih, preveč pa kdaj iz Murkovega slovarskega gradiva narobe in nepopolno prepisanega ali nerazumljivo zamolčanega. Kot da *medjezikovno* čisto z začetka naslova monografije večinoma manjka in se kaže predvsem v precej knjigovodsko naštevalnih prepisih iz etimoloških del in slovarjev, ob čemer je zmanjkalo (volje, časa, prostora ...) za poudarke in za razčlenitev z mednaslovi v zaključnih dveh poglavjih in za natančne prepise. V zaključku je premalo notranjih povezav in drugih ponazarjalnih možnosti in sredstev, kot so preglednice ter sezname besed in besednih zvez, kar bi koristilo vsem uporabnikom in bi lahko bilo celo privlačno. Zaželen bi bil kak zapis o težavnosti zbiranja gradiva, ki ga da zbiranje po vprašalnici, o besednih in besednozveznih dvojnicah, o informatorjih (vsaj njihova okvirna starost, če že natančnejših podatkov ni). Kaj tehtnega bi se dalo napisati o upadu rabe posameznih predmetov (ali kje na obravnavanem področju še uporabljajo sani z vprego in kdaj so nehali uporabljati burkle? – to bi bil za celotno slovensko jezikovno področje prehud zalogaj) in poznavanja pomenov obravnavanega besedja sploh pri mlajših narečno govorečih, pa tudi o možnostih kartografske predstavitve izposojenk po jezikovnih skupinah, vsaj glede na zadnjo stopnjo prevzema germanske, romanske ... Ob vseh teh izraženih željah pa se je mogoče pridružiti hotenju avtorice Mihaele Koletnik, »naj nje-

gova [tj. slovenskogoriškega besedja] predstavitev predstavlja droben, a pomemben prispevek k ohranjanju slovenske jezikovne kulturne dediščine« (str. 334).

Peter Weiss

**PREBIVATI V NAREČJU –
NARODNOSTNA IN
IDENTITETNA VLOGA
NAREČJA IN NAREČNE
KNJIŽEVNOSTI
Znanstveni simpozij
na Dialekti 2015**

Dialekta je literarni festival, ki na vsebinski ravni integrira narečno ustvarjalnost celotnega slovenskega etničnega prostora in vzpostavlja povezave med ustvarjalci in poustvarjalci slovenske narečne besede ter strokovnjaki, ki spremljajo in premišlujejo njihovo dejavnost. Nastal je na pobudo mursko-soboške založbe FRANC-FRANC in bil prvič izveden leta 2010. Pobudi za prav takšen literarni festival je botrovala misel, da t. i. narečna književnost ni samo verzificirano ubesedovanje primarnih čustvenih vzgibov in doživetij, ne le fabuliranje dogodivščin iz podeželskega miljeja ali ustvarjanje ljudskih veseloiger, ampak je tudi literarno-estetsko domišljeno besedno ustvarjanje. Doslejšnje Dialekte so to izhodiščno misel potrdile in pokazale, da slovenska narečja vsebujejo jezikovni potencial, ki v besedah ustvarjalnih osebnosti lahko zaživi kot kultiviran govor in prepričljiv literarni nagovor. S tem pa je bila tudi upravičena vsebin-

ska usmeritev festivala, da z izmenjavo izkušenj med samimi ustvarjalci narečne književnosti in z dialogom med njimi ter literarnimi strokovnjaki in dialektologi spodbuja literarno-estetsko kakovostno narečno ustvarjanje in omogoči premislek njegove kulturne vloge v sodobnem času in prostoru.

Osrednji strokovni dogodek vsakokratne Dialekte je znanstveni simpozij na izbrano temo, ki ga organizatorji pripravljajo v sodelovanju s Filozofsko in Pedagoško fakulteto Univerze v Mariboru. Prispevek sodelujočih strokovnjakov z obeh fakultet je bil v minulih letih izjemno dragocen tako za udeležence festivala kot tudi za širšo strokovno javnost, ki se je z njihovimi referati lahko seznanila v festivalskih zbornikih.

Na prvem simpoziju, ki je nosil naslov *Globaliteta-lokaliteta-identiteta* in je potekal 28. maja 2010, so sodelujoči referenti *dr. Marija Stanonik* (Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU), *dr. Mihaela Koletnik* (Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru), *Bojan Wakounig* (Radio Dva – slovenska beseda na Koroškem), *Mihaele Obit* (Kulturno društvo Ivan Trinko Čedad) in *Marijana Sukič* (Zveza Slovencev na Madžarskem) ugotavljali, kakšen in kolikšen je delež narečne literarne ustvarjalnosti v slovenski književnosti, kakšen je literarno-estetski domet te ustvarjalnosti, kakšna in kolikšna je vloga narečja in narečne besedne ustvarjalnosti pri oblikovanju kulturne in etnične identitete v slovenskem zamejstvu.

Na drugi Dialekti so bile osrednja tema simpozija, ki je potekal 27. maja 2011 in imel naslov (*Brez*)*mejnost narečne literarne besede*, pripovedne

prakse v neknjižnih zvrsteh slovenskega jezika. Referate na to temo so pripravili in predstavili *dr. Dragica Haramija* (Vedute Maribora v romanih Janje Vidmar Pink in Andreja Predina Na zeleno vejo), *dr. Mihaela Koletnik* (Jezikovna podoba romanov Pink in Na zeleno vejo), *dr. Simona Pulko* in *dr. Melita Zemljak Jontes* (Narečje kot izhodišče govornega in pisnega /po/ustvarjanja mladostnikov) ter Franci Just (Literarne in širše kulturne značilnosti sodobne pripovedne proze v Porabju).

Literarnozvrstni pristop, ki ga je začel s fokusiranjem na pripovedništvo prejšnji simpozij leta 2011, je nadaljeval tretji simpozij, ki se je odvijal 18. maja 2012 pod naslovom *Narečna dramatika in njeno uprizarjanje*. Na njem so sodelovali dramski praktiki *Tone Partljič*, *Milivoj Roš* in *Branko Pintarič* in v svojih referatih opisali, katere in kakšne so oblike uprizarjanja narečne dramatike in kakšen je njen pomen v slovenskem kulturnem prostoru.

Literarno-estetski dometi in kulturni pomen narečne književnosti je bila tema četrtega simpozija, na njem so 25. oktobra 2013 svoja dognanja predstavili *dr. Dragica Haramija* (Narečna mladinska proza), *Franci Just* (Narečna literarna ustvarjalnost Ferija Lainščka), *dr. Melita Zemljak Jontes* in *dr. Simona Pulko* (Narečno v izbranih umetnostnih besedilih slovenskih avtorjev za /mlade/bralce) ter *dr. Alenka Valh Lopert* in *dr. Mihaela Koletnik* (Neknjižne jezikovne zvrsti slovenskega jezika na odru /Tone Partljič Čaj za dve/).

Pod krovnim naslovom *Socialna in kulturna vloga narečne književnosti* je peti simpozij obravnaval vprašanje, kakšno vlogo in pomen imata nareč-

je in narečna književnost v sodobnih družbenih in kulturno-jezikovnih razmerah, in sicer a) v lingvističnem kontekstu (če in kako narečna književnost sooblikuje podobo sodobnega slovenskega jezika), b) v sociolingvističnem in socioliterarnem kontekstu (zakaj pisanje v narečju in ne v knjižnem jeziku, specifična narečne književnosti v primerjavi z nenarečno) in c) v splošnem kulturnem kontekstu (koliko in kako se v narečni književnosti kaže mitsko in arhetipsko). Referate za simpozij so pripravili in 30. maja 2014 predstavili dr. Dragica Haramija (Stik z mitskim in arhetipskim v narečni književnosti), dr. Melita Zemljak Jontes in dr. Simona Pulko (/Ne/moč narečne besede), dr. Alenka Valh Lopert in dr. Mihaela Koletnik (Govor žensk in moških v narečju), pisatelj Peter Rezman pa je dodal avtopoetsko razmišljanje o pisanju v neknjižni zvrsti jezika (Mama govori lépo, ate pa zavija).

Prebivati v narečju – narodnostna in identitetna vloga narečja in narečne književnosti je bil naslov letošnje simpozija, ki je potekal 29. maja v Kulturnem domu v Veliki Polani. Prvi simpozijijski sklop je tematiziral prekmurščino in prekmursko književnost, s čimer so se referenti pridružili obeleževanju 300-letnice prve prekmurske knjige, ki so ji organizatorji Dialekte 2015 tudi sicer posvetili več festivalskih vsebin. Drugi simpozijijski sklop pa se je približal izhodiščni temi in v ospredje postavil vprašanje identitetne vloge narečja in narečne književnosti.

Dr. Marko Jesenšek je v referatu »(Mali) katekizem – kranjski in prekmurski prvotisk« postavil prekmurski Mali catechismus Franca Temlina v kon-

tekst razvoja prekmurskega knjižnega jezika, v nadaljevanju pa predstavil nekatere skupne značilnosti in poti, ki so vodile od Trubarjevega in Temlinovega prevoda (Malega) katekizma v oblikovanje kranjskega in prekmurskega knjižnega jezika ter opisal jezikovne in slogovne razlike med obema prvotiskoma ter njun vpliv na razvoj knjižnega jezika v osrednje- in vzhodnoslovenskem jezikovnem prostoru.

Dr. Dragica Haramija je v prispevku »Mladinska besedila v prekmurskem periodičnem tisku do začetka 2. svetovne vojne« predstavila besedila iz prekmurskega periodičnega tiska, ki jih je mogoče uvrstiti v mladinsko slovstvo, in podala pregled literarnih vrst, avtorjev in reprezentativnih besedil ter folklornega gradiva, ki nagovarja mlade bralce. Referat je sklenila z ugotovitvijo, da so imela ta besedila pomembno vlogo pri ohranjanju narodne zavesti in pri opismenjevanju ter ohranjanju kulturne dediščine v Prekmurju.

Franci Just je v prispevku »Leposlovno ustvarjanje v prekmurščini« pokazal, da je bila prekmurščina tudi umetnostni (literarni) jezik, in predstavil leposlovno ustvarjanje v prekmurščini v obdobju do pridružitvenega leta 1919, v obdobju med obema svetovni vojnama in v obdobju po letu 1990, ko je literarno ustvarjanje v prekmurščini eden najvitalnejših delov sodobne slovenske narečne književnosti.

Dr. Mihaela Koletnik je v referatu »Prekmursko narečje kot identitetni dejavnik v popularni kulturi« pokazala, kako je narečje uresničeno v sodobni uglasbeni izvirni prekmurski poeziji, predstavila govorno realizacijo dialoškega dela scenarija v filmih *Halgato* (1994) in *Oča* (2010), ki sta bila posneta

v prekmurskem narečju, ter osvetlila vlogo narečja v porabskih medijih pri ohranjanju in dvigovanju jezikovne ravni manjšinske kulture ter krepitevi narodne (samo)zavesti Porabcev.

Dr. Simona Pulko in *dr. Melita Zemljak Jontes* sta v referatu »Narečno in osebna identiteta« predstavili rezultate svojih raziskav, v katerih sta teoretično in empirično preučevali rabo socialnih zvrsti jezika v slovenskem šolskem prostoru in pri tem mdr. ugotovili, da med mladostniki narečje postaja vrednota; v tej okoliščini sta prepoznali priložnost, da se pri šolski obravnavi narečnih prvin v literarnih besedilih vključijo v pouk tudi neknjižne govornice in s tem poveže književni ter jezikovni pouk.

Dr. Alenka Valh Lopert je preučila programske sheme Radia Ptuj, Radia Murski val in Radia Slovenske gorice z zornega kota uporabe narečja v radijskem programu in v referatu »Narečje kot izraz identitete na radijskih postajah v severovzhodni Sloveniji« predstavila narečne oddaje izbranih radijskih postaj in pri tem ugotovila, da le-te z narečnimi vsebinami izpolnjujejo nalogo ohranjanja kulturne dediščine, a da se z narečno govornico približujejo naslovnikom predvsem v sproščeni in zabavnih oddajah, pogreša pa 'resnejšo' vlogo narečja.

Z referati 'prekmurskega sklopa' na simpoziju *Prebivati v narečju – narodnostna in identitetna vloga narečja in narečne književnosti* sta slovensko zgodovinsko jezikoslovje in literarna zgodovina bogatejša za nova dognanja o jezikovnih in literarnih pojavih v prekmurskem kulturnem prostoru, simpozijški prispevki, ki so podali sinhroni pogled na narečja, pa so razširili

in poglobili védenje slovenske dialektologije in sociolingvistike o položaju in vlogi narečij v slovenskem etničnem prostoru danes. Upravičeno strokovno zadovoljstvo ob simpozijških referatih pa spremlja še veselje ob sporočilu, ki veje iz njih: da je slovenščina tudi v svojih narečnih plasteh izjemno živ in 'rodoviten' jezik.

Franci Just

ZAPISANA BESEDA OSTANE – LITTERA SCRIPTA MANET Mednarodni znanstveni simpozij ob tristoletnici prve ohranjene prekmurske knjige

Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota je 8. oktobra 2015 v sodelovanju z Evangeličansko Cerkvijo AV v Republiki Sloveniji, Ustanovo dr. Šiftarjeva fundacija, Mestno občino Murska Sobota in Občino Tišina pripravila enodnevni mednarodni znanstveni simpozij *Zapisana beseda ostane – Littera scripta manet*, ki je potekal v dvorani Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota. Znanstveni simpozij je bil prirejen v počastitev 300. obletnice izida prve prekmurske knjige *Mali katekizem (Mali catechismus, 1715)*, da bi obudili spomin na to veliko dejanje in približali kulturno dediščino sedanjim rodovom. Avtor izdane knjižice je Franc Temlin iz Krajne, ki se je zavedal potrebe prekmurskih protestantov po utrjevanju v veri, pomanjkanja verskega tiska, sploh pa najbolj potrebne knjižice, katekizma. Prav zato je za svoje rojake, za svoj narod pri-

pravil prevod Luthrovega katekizma. Organizacijski in programski odbor simpozija so sestavljali mag. Franc Kuzmič (Pomurski muzej Murska Sobota), red. prof. dr. Alojz Jembrih (Hrvatski studiji Sveučilišta v Zagrebu) in pom. akad. dr. Klaudija Sedar (Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota), ki je bila tudi vodja simpozija.

V uvodnem delu simpozija so prisotne nagovorili in simpoziju izkazali prijetno dobrodošlico direktorica Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota, Jasna Horvat, mag., častni škof Evangeličanske cerkve AV v Republiki Sloveniji, mag. Geza Erniša, podpredsednik uprave Ustanove dr. Šiftarjeva fundacija, g. Marjan Šiftar, župan Mestne občine Murska Sobota, dr. Aleksander Jevšek, in vodja simpozija, pom. akad. dr. Klaudija Sedar, ki je predstavila pomen in vsebinski del simpozija.

Na simpoziju je bilo predstavljenih 12 referatov, ki so bili razporejeni v dva tematska sklopa – *Zgodovinskokulturni in jezikovni horizont ter Kulturna in literarnozgodovinska razsežnost*. V prvem tematskem sklopu je najprej mag. Franc Kuzmič (Pomurski muzej Murska Sobota) v referatu *Dogodki v 18. stoletju, ko je bila izdana prva prekmurska knjiga* izpostavil najpomembnejše segmente, ki so zaznamovali stoletje, v katerem je bila izdana doslej prva ohranjena prekmurska knjiga. Z referatom *Franciscus Temlin, vir doctus et eruditus* mu je sledila pom. akad. dr. Klaudija Sedar (Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota), ki je avtorja prevoda Luthrovega katekizma kot prekmurskega učenjaka in izobraženca navkljub skromnim podatkom o njegovem življenju tudi nazorno predstavi-

la. Kot naslednji je nastopil mag. Geza Erniša (Evangeličanska cerkvena občina Moravske Toplice), ki je v prispevku *Franc Temlin in njegovo šolanje na Slovaškem* izpostavil pomen slovaških izobraževalnih institucij v preteklosti, predvsem Bansko Bistrico in Bratislavo, ki sta bili tako v zgodovinskem kot kulturnem oziru povezani s Francem Temlinom. Dr. Marko Jesenšek (Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta) je v referatu *Prekmurski jezik v Temlinovem in Kardoševem prevodu Malega katekizma (1715, 1837)* podal primerjavo jezika v prekmurskem prvotisku z jezikom prekmurskih protestantov druge polovice 19. stoletja. *Samostalniško besedje Temlinovega Malega katechismusa v luči besedotvorja*, kar doslej še ni bilo podrobneje preučeno, je na podlagi pilotske raziskave, ki je temeljila na izpisih 345 samostalniških iztočnic, osvetlila dr. Mojca Horvat (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU Ljubljana). Dr. Polonca Šek Mertük (Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta) pa je spregovorila *O drugi izdaji Temlinovega Malega katekizma (Györfzki Kátekismus, 1796)* in pri tem opozorila na skladnosti med prvo in drugo izdajo *Malega katekizma* ter na razlike, ki so predvsem na jezikovni ravni.

V drugem tematskem sklopu so najprej sledili referati tujih udeležencev, ki so predstavili prva tiskana dela v svojem prostoru. Tako je dr. Lajos Bence (Zavod za informativno dejavnost madžarske narodnosti Lendava) v prispevku *Tiskarsko-literarna dejavnost v Pomurju v Trubarjevem času* ovrednotil literarno-zgodovinski pomen knjig v lendavski srenji med 1550 in 1574 in poudaril pomen *Postille* iz

leta 1574, najznamenitejše knjige v madžarskem jeziku protestantskega pridigarja Györgya Kultsárja. *Prvi hrvaški glagolski (1561) in latinični (1564) protestantski katekizem iz Uracha* je predstavil dr. Alojz Jembrih (Hrvatski studiji Sveučilišta v Zagrebu, Hrvaška), ki je v primerjavo vključil tudi Temlinov prevod, z namenom, da se pokaže na kontrastivni jezikovni diskurz. Dr. Robert Hajszan Panonski (Panonski inštitut, Avstrija – Gradišćanska) pa se je v prispevku *O Katekizmu Stipana Konzula Istranina 1564* navezal na svojega predhodnika, dr. Jembriha, in sicer se je osredotočil na *Katekizem* iz leta 1564 kot nadvse pomembno delo v kulturnozgodovinskem in jezikovnozgodovinskem pogledu pri razvoju hrvaškega književnega jezika. Med domačimi referenti, ki so tematski sklop in sam simpozij sklenili v literarno obarvanem duhu, je najprej nastopil Franci Just (Srednja poklicna in tehniška šola Murska Sobota) s prispevkom *Očrt prekmurske književnosti*, v katerem je predstavil poglobitve literarnozvrstne, vsebinske in slogovne značilnosti izvirne prekmurske leposlovne ustvarjalnosti ter socialno-jezikovni in literarno-kulturni kontekst v obdobjih 1715–1918, 1919–1945 in 1995–2015. *Pregled prekmurske mladinske književnosti* z vidika principov domoznanstva je osvetlila dr. Dragica Haramija (Univerza v Mariboru, Pedagoška in Filozofska fakulteta), ki je udeleženke popeljala na pot prekmurskega mladinskega leposlovja od začetkov

do današnjih dni. Za konec pa je *Pravljичne motive v Lainšćkovih Mislicah in ljudskem slovstvu* predstavila Vesna Radovanovič (Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota), prevajalka *Mislic* v prekmurščino in interpretka le-teh, ki je primerjala in predstavila pravljичne motive in svet v *Mislicah*. *Mislice*, zbirka desetih pravljic, so namreč izšle prav v okviru priprav na praznovanje 300. obletnice izdaje prve knjige v prekmurskem jeziku.

Simpozij je bil zelo dobro obiskan in odmeven tako v lokalnem kot v nacionalnem prostoru, saj so o njem poročali različni mediji, poleg tega je bil prirejen v okviru Dnevov evropske kulturne dediščine, kar je še povečalo odmevnost dogodka. Izdan je bil tudi *Zbornik povzetkov* vseh prispevkov na mednarodnem znanstvenem simpoziju in zloženska z osnovnimi informacijami o Francu Temlinu in njegovem *Malem katekizmu*. Simpozij *Zapisana beseda ostane – Littera scripta manet* se je izkazal kot zelo uspešen in kot dobra priložnost za izmenjavo strokovnih mnenj z različnih vidikov. Domači in tuji priznani strokovnjaki so s svojimi referati namreč na strokovni in znanstveni ravni predstavili bogastvo prekmurske tradicije kot tudi medkulturne vplive, ki so sooblikovali prekmurski kulturni prostor, in prav to je bil cilj mednarodnega znanstvenega simpozija ob tristoletnici prve ohranjene prekmurske knjige.

Klaudija Sedar

NAVODILA AVTORJEM PRISPEVKOV ZA ČZN

1. Časopis za zgodovino in narodopisje je interdisciplinarna znanstvena revija za humanistiko in družboslovje. Izdajata jo Univerza v Mariboru, Slomškov trg 15 in Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Prispevke za ČZN sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. Prispevki, ki jih objavlja ČZN, so v slovenskem jeziku, povzetki v angleškem in nemškem jeziku, sinopsis v angleškem jeziku.
4. V koliko gre za razpravo ali članek, mora prispevek obvezno vsebovati povzetek (največ 30 vrstic) in sinopsis (največ 6 vrstic).
5. Prispevek mora biti oddan v dvojni obliki: elektronski, združljivi z urejevalniki za okensko okolje, in odtisnjen na papir. Obsega lahko do 60.000 znakov.
6. Za trditve in znanstveno korektnost odgovarjajo avtorji prispevkov. Prispevki so lektorirani in strokovno recenzirani, recenzentski postopek je anonimen.
7. **Opombe** naj bodo pisane enotno, pod črto, na dnu vsake strani. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literatura. Pri arhivskih virih uporabljamo ustajene kratice za arhiv, nato navedemo kratico fonda ali zbirke, signaturo oziroma številko fascikla ali škatle in številko arhivske enote ali ime dokumenta. Pri literaturi navedemo priimek avtorja, smiselno skrajšan naslov (ne letnice izdaje) in številko strani.

Prispevki drugih znanstvenih panog (torej nezgodovinski) lahko izjemoma uporabljajo ameriški način citiranja APA (Stavbar 2006: 23) in seznam literature na koncu prispevka.

8. **Citiranje virov in literature** – če je na koncu objavljeno poglavje viri in literatura morajo biti sistematično navedeni vsi viri in literatura, ki smo jo navedli v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, po potrebi tudi časopise, ustne vire ipd. V teh sklopih je potrebno gradivo navajati v abecednem vrstnem redu.

Arhivski viri – navedemo: arhiv, ime fonda ali zbirke, po potrebi še številko fascikla ali škatle.

Literatura – monografije – navedemo: ime in priimek avtorja, *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj in leto izida, str.

Literatura – članek – navedemo: ime in priimek avtorja, naslov članka. *Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko pa še letnik, letnico, številko oz. datum in strani, za zbornik, kraj in leto izida, strani.

9. Priloge (slikovno gradivo, fotografije, zemljevidi ...) bodo natisnjene enobarvno. Skenirane naj bodo v resoluciji 300 dpi (minimalna širina 10 cm) in shranjene v obliki tif ali jpg. Datoteke slikovnega gradiva naj bodo poimenovane v skladu s podnapisi v besedilu (slika 1 ipd.) in priložene v tej obliki osnovni datoteki. Pri podnapisih k slikovnemu gradivu navedemo: zaporedno številko, naslov slike in vir. Naj bodo na ustreznem mestu v besedilu.
10. Vsak prispevek mora vsebovati točen naslov avtorja: ime in priimek, akademski naslov ali strokovni naziv, delovno mesto ali ustanovo zaposlitve, njen naslov in morebitni naslov elektronske pošte.
11. Za prevode povzetkov in sinopsisov v tuje jezike poskrbi uredništvo revije.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTIONS FOR ČZN (*Review for History and Ethnography*)

1. Časopis za zgodovino in narodopisje (Review for History and Ethnography) is an interdisciplinary review for humanistic and social sciences. It is published by the University of Maribor, Slomškov trg 15 and Zgodovinsko društvo v Mariboru, Ulica heroja Tomšiča 5.
2. Papers should be submitted to the Editorial Board: Uredništvo ČZN, Univerzitetna knjižnica Maribor, Gospejna 10, 2000 Maribor (vlasta.stavbar@um.si).
3. The articles published in ČZN are in Slovene language, the abstracts are in English and German, the synopses in English.
4. If the contribution is a treatise or an article, then the contribution should have an abstract (of maximum 30 lines) and a synopsis (of maximum 6 lines).
5. The contributions should be submitted in electronic Windows-compatible format and printed on paper. The contributions should not exceed 60,000 characters.
6. The contributions are proofread and peer reviewed with a blind peer review procedure. The authors are responsible for the statements and the scientific correctness of their papers.
7. **Footnotes** should be written unified, under the line on the bottom of each page. In the notes abbreviations should be used and they should be, together with acronyms, explained in the chapter References. With archival sources traditional acronyms for archives, followed by the acronym of the fond or collection, call number or the folder/box number and the number of the archival unit or the name of the document should be used. In references the name of the author, logically abbreviated title (not publishing year) and page number should be cited.
The contribution from other scientific fields (not historical ones) can use the American citation APA (Stavbar 2006: 23) and the reference list at the end of the contribution.
8. **Citation of sources and references** – if there is a chapter Sources and References at the end of a contribution, all the sources and references should be cited systematically (see Footnotes). All the sources, such as archival sources, references, newspapers, oral sources, should be cited separately. Within these groups the materials should be written alphabetically.
Archival sources: the archive, the name of the fond or the collection, if necessary also the number of the folder or of the box should be cited.
References – books should be cited in the following order: Author's name and surname, *Title (and subtitle) in italics*. Publication place and publication year, pages.
References – articles should be cited in the following order: Author's name and surname, title of the article. *Name of the newspaper, review or book of proceedings (in italics)*, for periodicals also volume, year, number or date and pages; for a book of proceedings publication place and publication year, pages.
9. Appendixes (picture materials, photographs, maps...) will be printed monochromatic. They should be scanned in the 300 dpi resolution (min. width 10 cm) and saved in the tif or jpg formats. The picture materials files should be named according to the order they appear in the text (example: slika 1 etc.) and should be added in this format to the basic file. The subtitles for the picture materials should include: consecutive numbers, picture title and source. They should also be put on the right place in the text.
10. Each contribution should have an exact author's address: name and surname, academic or professional title, working place or institution, its address and author's email address.
11. Translations of abstracts and synopses are provided by the Editorial Board.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE
Review for History and Ethnography

Izdajata – *Published by*
Univerza v Mariboru in Zgodovinsko društvo v Mariboru –
University of Maribor and Historical Society of Maribor

Sedež uredništva – *Editorial office*
Univerzitetna knjižnica Maribor
Gospejna 10, 2000 Maribor
e-mail: vlasta.stavbar@um.si
tel. 040 261 333

Številko 4 uredila – *Number 4 edited by*
Dragica Haramija

Prevodi – *Translations*
Mateja Škofljanec

Lektoriranje – *Proofreading*
Katja Bergles

Grafična priprava – *Prepress*
Katarina Visočnik

Naklada – *Circulation*
500 izvodov

Tisk – *Printed by*
Cicero, Begunje, d.o.o.

Letna naročnina za študente in posameznike –
Annual subscription price for students and individuals
21 EUR

Letna naročnina za ustanove – *Annual subscription price for institutions*
25 EUR

Cena posamezne številke – *Single issue*
6,30 EUR

Revijo lahko naročite na sedežu Zgodovinskega društva v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
ali na sedežu uredništva (zupanur@gmail.com) – *You can subscribe*
to the review at the registered seat of the Zgodovinsko društvo v Mariboru,
Ul. heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor (marjan.matjasic@muzejno-mb.si)
or at the editorial office (zupanur@gmail.com)

ISSN 0590-5966

Cena: 6,30 €